

**Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke**

**Filozofická fakulta Univerzity Komenského
Katedra maďarského jazyka a literatúry**

Lanstyák István

A magyar nyelvi váltakozások érzelmi háttere

Szenci Molnár Albert Egyesület
Pozsony
2023

A magyar nyelvi váltakozások érzelmi háttere

Emočné determinanty variantnosti v maďarskom jazyku

Lektorálta:

Benő Attila (Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár)

Horváth Péter Iván (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest)

Nádor Orsolya (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest)

Recenzenti:

Prof. Attila Benő, PhD. (Univerzita Babeş–Bolyai, Koložvár, Rumunsko)

Mgr., Péter Iván Horváth, PhD. (Katolícka univerzita Petra Pazmána, Budapešť)

Doc. Orsolya Nádor, PhD. (Reformovaná univerzita Gáspára Károliho, Budapešť)

Kiadja a Szenci Molnár Albert Egyesület, Pozsony, 2023.

Vydalo Združenie Alberta Szenci Molnára, Bratislava, 2023.

ISBN 978-80-69002-07-4

EAN 9788069002074

© Lanstyák István

Tartalom

ELŐSZÓ	4
EXPRESSZIVITÁS ÉS ÉRZELMI TELÍTETTSÉG	6
ÁLTALÁNOS MINŐSÍTÉSEK	8
1. Az „expresszív” (<i>expr</i>) stílusminősítés.....	8
2. Az „átvitt” (<i>átv</i>) stílusminősítés.....	16
3. Az „átvitt is” (<i>átv is</i>) stílusminősítés.....	27
4. A „túlzó” (<i>túlzó</i>) stílusminősítés	33
A POZITÍV ÉRZELMEKHEZ KAPCSOLÓDÓ MINŐSÍTÉSEK	40
1. A „kedveskedő” (<i>kedvesk</i>) stílusminősítés.....	40
2. A „szépítő” (<i>szépítő</i>) stílusminősítés	45
3. A „tréfás” (<i>tréf</i>) stílusminősítés.....	53
A NEGATÍV ÉRZELMEKHEZ KAPCSOLÓDÓ MINŐSÍTÉSEK	61
1. A „pejoratív” (<i>pejor</i>) stílusminősítés	61
2. A „gúnyos” (<i>gúny</i>) stílusminősítés.....	73
3. A „durva” (<i>durva</i>) és a „kissé durva” (<i>kissé durva</i>) stílusminősítés	85
4. A „trágár” (<i>trágár</i>) stílusminősítés	95
SZAKIRODALOM	98
A SOROZAT KÖTETEI.....	113

& ELŐSZÓ

Ez a jegyzet a magyar nyelvi váltakozások érzelmi hátterét mutatja be. Nélkülözhetetlen háttérismereteket nyújt egy többrészes jegyzetsorozathoz, amely a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének kiadványszerkesztő szakos hallgatói számára készül. A sorozat a *Nyelvalakítás* (FiF.KMJL/A-boED-119/15 – *Jazyková ma-nažment*) című tantárgy elméleti tudnivalóit tartalmazza.

Jelen kötet olyan általános tudnivalókat közvetít, melyekre a hallgatók csak részben tesznek szert a *Nyelvalakítás* című kurzus keretében; az ismeretek más része más tantárgyak anyagát képezi, mindenekelőtt a következőkét: *Szókészlet- és szójelentéstan* (FiF.KMJL/A-boED-021/15 – *Lexikológia a sémantika*), *Beszélt nyelv* (FiF.KMJL/A-boED-135/15 – *Hovorený jazyk*), *Magyar nyelvváltozatok* (FiF.KMJL/A-buMA-211/20 – *Jazykové variety v maďarčine*), *Szociolingvisztika* (FiF.KMJL/A-boED-220/15 – *Sociolingvistika*), *Nyelvi ideológiák* (FiF.KMJL/A-moED-108/15 – *Jazykové ideológie*), *Fejezetek az alkalmazott nyelvészetből* (FiF.KMJL/A-boED-223/15 – *Vybrané kapitoly z aplikovanej jazykovedy*).

A *Nyelvalakítás* című kurzus célja, hogy a kiadványszerkesztő hallgatók – akár saját szöveget fogalmaznak, akár másét szerkesztik, javítják – képesek legyenek tudatosan eldönteni, a szöveg adott helyén milyen nyelvi formát célszerű használni a kínálkozó lehetőségek közül. Fontosnak tartottam azt is, hogy a leendő szerkesztők megismerjék és képesek legyenek kritikailag értékelni az egyes nyelvi jelenségekre vonatkozó hagyományos nyelvhelyességi ítéleteket. E célok eléréséhez elengedhetetlenül szükséges, hogy hallgatóink tisztában legyenek a nyelvi váltakozások stilisztikai hátterével.

Ebben a kötetben azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy az ún. inherens és az ún. adherens expresszivitás hogyan tükröződik a szavak stílusértékében, ill. a szavak stílusértékét jól-rosszul tükröző stílusminősítésekben. Ezenkívül azokról a stílusértékekről, ill. stílusminősítésekről is beszélünk, melyekben megmutatkozik a beszélőknek az érintett szavak által jelölt személyhez, dologhoz való érzelmi viszonyulása, ill. értékítélete. Tágabb értelemben az érzelmi telítettséget is az expresszivitás megnyilvánulásának tekintjük, annak ellenére, hogy ez a fajtájú expresszivitás nem adódik sem a szó hangalakjából, sem a denotatív jelentéséből.

A jegyzet érdemi része négy fejezetből áll. Az első – nagyon rövid – fejezet általános bevezetés az expresszivitás és az érzelmi telítettség témaköréhez. A második fejezetben azokat a stílusértékeket, ill. rájuk vonatkozó stílusminősítéseket tárgyaljuk, melyekben a stílushatás a szavak hangalakjából vagy denotatív jelentéséből adódik; ilyen az „expresszív”, „átvitt”, az „átvitt is” és a „túlzó”. A harmadik fejezetben a pozitív érzelmekhez kapcsolódó minősítéseket tárgyaljuk: a „kedveskedő”, a „szépítő” és a „tréfás” minősítést. A negyedik fejezetben a negatív érzelmekhez kapcsolódó minősítéseket vesszük sorra: a „pejoratív”, a „gúnyos”, a „durva” és a „trágár” minősítést.

Fontos hangsúlyozni, hogy a jegyzet – a sorozat többi darabjához hasonlóan – nemcsak a vizsgán számonkért anyagot tartalmazza, hanem annál jóval többet. A stílusminősítések elemzése például soha nem volt megtanulandó tananyag, hanem csupán azt a célt szolgálja,

hogy a hallgatókban kialakítsa a szótári adatok kritikai értékelésének igényét (és – ha merhetünk ebben reménykedni – képességét is).

Az előadások szövege eddig is a hallgatók rendelkezésére állt, ilyen értelemben „nyilvános” volt. Mégis nehezen szántam rá magam, hogy a kurzus anyagát ilyen módon közreadjam, mivel a megjelenés – még ha csupán elektronikus formában történik is – valamilyen mértékben „kőbe vési” azt, ami eddig évről évre változott, alakult. Mivel azonban tanári pályafutásom hamarosan befejeződik, értelemszerűen az előadások szövege sem fog a jövőben tovább változni, így eljött az ideje a végsőnek tekintett változat rögzítésének.

Mivel a most kötetekké formált szövegek eredetileg előadásaim írott változatai voltak, nem tartalmaztak szakirodalmi hivatkozásokat. Utólag ezt a munkát csak nagyon nagy idő- és energiaráfordítással lehetne elvégezni. Ezért a forráshivatkozást csak a hosszabb szó szerinti idézetekben pótoltam. A hiányt enyhítendő a kötet végén témakörök szerinti bontásban tüntetem fel a témához kapcsolódó legfontosabb nyelvészeti és nyelvművelő szakirodalmat.

Mivel a jegyzetsorozat megjelentetésére nem adtunk be pályázatot, a kötetet magam tördeltem be, idő és tördelési gyakorlat híján a lehető legegyszerűbb módon, a szövegben való tájékozódást megkönnyítő fejléc és navigáció alkalmazása nélkül. A fejezetről fejezetre történő ugrás a &, valamint a # jelre való rákereséssel oldható meg, melyek a fejezetcímek előtt állnak. A táblázatról táblázatra ugrást a ÷ jel teszi lehetővé.

Köszönettel tartozom azoknak, akik a sorozat megjelentetését lehetővé tették: lektoraimnak, Horváth Péter Ivánnak, Nádor Orsolyának és Benő Attilának, továbbá a Magyar Tudományos Akadémiának, amely Domus ösztöndíjprogramja keretében támogatta a témával kapcsolatos kutatásaimat, részben közvetlenül, részben a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézetben működő Gramma Nyelvi Iroda közvetítésével. A nyelvalakítás némely általánosabb vonatkozásával a Comenius Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén foglalkoztam a Szlovák Kutatás- és Fejlesztéstámogató Ügynökség APVV-17-0254 számú projektjének keretében. Ezenkívül munkámban felhasználtam annak a kutatásnak némely, a váltakozással kapcsolatos eredményét, melyet az 1/0106/21 számú VEGA-projekt keretében folytattam.

Köszönet illeti a munkahelyemet is, a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karának mindenkori vezetését, valamint a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék mindenkori vezetőjét, akik évtizedekig nyugodt körülményeket biztosítottak a kutatási (és persze az oktatási) munkámhoz. Nem ők tehetnek róla, hogy a minisztérium abnormális követelményeket támasztó minősítési rendszere az elmúlt években egyre inkább lehetetlenné tette az elmélyült kutatást és azt, hogy igazán kiérlelt munkákat adjak ki a kezemből.

& EXPRESSZIVITÁS ÉS ÉRZELMI TELÍTETTSÉG

A jegyzetsorozat egyes darabjai **stilisztikai alapon** közelítik meg a nyelvi helyénvalóságot, abból a meggyőződésből fakadóan, hogy **maguk a beszélők is ezt teszik**, amennyiben nem befolyásolják őket különféle nyelvi és azon belül nyelvhelyességi ideológiák, amelyek felülírnák a stilisztikai alapon hozott – spontán vagy tudatos – helyénvalósági döntéseiket. Éppen ezért számunkra nem az elterjedtség a kulcsfogalom, hanem annak stilisztikai vetülete, az érintett nyelvi forma **stílusértéke**.

A nyelvi helyénvalóság stilisztikai megközelítéséhez kapcsolódó alapfogalmakat *A magyar nyelvi váltakozások stílusbeli háttere* című jegyzetben mutatjuk be. Jelen kötetben kifejezetten a nyelvi formák **expresszivitásáról**, ill. **érzelmi telítettségéről** beszélünk, valamint az ehhez kapcsolódó **stílusértékekről**, ill. **stílusminősítésekről**.

Az érzelmek kifejezésének igénye az alapstílusok közül mind a **bizalmas**, mind a **választékos** stílusra jellemző. Ezzel szemben a **formális** stílus egyik legfőbb jellemzője, hogy **kerüli az érzelmi telítettségű szavakat és kifejezéseket**; a hivatalos és tudományos közlemények írói félnek az érzelmi telítettségű nyelvi formáktól, mint ördög a szenteltvíztől.

Azon, hogy hogyan reagáltak, kedves olvasók, az előző mondat végére, le tudják mérni, mit is jelent az érzelemmentesség és a távolságtartás a szaknyelvekben. Bár ennek az előadás-sorozatnak a stílusa nem mondható nagyon formálisnak, mégis a formális stílushoz áll legközelebb. Ezért a *félnek... mint az ördög a szenteltvíztől* hasonlat nyilván meglepetést okozott: egyáltalán nem illik a szövegbe, mivel szemléletessége folytán enyhe érzelmi töltést is visz bele a szövegbe. (Ha nem didaktikai cézzal lett volna használva, stílusterésnek kellene minősíteni.)

A nyelvi formák érzelmi töltésére az alábbi táblázatban található stílusminősítések utalnak:

Minősítés	Rövidítése		
	Termini-szótár	ÉKsz. ²	ÉrtSz.
expresszív	(expr)	–	–
átvitt értelmű	(átv)	átv is	(átv), (átv is)
túlzó	–	túlzó	(túlzó)
kedveskedő	(kedv)	kedvesk	(kedvesk)
szépítő, eufemisztikus	(euf)	szépítő	(szépítő)
tréfás, humoros	(tréf)	tréf	(tréf)
pejoratív, rosszalló	(pejor)	pejor	(rosszalló)
gúnyos, ironikus	(iron)	gúny	(gúny)
durva	(durva)	durva	(durva)
trágár	(trágár)	trágár	–

Ezek a minősítések a *kissé* szóval árnyalhatók, pl. „kissé szépítő”, „kissé pejoratív”, „kissé ironikus”, „kissé durva”.

A „trágár” **új minősítésnek** számít, a kéziszótár előző kiadásában még nem szerepelt, s a hét-kötetes értelmező szótár sem ismeri. Ez nem azt jelenti, hogy az ilyen stílusértékű lexémák más minősítéssel lettek volna ellátva a korábbi szótárakban, hanem azt, hogy a korábbi szó-

tárakban ezek a lexémák **egyáltalán nem szerepeltek**, annak ellenére, hogy gyakori szókészleti elemnek számítanak (vagyis a társadalmi tabu még a szótárírásban is érvényesült).

A fenti minősítések közül újnak számít az „expresszív”, amelyet a **Termini-szótár** használ az **érzelmileg telített, de a többi kategóriákba nehezen besorolható** szavakra. Az „expresszív” minősítéssel rokon az „átvitt” minősítés. A különbség köztük az, hogy az „expresszív” minősítés esetében az érzelmi felhang, a sajátos stílusérték a szó **hangalakjából** adódik (ezt nevezzük **inherens expresszivitásnak**), míg az „átvitt” minősítés esetében a szó **jelentéséből** – ezek **metaforikus** vagy **metonimikus** kifejezések (az expresszivitásnak ezt a válfaját **adherens expresszivitásnak** nevezzük).

Az **expresszivitás** és az **érzelmi telítettség** szorosan összefügg egymással. Erre számtalan bizonyosságot látunk majd az egyes stílusminősítések tárgyalásakor. Az **érzelmek kifejezésének szándéka** szinte vonzza az inherens vagy adherens expresszivitású nyelvi elemek használatát. A szó hangalakjának, ill. jelentésének metaforikus, ritkábban metonimikus jellege mellett magának a szónak a **denotatív jelentése** is számít: bizonyos dolgokról való beszéd szinte szükségszerűen jár pozitív vagy negatív érzelmekkel, s így elősegíti, hogy egy-egy szó még akkor is expresszív legyen, ha ezt önmagában a hangalakja sem támogatja, s jelentése sem érződik (ma már, ill. a magyarban) átvittnek, még ha eredetileg az volt is (pl. az olyan pozitív jelzők, mint *dicsőséges, fenomenális, frenetikus, lenyűgöző, monumentális, pazar, pompás, remek*).

& ÁLTALÁNOS MINŐSÍTÉSEK

Ebben a fejezetben azokkal a stílusértékekkel, ill. az azokat (többé-kevésbé) tükröző stílusminősítésekkel foglalkozunk, melyekben az expresszivitás a nyelvi formának vagy a **hangalakjából**, vagy a **denotatív jelentéséből** adódik.

A nyelvi forma **hangalakjából** adódó sajátos stílusértékre az „expresszív” stílusminősítés utal; sajnos ezt a minősítést **sem az értelmező szótár, sem az értelmező kéziszótár nem ismeri**, megvan azonban a **Termini magyar–magyar online szótárban**. A nyelvi forma **denotatív** jelentéséből adódó stílusértékre utal az értelmező szótárban az „átvitt”, az értelmező kéziszótárban az „átvitt is”, s mindkettőben a „túlzó” stílusminősítés.

1. Az „expresszív” (expr) stílusminősítés

Szótáraink többsége nem tartalmazza ezt a minősítést, pedig szükség volna rá. Egyedüli kivétel a Termini magyar–magyar szótár és adatbázis.

Szűkebb értelemben az expresszív olyan stílusérték, melynek forrása az adott lexéma hangalakja, azaz többnyire hangutánzó-hangulatfestő szavakról van szó. Ilyen pl. a *battyog, böhög, csatakos, dínomdánom, fűtyül, gürcöl, hadar, kárál, kelepel, laffog, liheg, nyekken, nyög, pampog, puffancs, reped, ruccan, setesuta, slattyog, suttog, tikkad, trotty, üvölt, vácog, zizeg zokog*. Az expresszív stílusértéket szemléltető táblázat további példákat tartalmaz.

Az ilyenekre utal a Termini-szótárban az „expresszív” stílusminősítés.

A nyelvi forma hangalakjából adódó expresszivitást **hangalaki** vagy **inherens expresszivitásnak** szokás nevezni, és mint ilyen szemben áll a következő alfejezetben tárgyalt jelentésbeli (adherens) expresszivitással.

Azokat a szavakat is **expresszívnek** nevezzük, amelyek „pejoratív”, „szépítő”, „gúnyos” vagy más, az érzelmi dimenzióhoz tartozó minősítést kapnak, mivel az „expresszív” minősítés **tágabb értelemben** magába foglalja az érzelmi dimenzió összes többi minősítését is.

Vagyis az „expresszív” egyrészt azonos szintű kategória a többi, az érzelmi dimenzión elhelyezkedő minősítéssel, másrészt fölérendelt kategória is, amely bármely hangulati, érzelmi értékre utalhat.

Az alábbi táblázat olyan lexémákat tartalmaz, amelyeket **az értelmező kéziszótár hangutánzó, ill. hangfestő eredetűnek jelöl**, különös tekintettel azokra, amelyeknek ez a jellege, ill. expresszív mivolta kisebb-nagyobb mértékben **a mai beszélők számára is érzékelhető**. Azt vizsgáljuk, hogy az ilyen szóképzleti elemek az „expresszív” stílusminősítés hiányában milyen minősítést kapnak az értelmező kéziszótárban.

Természetesen nem vesszük figyelembe a szavak másodlagos, átvitt jelentéseit, melyek stílusértéke nem az alapszó hangalakjából adódik.

÷ Hangutánzó-hangulatfestő eredetű szavak az értelmező kéziszótárban

Sorszám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	álmélgodik 'meglepődve ámul-bámul, csodálkozik'	vál
2.	ámít 'ígérgetéssel félrevezet, hiteget vkit'	vál
3.	ásít 'álmoság vagy unalom hatására száját önkéntelenül kítátva hosszú, mély lélegzetet vesz'	–
4.	bágyad 'erejét veszelve' gyengül, lankad'	vál
5.	bamba 'nehéz felfogású, ostoba, szajtáti'; 'ilyen személyre valló'	–
6.	bámésgkodik 'különösebb cél nélkül, hosszasan nézelődik'; bámul 'ráérősen vagy csodálkozva néz vkit, vmit'; 'meglepődve, értetlenül, hosszasan név vkire, vmire'; 'gondolatba merülve, elmerengve néz vmerre'; 'csodál'	–
7.	ballag 'lassan, ráérősen megy'	–
8.	bandukol '(fejét lógatva) lassacskán ballag'	–
9.	becsiccsent 'italtól becsíp'	biz
10.	bíbelődik 'lassan, aprólékosan foglalatosgkodik, vesződik vmivel'; 'bajlódik vkivel'	–
11.	biccen 'állandó helyzetéből zökkenésszerűen megbillenve egy kissé kimozdul'; biceg 'kissé sántít(va jár); 'kissé inog, billeg'	–
12.	birizgál 'babrál, piszkál vmit'; 'vmi nyugtalanít vkit'; '<ügyet, kérdést> feszeget'	biz
13.	bizsereg '<test vmely része> apró tűszúrásokra emlékeztető, de nem fájdalmas érzést érez(tet)'	–
14.	blöki 'kutya'	biz tréf
15.	bóbiskol 'ültében, esetleg álltában le-lebukó fejjel szundikál'	–
16.	bődül 'rövid böggő hangot ad'; bögg '<szarvasmarha, szamár, némely vadállat> elnyújtott, tompa, mély hangot ad'	–
17.	bömböl '<(vad)állat> erős, mély, elnyújtott hangot hallat'	–
18.	brekeg '<béka> jellegzetesen recsegő, szaggatott hangot hallat'; brekeke '<béka brekegését utánozó szó>	–
19.	brummog '<állat, különösen medve> dörmögő hangot ad'	–
20.	bumm '<erős, tompa hangnak (pl. robbanásnak, ágyúszónak) az utánzására>	–
21.	cic '<macska hívására>	–
22.	cica '(fiatal) macska'	kedvesk
23.	cincog '<egér, patkány stb.> vékony, gyöngye, szaggatott hangot hallat'	–
24.	civakodik 'hosszasan vagy gyakran veszekedik, pörlekedik'	–
25.	coca 'sertés, malac'	gyerm
26.	cuppan '<csók> csettintésszerű hangot kelt'; cuppog 'huzamosan vagy ismételten cuppan'	–
27.	csacsog 'gyerekes, játszi élénkséggel fecseg'	vál kedvesk
28.	csahol '<kutya, esetleg róka> éles hangon, szaggatottan ugat'	–
29.	csámcsog 'hangosan, csettenő hangokat hallatva eszik'	–

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
30.	csatangol 'kószál, csavarog' csatangol 'barangol'	pejor biz
31.	csattan '(vmihez ütődve) éles, rövid hangot ad'; csattog 'ismételten (erősen) csattan'	–
32.	cselleng 'céltalanul, unottan járkál, ténfereg'	biz
33.	cseng-bong '(egyidejűleg) magasan csengő és mélyebben bongó hangot hallat'	–
34.	cseveg 'könnyed hangnemben, elmélyülés nélkül beszél vagy társalog'	kissé vál
35.	csikorog 'vmihez súrlódva bántóan éles hangot ad'	–
36.	csingilingi <csilingelő hangot utánzó szó>	gyerm
37.	csinn-bumm <nagy zaj, lármás zene vagy cintányér hangját utánzó szó>	–
38.	csoszog 'nehézkésen, talpával a földet súrolva jár'	–
39.	dádá <kisgyermeket veréssel fenyegető szó>	gyerm
40.	didereg 'hidegtől vagy láztól reszket, remeg'	–
41.	didi 'emlő(bimbó)'	gyerm
42.	dördül 'egyszeri, erős döngő hangot ad'; dörög '<ég> villámláskor tompán dübörgő hangot ad'	–
43.	dörömböl 'erős ütésekkel döngő hangot kelt'	–
44.	dudorodik 'kis felületen gömbölydeden mindinkább kiemelkedik'	–
45.	dünyög '(orrán keresztül) érthetetlenül szól, motyog'	–
46.	etyele-petyele <fecsegés gúnyolására, csacsogás utánzására>; <szerelemi játék, cinkos összejátszás jellemzésére>	tréf
47.	fecsérel 'vmit haszontalan célra fordít'	vál
48.	fickándozik 'ficánkolva ugrándozik'; '<hal> fürgén ide-oda úszkál'; ficánkol 'féktelen örömeiben szertelenül fürge mozdulatokat tesz'; 'vonnaglik, görcsösen rángatózik'	–
49.	fityeg 'hivalkodva, ill. hányavetin, meglazulva stb.) lóg, csüng	pejor v. tréf
50.	fityiritty 'kicsi, élénk, kedves(en csacsogó) (leány)gyermek' fityiritty 'jelentéktelen, de feltűnősködő ember'	kedvesk gúny
51.	fortyog 'forrva pöfög, bugyborékol'; 'magában dühöng, morgolódik'	–
52.	fröccsen, freccsen 'cseppekben szétszóródik, így vkire, vmire csapódik'	–
53.	gagyog '<kisgyermek> hangcsoportokat vagy egy-egy szót összefüggéstelenül, tökéletlen hangképzéssel mond(ogat)'; 'így mond vmit'	–
54.	gajdol 'csúnyán, elnyújtva vagy kurjongatva énekel'	–
55.	gebe 'nagyon sovány ló'; 'nagyon sovány ember'	gúny
56.	gebed 'döglük, nyomorultul elpusztul'	táj v. irod
57.	gége 'torok, ill. nyelőcső'; 'gégefő'	–
58.	giling-galang <harang hangjának utánzására>	gyerm
59.	göcög 'rázkódva kacag'	biz
60.	görög '(nehézkésen) gördül'	–
61.	gurít 'okozza, előidézi, hogy vmi guruljon'; 'kerekeken gördítve vhova tol(at), juttat'; gurul 'vmi saját tengelye körül forogva halad'	–
62.	gyagya 'ostoba, hülye, tökéletlen (személy)'	tréf
63.	gyurgyalag 'földbe vájt üregben fészkelő színpompás madár'	Áll
64.	hablatyol 'gyorsan beszél, hadar'; 'így mond vmit'; 'fecseg, locsog'	biz
65.	hadar 'gyorsan, nehezen érthetően beszél'; 'így mond vmit'	–
66.	hadonászik '<kezeivel vagy így vmely tárggyal> összevissza heves moz-	–

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
	gásokat végez'	
67.	hahó <a figyelem fölkelteként, jeladásként, különösen nagyobb távolságra>; <öröm, ujjongás kifejezésére>	–
68.	hamm <étel bekapására utaló szó>	gyerm
69.	harsan 'harsányan, ércesen megszólal, felhangzik' harsog 'erős, átható hangon szól'; 'így kiált vagy énekel vmit'	vál –
70.	hebeg 'izgalomban, zavarában akadozva mond, beszél vmit'	–
71.	hentereg 'fektében ide-oda forgolódik'	biz
72.	hetyeg 'komoly szándék nélkül enyeleg vkivel'; 'puszta időtöltésül fecseg, locsog'	biz v. gúny
73.	hipp-hopp <ugrándozó tánc(dal) hangulatkeltő szavaként>; <(mesé- ben) gyors helyváltoztatás (szándékának) érzékeltetésére>	–
74.	horkol 'álmában (nyitott szájjal lélegezve) ismétlődő, hörgésszerű hangot ad'	–
75.	hörpint 'hirtelen egy kortynyit iszik vmiből'	–
76.	hukk <(részeg) csuklás hangjának utánzására>	tréf
77.	huppan 'puha, tompa hanggal vhoval esik, zuhan'	–
78.	hurut 'nyálkahártyának fokozott nyálkatermeléssel járó (heveny vagy idült) gyulladása'	Orvos
79.	irgum-burgum <színeli harag, fenyegetés kifejezésére>	tréf
80.	kacag 'elaprózott hangokat hallatva, önfeledten, szívből jövőn nevet'	–
81.	kakukk 'sajátos hangú, tojásait más madarak fészkébe rakó, gerle nagyságú, szürkés tollazatú erdei madár'	Áll
82.	károg '<varjú, holló> sajátos, rekedt hangot hallat'	–
83.	kattan 'vmi, különösen rugós szerkezet eleme vmire, vmihez csapódva rövid (, éles) hangot ad'	–
84.	kecsegtet 'vmivel, különösen ígérettel biztat vkit'; 'reményre jogosít, eredményt ígér'; 'hiteget, áltat vmivel'	vál
85.	koccan '<kemény tárgy> vminek nekiütődve rövid, kissé csengő vagy kongó hangot ad'; '<két, esetleg több gépkocsi> kisebb kárt okozva, ill. szenvedve enyhén ütközik'	–
86.	kólint: fejbe kólint, főbe kólint '(bottal) fejbe üt vkit, vmit'	–
87.	kopog 'vmit ütögetve ismétlődő tompa vagy éles hangot idéz elő'; '<írógépen, távirókészüléken> ír, lead vmit; '<tárgy> vmihez verődve vagy <gép> működés közben ilyen hangot ad'; 'kopogtat'	–
88.	kornyikál 'kellemetlen hangon, gyakran elnyújtva énekel'	pejor
89.	korog '<(üres) gyomor, has> morgásra emlékeztető hangot ad'	–
90.	kotkodács <tyúk kotkodácsolását utánzó szó>; kotkodácsol <tyúk> jellegzetes, szaggatott, fel-felrikoltó hangján szól'	–
91.	krárog 'torkát köszörülve rekedtes hangot hallat'; 'figyelmeztetésül, helytelenítésül stb. hasonló hangot hallat'	–
92.	kukk ¹ : egy kukk se(m), egy kukkot se(m) 'egy mukkanás(t) se(m)'; egy kukkot sem ért vagy tud vmiből 'semmit sem ért, tud belőle'	biz
93.	kukk ² <hirtelen ki-, ill. benéző személy szava>	tréf
94.	lacafacezik 'teketóriázik, piszmog, vacakol'	biz
95.	latyak 'híg sár, különösen olvadó hó'	–
96.	lebeg 'felfüggesztés vagy alátámasztás nélkül fennmarad vagy így (, enyhén billegve, ringva) halad a levegőben vagy vmely folyadékban'	–

Sorszám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
97.	lefetyel '<kutya, macska stb.> a nyelvét mintegy lapátként használva iszik vagy eszik'	kissé nép
98.	lehel 'tüdejéből az elhasznált levegőt nyitott szájjal, lassan kiengedi'	–
99.	leng '<vmely pontján rögzített tárgy> ívben ide-oda mozog'; '<függő, hajlékony dolog> könnyedén ide-oda mozog'	–
100.	lepke 'nagy, hímporos szárnyú, virággal és nektárral táplálkozó rovar'	–
101.	loccsan '<folyadék súlyosabb tárgy belecsapódásakor, ill. ilyen tárgy a folyadékban> csattanó hangot adva hirtelen hullámot vet'; '<folyadék> csattanó hangot adva odacsapódik vmihez'; locsol 'öntöz'; '<folyadékot> önt vmire'	–
102.	lohad '<duzzanat> gyógyulás során egyre kisebbedik'; '<tűz, láng> a kialváshoz közeledik'; '<érzelem> egyre gyengül, csökken'	–
103.	lubickol 'a vizet élvezettel paskolva, esetleg ficánkolva fürdik vagy úszkál'	–
104.	matat 'tapogatózva keresgél', 'öregesen tesz-vesz'	biz
105.	mókus 'erdei fákon élő, bozontos farkú, barnásvörös szőrű kis rágcsáló állat'	Áll
106.	mormog '<medve> dörög'; '<ember> mély, halk hangon, alig érthetően beszél'; 'így mond vmit'; mormol 'hosszan, egyhangúan, mormogva mond, olvas valamit'	–
107.	mufurc 'esetlen, bumfordi férfi' 'kétbalkezes ember' '(ügyetlen) újonc' <gyermek megszólításaként>	biz gúny biz tréf biz Kat kiv biz kedvesk
108.	nyafog 'nyűgösködve, kényeskedve panaszodik, siránkozik'; 'így mond vmit'	–
109.	nyenyere 'forgólant'	Népr
110.	nyiszál '<életlen vágóeszköz(zel)> nagy nehezen vág(ni próbál)'	–
111.	nyivákol '<állat, különösen macska> elnyújtott, éles, panaszos hangot ad'	–
112.	nyüzsgő '<emberek, állatok sűrű tömege> élénken, szüntelenül mozog' 'tömegesen előfordul'	– biz
113.	okád, okádik 'hány, rókázik'	durva
114.	pedz '<hal a csalétket> harapni kezdi'	–
115.	pici 'igen kicsi', 'nagyon kevés'	kedvesk
116.	pinduri, pindurka 'igen kicsi'	gyerm kedvesk
117.	pipacs 'a mákkal rokon, piros virágú gyomnövény'	Növ
118.	pirinyó 'nagyon kicsi'	kedvesk
119.	pirít '<élelmiszert> lassú tűzön vagy forró zsírban, olajban barnára süt'	–
120.	pisál 'vizez'	vulg
121.	pislog 'szemhéját többször gyorsan lezárja, majd felnyitja'	–
122.	piszkál '<hegyes eszközzel, ujjal> szurkál, bökdös, kotor vmit'; 'így turkál vmiben'	–
123.	pissz '<csendre intő szó> pszt!' <kutya csitítására használt szó>	irod –
124.	pitypang 'gyermekláncfű'	Növ

Sorszám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
125.	püff <ütés tompa hangjának utánzására>	–
126.	reccs <töréskor keletkező hang utánzására>	
127.	rezeg ‘<(egy ponton) rögzített könnyű tárgy> ide-oda kitér, lebeg, anélkül, hogy tovább haladna’; ‘<test(rész), hang, fény> reszket’	–
128.	riszál ‘<derekát, csípőjét, farát> járás, ill. tánc közben ide-oda mozgatja. ringatja’	–
129.	rop ‘<gyors táncot> tüzesen, szenvedéllyel jár’	–
130.	settenkedik ‘óvatosan, lopódkodva (rossz szándékkal) jár-kel, megy v hova’	biz
131.	sóhajt ‘(érzelem hatására) mély, hallható lélegzet szakad föl belőle’	–
132.	surran ‘halk nessel függén, óvatosan szalad’	–
133.	sündörög ‘settenkedik, lábatlankodik, sompolyog’	biz
134.	süsü ‘együgyű, ostoba, bolondos’	biz
135.	szipog ‘sírás után vagy sírásra készen, különösen félelmében csukladozva, szipogva lélegzik’; ‘szipogva pityereg’; ‘sírósan, szipogva beszél’	–
136.	szöszmötöl ‘<személy> pizmog, pepecsel, babrál’	biz, néha pejor
137.	szunnyad ‘nyugodtan, nem mélyen alszik’	vál
138.	tengelic, tengelice ‘tarka tollú kis pintyféle énekesmadár’	Áll
139.	terefere ‘könyved kis beszélgetés’	biz
140.	tocsog ‘vízben vagy híg sárban járva lépteivel ismétlődő, loccsanásszerű hangot kelt’	–
141.	totojázik ‘aprólékos bíbelődéssel húzza el az időt; pizmog’	biz
142.	tutyimutyi ‘tehetetlen, gyámoltalan <személy>’	biz gúny
143.	uhu ‘barna, fekete mintás tollazatú védett bagolyfajta’	Áll
144.	vigyorog ‘<ember> fogait mutogatva, ostobán vagy gúnyosan, rendszerint hangtalanul nevet’	pejor
145.	viháncol ‘hangosan nevetgélve hancúrozik, féktelenkedik’	kissé pejor
146.	vihog ‘bántón, élesen, idétlenül nevet’	–
147.	vinnyog ‘<állat> panaszosan, fájdalmasan nyöszörög’	–
148.	zakatol ‘<gép, jármű> ütemesen kattogó zajt kelt’	–
149.	zötyög ‘<jármű> rázódnak és zörögve halad’	–
150.	zsozsó ‘pénz’	biz

1.

A példákat áttekintve a figyelmes olvasónak talán feltűnt, mennyivel több köztük az ige, mint amennyivel *A nyelvi váltakozások stílusbeli háttere* című kötetben találkoztunk, amikor a stílusváltozatokhoz kapcsolódó minősítéseket tekintettük át (pl. „bizalmas”, „argó”, „választékos”, „hivatalos”). A hangutánzó-hangulatfestő igékből rendszerint **főnév is képződik**, de az ige az **elsődleges**, a **főnév** pedig sok esetben **nomen actionis** (cselekvésnév).

Az idézett példákban több mint a felében a hangutánzó és/vagy hangulatfestő (eredetű) szót a szótárírók közömbös stílusértékűnek tekintik (vagyis nem látják el semmilyen minősítéssel).

A stílusminősítés hiánya az esetek egy részében a **valós helyzetet** tükrözi. Alapvetően közömbös stílusértékű például az *ásít*, *biceg*, *bizsereg*, *bóbiskol*, *bődül*, *bőg*, *bömböl*, *bre-*

keg, brummog, cincog, csámcsog, csattan, csikorog, didereg, dördül, dörömböl, dudorodik, fröccsen, fröcsög, gége, görög 'gördül', gurít, hadar, hadonászik, horkol, károg, kattan, koccan, kopog, korog, lebeg, lehel, leng, lepke, loccsan, lohad, lubickol, pedz, pirít, pislog, pizskál, rezeg, sóhajt, vinnyog, zakatol.

Szinte biztos, hogy ha empirikusan megvizsgálánk, kiderülne, a felsoroltak (többségének) használata a **formális stílusú szövegekre jellemző a legkevésbé**, különösen azoké, melyeknek hangutánzó, ill. hangulatfestő eredete még erősen érződik.

Nemegyszer a szó a **denotatív jelentésénél fogva is** kisebb eséllyel jelenik meg formális stílusú szövegekben, ezért is asszociáljuk őket inkább a választékos és a bizalmas stílussal. Valószínű például, hogy ritkán van szó formális stílusú szövegekben olyan dolgokról, amelyeket ezekkel a szavakkal kellene kifejezni: *bóbiskol, bődül, bőg, bömböl, brekeg, brummog, cincog, csámcsog, didereg, dördül, hadonászik, lebeg, leng, lubickol, pislog, pizskál, sóhajt, vinnyog, zakatol.*

A stílusminősítés nélküli szavak közt azonban olyanok is vannak, amelyek formális stílusú szövegekbe egyáltalán nem illenek. Ilyen az összes hangutánzó mondatzó és állathívogató szó (a példák közül ilyen a *bumm, cic, csinn-bumm, hamm, hipp-hopp, pissz, püff, reccs*) és számos más szóképzleti elem, pl. *bamba* (itt a „pejoratív” minősítést várnánk), *bá-méskodik, ballag, bandukol, bíbelődik, biccen, civakodik, cuppan, cuppog, csahol, cseng-bong, csoszog, dűnnyög, fickándozik, fortyog, gagyog, gajdol* (itt is hiányzik a „pejoratív” minősítés), *harsog, hebeg, hörpint, huppan, kacag, (fejbe) kólint, latyak, mormog, mormol, nyafog, nyiszál, nyivákol, nyüzsög, riszál, rop, surran, szipog, tocsog, vihog, zötyög.*

Az előző bekezdésben felsorolt szavakat – „expresszív” minősítés hiányában – „bizalmas és választékos”, ill. „választékos és bizalmas”, vagy pedig „bizalmas vagy választékos”, ill. „választékos vagy bizalmas” minősítéssel lehetne jelölni.

Amint arról fentebb szó volt, a „bizalmas és választékos”, ill. „választékos és bizalmas” kettős minősítéseket az értelmező kéziszótár egyetlen szónál sem alkalmazza, s a „bizalmas vagy választékos”, ill. „választékos vagy bizalmas” vagylagos minősítést is csak háromnál.

Látjuk, hogy a formális stílusba nem illő szavak többségének fő jellemzője, hogy **hangutánzó, ill. hangulatfestő jellegük a mai napig érződik**, vagyis **inherens expresszivitás** jellemzi őket. Mindenekelőtt ezeket volna szükség ellátni „expresszív” minősítéssel, ha volna ilyen a szótárban. Így ugyanis semmi sem jelöli expresszív mivoltukat, sőt **azt a hamis benyomást keltik, hogy a formális stílusú szövegekbe éppúgy beleillenek**, mint a bizalmas, választékos vagy kiegyenlített stílusú szövegekbe. Ez pedig távol áll a valóságtól.

Mivel a formális stílus tárgyilagosságra, s ennek eszközeként érzelemmentességre törekszik, érthető, hogy azok a szavak, melyeknek hangutánzó, ill. hangulatfestő jellege még érződik, **kiríznak a formális stílusú szövegekből**, s inkább csak akkor jelennek meg bennük, ha nem áll rendelkezésre megfelelőbb szinonima (pl. ha állathangot kell megnevezni egy formális stílusú szövegben, és a szöveg tartalma megköveteli, hogy azt egy specifikus szó jelölje).

2.

A példákban valamivel kevesebb mint felében valamilyen minősítés járul a hangutánzó, ill. hangulatfestő eredetű szóhoz.

Az összes közül messze a **leggyakoribb** a stílusváltozati dimenzió elhelyezkedő „bizalmas” minősítés. A következő szavak tartoznak ide: *becsiccsent, birizgál, csatangol* ‘barangol’, *cselleng, göcög, hablatyol, hentereg, kukk¹, lacafacázik, matat, nyüzsög* ‘tömegesen előfordul’, *settenkedik, sündörög, süsü, szöszmötöl* (néha „pejoratív”), *terefere, totojázik, zsozsó*.

Az, hogy épp a bizalmas a leggyakoribb stílusérték, könnyen érthető, **hiszen a bizalmas stílusra jellemző az érzelmi telítettség**, így abba jól beleillenek az expresszív szavak, kifejezések. Ezenkívül a hangutánzó-hangulatfestő szavak nem kis része **hétköznapi dolgokra** utal, melyekről alighanem legtöbbször ugyancsak bizalmas stílusban beszélünk.

Ugyanakkor fontos észrevenni, hogy a „bizalmas” minősítésű szavak egy része tökéletesen beleillik a választékos stílusú szövegekbe is, vagyis „bizalmas és választékos”, esetleg „bizalmas vagy választékos” volna a helyesebb minősítés. Ilyen a *csatangol* ‘barangol’, a *hentereg*, a *nyüzsög*, a *settenkedik*, a *sündörög*, a *terefere*. A legutóbbi, a *terefere* a mai nyelvben sokkal inkább választékos, mint bizalmas.

Tudjuk, hogy a **választékos** stílusra ugyanúgy jellemző az **érzelmileg telített, expresszív** nyelvi formák használata, mint a bizalmas stílusra, így aztán nem csoda, hogy az érzelmileg telített, expresszív szavak egy része egyszerre bizalmas és választékos stílusértékű.

Kisebb számban találunk a példák közt „választékos” minősítésű szavakat: *álmélkodik, ámít, bágyad, fecsére, harsan, kecsegtet, szunnyad*. Itt említhetjük meg a „kissé választékos” minősítéssel ellátott *cseveg* szót is. A felsoroltak csakugyan választékos stílusértékűek, kissé bizalmas stílusú szövegekbe talán csak az *ámít* illik.

A dialektális dimenzió minősítései közül is van a példák közt néhány, amely az expresszív stílusértékű szavakhoz kapcsolódik. Ilyen a „kissé népies” *lefetyel*, valamint a „tájnyelvi és irodalmi” *gebed*.

A regiszterbeli minősítések közül az említett *gebed* szón kívül, amely – amint látjuk – „irodalmi” minősítésű is, még a *pissz* szó van ellátva „irodalmi” minősítéssel.

Amint fentebb láthattuk, a gyermeknyelvi szavak többsége hangutánzó-hangulatfestő eredetű. Az itt idézett példák közül a „gyermeknyelvi” minősítéssel van ellátva a *coca, csingilingi, dádá, didi, giling-galang* és a *hamm*. Itt említhetjük meg a *sehova* sem illő, mert ideológus indíttatású „vulgáris” minősítéssel ellátott *pisál* szót.

A hangutánzó-hangulatfestő szavak több esetben kapnak más, ugyancsak az érzelmi dimenzióhoz tartozó minősítést.

A pozitív érzelmek dimenzióján ilyen a „kedveskedő” *cica, fityfiritty* ‘kicsi, élénk (leány)gyermek’, *pici*, ill. a „gyermeknyelvi és kedveskedő” *pinduri, pindurka*, a „választékos és kedveskedő” *csacsog*, a „bizalmas és kedveskedő” *mufurc* (gyermek megszólításaként), továbbá a „tréfás” *egyele-petyele, gyagya, hukk, irgum-burgum, kukk²*, ill. a „bizalmas és tréfás” *blöki, mufurc* ‘kétfalkezes ember’.

A negatív érzelmekre utaló minősítésekre példa a „pejoratív” minősítéssel ellátott *csatanggal* ‘kószál, csavarog’, *kornyikál, vigyorog*, a „pejoratív vagy tréfás” *fityeg*, a „kissé pejoratív” *viháncol*; a „gúnyos” *fityfiritty* ‘jelentéktelen, de feltűnősködő ember’ és *gebe*, a „bizalmas és gúnyos” *mufurc* ‘esetlen, bumfordi férfi’, *tutyimutyi*, a „bizalmas vagy gúnyos” *hetyeg*, valamint a „durva” *okád(ik)*.

Bár a **szakszavakra nem jellemző az érzelmi telítettség**, találunk köztük hangutánzó-hangulatfestő eredetűeket, elsősorban az **állatnevek** közt. Ennek nyilvánvalóan az az oka, hogy az **állattani szaknyelvbe nagy számban kerültek át a köznyelvben, ill. a nyelvjárásokban kialakult állatnevek**.

Ilyen az „állattani” fogalomköri minősítéssel ellátott *gyurgyalag, kakukk, mókus, tengelic(e)* és *uhu*, a „növénytani” minősítésű *pitypang*, az „orvosi” minősítésű *hurut*, valamint a „néprajzi” minősítésű *nyenyere* („hivatalosabb” megnevezéssel *tekerőlant* vagy *forgólant*).

A felsorolt szavak, mivel **nyilvánvalóan a köznyelvből kerültek át a szaknyelvekbe, a köznyelvben továbbra is közömbös stílusértékűek** (azaz nem formálisak, mint az illető szaknyelvben).

Itt említhetjük meg a *mufurc* szót ‘(ügyetlen) újonc’ jelentésben, amely „katonai”, „bizalmas” és „kiveszőben” minősítéssel van ellátva, vagyis a régebbi katonai nyelvben volt használatos, de nyilván nem volt a szó szokásos értelmében vett terminus technicus.

2. Az „átvitt” (átv) stílusminősítés

Az „átvitt” az **érzelmi szempontból semleges stílusértékű** szavak **átvitt**, ill. „képes”, azaz **metaforikus** vagy olykor **metonimikus** jelentéseihez kapcsolódó sajátos stílusérték, ill. neki megfelelő stílusminősítés.

Például *belerohan* ‘esztelenül bajba, (vég)veszélybe juttatja magát’, *borítékolható* ‘biztosra vehető’, *ceremónia* ‘teketória’, *domborít* ‘feltűnően jól szerepel’, *fagyos* ‘hideg, barátságtalan’, *ház* ‘vmely épületben lakók összessége’, *hőfok* ‘valamely érzélem ereje’, *kivág* ‘nagy lendülettel kidob’, ‘meglehető adatot, döntő érvet hirtelen előhoz’, ‘könnyed biztonsággal elmond’, *súrol* ‘mivoltában megközelít, érint valamit’, *vászon* ‘festmény’, *zuhan* ‘<ár> hirtelen nagymértékben csökken’.

A képszerűségekre való törekvés egyik indítékát az **érmek kifejezésének szándékában** láthatjuk. Lengyel Lajos (1966: 175–176) erről így ír:

[A]z érzellemmel színezett jelentéstartalom képet kíván: kifejezést és nem egyszerűen megnevezést. Érzelmileg színezett jelentéstartalmak vagy olyan szót keresnek a kifejeződésre, amelyeknek tárgyi jelentéstartalmához a legtöbb esetben már eleve is társul valamilyen érzelmi mozzanat, vagy pedig az átvitelben adnak a szónak ilyen színezetet.

Ha személyt a *béka, féreg, kígyó, kukac, vipera* szavak valamelyikével nevezünk meg, akkor nem pusztán megnevezünk, hanem azt az érzelmi viszonyulásunkat is kifejezzük, amellyel az illető állat iránt viseltetünk, vagyis voltaképpen ezt mondjuk: „úgy utálok ezt az embert, mint...” vagy „úgy félek tőle, mint...” vagy „olyan érzést kelt benne, mint...” vagy „annyira becsülöm, mint...” stb. Az átvitelben tehát hasonlat rejlik, s az átvitel „tertium comparationis”-a itt éppen az érzés, az érzelem hasonlósága.

A *krumpli* szóhoz ugyan nem szükségszerűen társul valamely rendkívüli érzelmi színezet, de ha a barátunk óráját tiszteljük meg ezzel a szóval, akkor abban feltétlenül lebecsülés van. Ugyanez az érzés talán nem fűződik a *krumpli* eredeti jelentéstartalmához, de ‘óra’-ként, vagyis órával hasonlatba állítva, már értékelő érzelmet fejez ki, mert ez a hasonlat rejlik benne: „annyit ér ez az óra, mint egy szem krumpli”. Ebben az esetben tehát a szó csak az átvitelben, az új jelentésben kapja meg az érzelmi színezetet.

Az eredmény azonban mindkét esetben ugyanaz: az érzelmi színezet egyképpen fonódik össze. Ez az összefonódás az utóbbi esetben még szembetűnőbb, mert hiszen kép és érzelmi színezet együtt született meg az átvitelben.

Az „**átvitt**” minősítést az értelmező kéziszótár nem tartalmazza, ezért az értelmező szótárból fogunk idézni és elemezni példákat.

Mindkét értelmező szótárban található „átvitt is” minősítés is, amelyet a szótárírók akkor használnak, amikor egy átvitt jelentésű lexémának konkrét jelentése is van, de csak az átvittet értelmezik, pl. *a föld alatt* átv is ‘a sírban’, ‘illegálisban’. Ezzel az alfejezet második részében foglalkozunk.

Ilyenkor az expresszivitás forrása a szónak **nem a hangalakja, hanem a jelentése**; ezt az expresszivitást szemben a főntebb említett hangalaki (inherens) expresszivitással jelentésbeli vagy adherens expresszivitásnak nevezzük.

Nézzünk példákat az „átvitt” minősítésű szavakra a hétköztetes értelmező szótárból! Ezek természetesen csak **átvitt értelemben használva** példái az adherens expresszivitásnak. Vagyis nem elég a címszóra ránéznünk, hanem el kell olvasnunk az értelmezést és – ha van – a példamondatot is.

A táblázatban feltüntetjük azt is, hogy a címszó idézett jelentései **milyen minősítést kapnak az értelmező kéziszótárban**.

÷ „Átvitt” stílusminősítésű szavak az értelmező szótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
1.	adu ‘vitában, versengésben> döntően fontos, a sikert biztosító érv, visszavágás; tromf’	átv, biz	biz
2.	alacsonyodik ‘vmivé alacsonyodik: fokozatosan olyanná válik, aki	átv, vál	vál

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
	erkölcsileg elítélendő tetteket követ el', pl. árulóvá alacsonyodott		
3.	asztal '(asztalnál való) étkezés, lakoma'	átv	–
4.	átfésül vmit 'vmely írásbeli munkán elvégzi a végső simításokat, köz-zététel előtt kisebb mértékben átdolgozza'	átv	–
5.	bogár 'vkinek a szeszélye, különös, furcsa szokása, ötlete, amelyhez csökönyösen ragaszkodik'; bogaras 'olyan <személy>, akinek furcsa, nevetséges szokásai, bogarai vannak, s makacsul ragaszkodik hozzá-juk; hóbortos'	átv, biz	biz
6.	bonckés alá vesz vmit '<vmely állítást, tudományos tételt> ízekre szedve alaposan megvizsgál'	átv, vál	vál
7.	bőr: <állandósult szókapcsolatokban a testi épség, az élet jelképe-ként>, pl. saját bőrén tapasztal vmit 'saját kárán'; vigyáz a bőrére 'nem kockáztatja életét'; bőrére megy a dolog 'ő lakol meg érte; neki kell érte felelnie'; a bőrünkről van szó 'az életünkről'; félti az bőrét 'az életét'	átv, biz	–
8.	bugyog <jókedv, nevetés vagy szó> bőségesen árad, ömlik vkiből'	átv, ritk	irod
9.	céloz 'burkoltan, nem határozott formában, pontosabb megnevezés nélkül, közvetve utal vkire, vmire'	átv	–
10.	cikornya '<beszédben, írásban> dísznek szánt felesleges szó, kifeje-zés, szerkezeti cifraság; szóvirág'	gyakran rosszalló, átv	pejor
11.	címez vmit vkinek, vkihez 'célzást, megjegyzést burkoltan vki ellen irányít'	átv	–
12.	csalogány 'nagyon szép hangú szoprán énekesnő'	átv, ritk	x
13.	csattanó 'vminek meglepő, találó, néha nem is várt rövid befejezése'	átv	–
14.	dadogás 'zavaros tartalmú, akadozó beszéd, előadás'	átv	x
15.	darab 'távolságnak, térnek közelebről meg nem határozott része, szakasza', pl. még jó darab a pályaudvarig; egy darabon elkísér vkit	átv	–
16.	dédelget '<tervet> féltő gonddal ápol magában, sokat foglalkozik vele, valóra váltását nagyon óhajtja'	átv, vál	vál
17.	dörgedelmes 'nagyhangú, szónokias, hatásos; túlzottan vagy színlel-ten felháborodott hangú, támadó élű <szóbeli vagy írásbeli megnyi-latkozás>'	átv, biz	biz
18.	ébredszik '<ember, emberi közösség> lassan-lassan öntudatra éb-red'; '<szellemi képesség, hajlam, tehetség> fokozatosan kibontako-zik, kifejlődik'	átv	vál
19.	ég vmitől, vmiben 'vmely heves érzés emészti, az hatalmasodik el rajta'	átv	–
20.	egyensúlyoz '<kedvezőtlen folyamatot vagy cselekvést> ellentétes jellegű folyamattal vagy cselekvéssel hatástalanít, vagy igyekszik hatástalanítani'	átv	ritk vál
21.	elcsépelet 'olyan <szellemi termék>, amely a gyakori emlegetés, használat folytán érdekesességét, újdonságát elvesztette; megunttá vált; elkopott, agyoncsépelet'	átv	–
22.	előszed '<kifejezést, ismeretet> némi erőfeszítéssel felidézve beszéd közben felhasznál'	átv	biz
23.	elszigetelődik 'vki, vmi elszigetelődik vkitől, vmitől: embernek, moz-galomnak a külső világnak reá nézve fontos részével való érintkezé-	átv	sajtó

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
	se, kapcsolata fokozatosan megszűnik, természetes környezetétől elszakadva öncélúvá válik'		
24.	emberevő 'rendkívüli mértékben és támadó módon dühös, kíméletlen, embertelen <személy, magatartás>', pl. emberevő kedvében volt; leváltották azt a vad, emberevő szakasparancsnokot'	átv, túlzó	túlzó
25.	fa 'érzéketlen, magával tehetetlen személy'	átv	–
26.	faltörő kos 'nehéz vagy veszélyes feladat előkészítésére felhasznált személy vagy csoport'	átv	x
27.	felfed '<vmely ismeretlen, elhallgatott körülményt, tény> leleplező módon feltár'	átv	vál átv
28.	félhold 'az egykori török birodalom hatalma', pl. másfél évszázadig uralkodott rajtunk a félhold; századokig vívtunk a félhold ellen	átv	irod
29.	férfikéz 'erélyes, erős akaratú férfi', pl. kemény férfikéz irányítja az ország sorsát	átv	vál
30.	fogan '<gondolat, elhatározás> rendszerint hirtelen létrejön, formát ölt; fogamzik'	átv, vál	vál
31.	földöntúli 'olyan nagyfokú <kellemes érzés>, amelyet csak egészen ritka, kivételes esetben érez az ember; csodálatos, rendkívüli'	átv, túlzó	túlzó
32.	fül 'hallás', 'zenei hallás'	átv	–
33.	gabalyodik vkibe 'bolondul szerelmes lesz vkibe; beleszeret'	átv, biz, tréf	biz
34.	gálya 'gályarabság', pl. gályára ítél vkit; gályára küld 'gályarabságra ítél'	átv	–
35.	gombóc 'apró, kövér ember, gömböc'	átv, tréf	tréf
36.	gyermekcipő: kinőtt a gyermekcipőből 'vki már érett, komoly felnőtt'; 'vmi már túl van a kezdeti nehézségeken'; gyermekcipőben jár vmi 'még kezdetleges, fejletlen állapotban, fokon van'	átv	–
37.	gyökértelen 'olyan <szellemi irányzat>, amely szervesen nem kapcsolódik bele a szóban forgó nép vagy társadalom kultúrájába, hagyományába'	átv	sajtó
38.	gyűrött arc <fáradtságtól, álmatlanságtól> redős, megviselt'	átv	–
39.	hajlít '<személyt> úgy befolyásol, hogy gondolkodásban, érzelemben vmely irányba hajoljon', pl. igyekezett barátját a maga felfogása felé hajlítani'	átv	vál
40.	hullámvölgy 'vmely mozgás, tevékenység, jelenség időszaki gyengülésének mélypontja'	átv	vál
41.	idegszál: vkinek minden idegszála 'egész idegzete, idegrendszere', pl. minden idegszála remeg az izgalomtól; minden idegszálát megfeszíti; minden idegszálával: egész testével, lelkével, mindenestül; minden idegszálával figyel	átv	vál
42.	igavonó 'nehéz munkát végző, keservesen robotoló ember'	átv	–
43.	járom 'iga, elnyomás, alacsony sorban tartás', pl. tőkés járom; a kizsákmányolás járma; járom alatt nyög; lerázza a járomot'	átv	irod
44.	józan 'az a tény, ill. vkinek, vminek az a tulajdonsága, hogy érzelmi tényezők nem befolyásolják túlságosan gondolkodását, magatartását, nem hamisítják meg ítéleteit; szélsőséges érzelmi mozzanatoktól mentes, tiszta, világos gondolkodás, mértéktartó magatartás'	átv	–

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
45.	kabaré 'nevetséges vagy groteszk jelenet'	átv, biz, gúny	gúny
46.	kard 'fegyveres erőszak'	átv, vál	
47.	karikatúra 'olyan személy, intézmény, teljesítmény vagy elvont dolog, aki, amely az eszményi követelményektől nagyon távol esik, s ezáltal nevetséges vagy bosszantó hatást kelt; torzkép; vminek a fonákja, megcsúfolása'	átv	vál gúny
48.	kérdőjel 'megoldatlan kérdés, rendszerint megoldást hiába váró ügy, dolog'	átv, irod	vál
49.	kerekít '<írásművet, beszédet> hirtelen, kapásból készít, rögtönöz', pl. szónoklatot kerekít	átv	ritk
50.	kétélű 'olyan <megnyilatkozás>, amely erős, éles célzatossággal irányul vki, vmi ellen, de annak is árthat, akitől származik, ered', pl. kétélű beszéd, célzás, tréfa	átv	vál
51.	kotlik vmin 'sokáig és lassan csinál vmit, piszmozg vmivel'	átv, biz	gúny
52.	köntös: vkinek, vminek a köntösében 'annak tüntetve fel magát, annak látszatát keltve'	átv, vál	sajtó vál
53.	kuvikol <személy> rémhíreket terjeszt, közelgő veszedelmet jósol'	átv, biz, rosszalló	biz pejor
54.	labilis 'bizonytalan, ingatag', pl. labilis álláspont, érv, helyzet; labilis jellem	átv, vál	vál
55.	lángol '<arc vmely heves érzelemtől, indulattól> nagyon piros', pl. lángolt az arca a haragtól, a szégyentől'	átv	–
56.	lefegyverez vkit 'vkinek a vonakodását, ellenszegülését, idegenkedését szeretetre méltó magatartásával megszünteti, őt ily módon a maga oldalára vonja'	átv, kissé vál	vál
57.	lustaság 'lusta személy', pl. te lustaság!	átv, biz	biz
58.	magvető 'vmely később közkinccsé váló nemes eszme (egyik) első hirdetője, terjesztője'	átv, sajtó, vál	vál
59.	március 'ez a hónap mint a tavasz kezdete'; 'ez a hónap mint az ifjúi hév és a forradalmi merészség jelképe'	átv, költői	irod
60.	megalkuvás 'a másik fél javára vagy a körülmények kényszere folytán való engedés eredeti álláspontunkból, követelésünkől'	átv, rossz- szalló	pejor
61.	megfogyatkozik '<ereje, képessége> erősen megkevesbedik; megcsappan'	vál, átv	vál
62.	mocsár 'elaljasodott, erkölcsileg romlott, züllött állapot; fertő', pl. a bűn, az opportunizmus mocsara; a mocsárba merül; a nagyváros mocsarába süllyed; vminek a mocsarába süpped	átv	vál
63.	nászruha 'némely állatnak a párzás időszakában a rendestől eltérő, színesebb, pompásabb külseje'	átv, Áll	Áll
64.	nebáncsvirág 'kényeskedő, hamar megsértődő s ezért visszahúzódó, félrevonuló személy'	átv, gúny	gúny
65.	nekimegy vkinek, vminek '<szóban vagy írásban> kíméletlenül megtámad vkit, vmit'; 'erős kritikát mond vmiről vagy súlyos szemrehányásokat tesz vkinek'	átv biz	–
66.	nyereg '<rendszerint szólásszerű kapcsolatokban> olyan helyzet, amely mások fölött előnyt, hatalmat biztosít, vmi (vki) birtoklásának biztonságát jelenti', pl. nyeregbe kerül; nyeregbe segít vkit; visszaül a	átv	biz

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
	nyeregbe 'ismét hatalomra jut'; nyeregben van		
67.	nyúz <használati eszközt, hangszert> huzamosan, kíméletlenül használ, vagy hozzá nem értően bánik vele', pl. nyúzza a gépet, az írógépet, a varrógépet	átv, biz, rosszalló	biz pejor
68.	ócskavas 'vasból készült, még használható, de már elavult, elnyűtt eszköz, holmi'	átv, rosszalló	–
69.	oldalvágás 'mellékesnek látszó, más tárgyhoz kapcsolódó vagy burkolt formában tett támadó vagy gúnyos megjegyzés, célzás vki, vmi ellen'	átv	–
70.	ordít róla vmi 'vmely tulajdonság, jelleg, állapot rendszerint kellemtelen, bántó benyomást keltve, feltűnően, szemet szúróan mutatkozik, ütközik ki rajta, válik nyilvánvalóvá'	átv, biz	biz
71.	oszlopos '<vmely testületben, közösségben> jelentős, fontos szerepet betöltő <személy>', pl. oszlopos tagja volt a társaságnak	átv, tréf	tréf
72.	penészedik 'tétlenségben él, tesped, unatkozik'	átv	argó
73.	pillanatkép 'rövid írás, cikk, riport, vmely esemény(sorozat) jellegzetes mozzanatairól'	átv, sajtó	sajtó
74.	porfogó 'haszontalan csecsebecse a lakásban, amelyre sok por rakódhat le, s amelyet nehéz tisztán tartani'	átv, gúny	gúny
75.	pozdorja: pozdorjává tör, zúz vkit, vmit: 'egészen apró darabokra töri, zúzza'; 'teljesen megsemmisíti'	átv	–
76.	ráfekszik vkire 'tekintélyével, hatalmával ránehezedik vkire vagy vmely csoportra, közösségre, korlátozza az önállóságban, a cselekvésben'	átv, biz, rosszalló	x
77.	rangsorol '<elvégzendő munkákat; elintézendő ügyeket sürgősség vagy fontosság szempontjából> rangsorba szed'	átv	–
78.	rétegződés 'társadalmi rétegek kialakulása, elkülönülése, differenciálódása'	átv	–
79.	reték 'vmely testrészen levő vastag pizok, kosz', pl. csupa reték a keze, a lába, a nyaka	átv, biz	biz
80.	rugdal 'vkit állandóan, ismételten kíméletlen bántalmakkal, sértésekkel illet'	átv, rosszalló	–
81.	sajtó 'a sokszorosítás, könyvnyomtatás útján történő gondolatközlés, a közvéleménynek ilyen módon való irányítása', pl. független, irányított sajtó; szabad sajtó; 'a hírlapok (vmilyen szempontból tekintett) összessége', pl. fővárosi, vidéki sajtó; 'az újságíróknak mint a közönség tájékoztatóinak bizonyos csoportja', pl. nyilatkozik a sajtó előtt 'vmely aktuális tárgyról, eseményről vagy múról megjelent hírlapi cikkek, közlemények összessége'	átv átv, sajtó	– sajtó sajtó
82.	sakk-matt 'vmely, rendszerint személyes vállalkozásnak teljes veresége; reménytelen bukás'	átv, ritk, biz	x*
83.	sértés 'vkinek az emberi önérzetét, méltóságát sértő megnyilatkozás'	átv	–
84.	söpredék 'vmely közösségnek erkölcsi felelősséget nem érző, jellemtelen, mindenre kapható hitvány, megvetett része, tagja; aljas, hitvány ember, ill. népség'	átv, rosszalló	pejor
85.	srófol '<vmely árunak az árát, vminek a díját, esetleg a szóban forgó	átv, biz	biz

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
	követelményt> céltudatosan fokról fokra emeli vagy lenyomja'		
86.	sulykol 'vkibe sulykol vmit: gépies, egyhangú, fárasztó ismétléssel, gyakoroltatással oktat vkit vmire; vmely ismeretet így akar meggyökereztetni benne; belever vkibe vmit'	átv, biz, néha rosszalló	gyakran pejor
87.	száj 'az ember mint az élelmiszerek fogyasztója, élmezendő, ellátandó személy', pl. sokat kell dolgoznia, mert otthon öt éhes száj várja'	átv, vál	x
88.	számító 'olyan <személy>, aki tervszerűen mindenben a maga előnyét, hasznát keresi; ravaszul önző'	átv, rossz- szalló	pejor
89.	szárnyal <lélek, gondolat> nagy lendülettel a megszokott és a közönséges fölé emelkedik'	átv, irod	irod
90.	szárnyaszegett 'buzgalmában, lelkesedésében, reményeiben letört <személy>'	átv, vál	vál
91.	szédít 'hazug ígéretekkel, alaptalan reményekkel ámitva, kecsgettve a maga céljainak igyekszik megnyerni vkit'	átv, biz, rosszalló	biz
92.	tapogat 'kissé bizonytalanul keresi a magyarázatot vagy a megoldást a szóban forgó kérdésre', pl. a sötétben tapogat; jó helyen tapogat'	átv	x
93.	tarkít <más jellegű elemek közbeiktatásával> változatossá tesz vmit', pl. az előadást énekszámok tarkítják	átv, kissé vál	–
94.	tébolyda 'idegesítően rendetlen vagy szörnyen zajos hely(iség)'	átv, ritka, túlzó	biz túlzó
95.	terebélyesedik 'nagy mértékben terjed, hatalmas arányúvá válik'	átv, sajtó	sajtó
96.	toll 'írói tevékenység és írói művészet'	átv	–
97.	utóíz 'vmely cselekvés, esemény megtörténte után észlelhető, rendszerint kellemetlen utóhatás', pl. van valami utóíze a dolognak	átv	–
98.	utolérhetetlen 'olyan <személy>, akit vmely munkában, cselekvésben, eredményben, teljesítményben nem lehet utolérni; páratlan'	átv	kissé vál
99.	útszéli 'erkölcstelen, jellemtelen, gátlástalan'	átv, rossz- szalló	vál
100.	üres 'nemesebb törekvés, lelki tartalom nélkül való, léha, mihaszna <személy>'	átv	–
101.	üröm 'keserűség, szenvedés'	átv, irod	vál
102.	vagdalkozik 'hevesen, indulatosan, sértegetően vitázik, érvel'	átv	–
103.	vaskéz 'könyörtelen, kíméletlen szigorúság, erre valló erélyes eljárás', pl. a kormány vaskézzel teremtett rendet vaskezü 'ellenmondást nem tűrő, kérlelhetetlenül erélyes vagy szigorú'	átv, sajtó átv	sajtó –
104.	vérkeringés 'anyagi javak útja, (csere)forgalma, ill. szellemi javak forgása, szellemi érintkezés, kapcsolat különféle helyek, vidékek közt', pl. gazdasági, szellemi vérkeringés	átv	vál
105.	virágnyelv '<titkolódzás, óvatosság céljából vagy szépítésből, tapintatból> célzásokkal, képekkel vagy általában vmely jelképes eszközzel élő kifejezőmód'	átv	–
106.	zápor 'vminek sűrű hullása, nagy sokasága', pl. könnyek, szitkok, puskagolyók zápora záporoz 'gyors egymásutánban, sűrűn, hevesen, záporoként hull, esik, zúdul', pl. záporoztak a kérdések	átv, vál átv	vál vál
107.	zebra '<városokban, rendszerint út- vagy utcakeresztvez(őd)éseknél>	átv, 1945	–

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése	
		ÉrtSz.	ÉKsz. ²
	a gyalogosok átkelésére kijelölt, és váltakozó, széles sötét-világos sávokkal jelzett rész az úttesten; sávós átkelőhely'	után, biz	
108.	zuhatag 'hatalmas áradat', pl. a hozzászólások, a kérdések, a szónoklatok zuhataga	átv, irod	irod
109.	zsinórmérték 'az az (irány)elv, szabály, utasítás, kijelentés vagy szöveg, amelyhez vki magatartásában vagy cselekvésében következetesen igazodik'	átv, sajtó, vál	vál
110.	zsúfol '<szellemi alkotásba, megnyilatkozásba túlságosan sok anyagot> sűrít össze, töm bele'	átv	–

Jelmagyarázat, megjegyzés:

– a kéziszótárban az adott jelentéshez nem kapcsolódik semmilyen minősítés;

x az adott jelentés vagy állandósult szókapcsolat nem szerepel a kéziszótárban (explicit módon)

* a *sakk-matt* szó átvitt jelentése nem szerepel ugyan az értelmező kéziszótárban, de szerepel a *sakk-mattot kap*, ill. a *sakk-mattba kerül* kifejezés 'helyzete reménytelen lesz, vállalkozása csődöt mond', „átvitt is” minősítéssel

1.

A példákból kiderül, hogy az „átvitt” minősítéssel főként a **külső** vagy **belső hasonlóságon** alapuló, vagyis metaforikus jelentések vannak ellátva; az **érintkezésen** alapuló, vagyis **metonimikus** jelentések **jóval ritkábban** kapnak „átvitt” minősítést. Az értelmező szótár tudatosan csak olyankor jelöli a metonimikus átviteleket az „átvitt” minősítéssel, amikor az érintett jelentéseknek „erős képsugalló hatásuk” van (Lengyel 1966: 161).

A táblázatban szereplők közül a következő metonimikus jelentések vannak ellátva „átvitt” minősítéssel: *asztal* 'asztalnál való' étkezés, lakoma', *bőr* <a testi épség jelképeként>, *félhold* 'az egykori török birodalom hatalma', *férfikéz* 'erélyes férfi', *fül* '(zenei) hallás', *gálya* 'gályarabság', *minden idegszála* 'egész idegzete, ill. az egész személy', *járom* 'iga, elnyomás', *kard* 'fegyveres erőszak', *kérdőjel* 'megoldatlan ügy', *lustaság* 'lusta személy', *március* 'a tavasz kezdete', *sajtó* (nem eredeti jelentésében), *száj* 'eltartandó ember', *toll* 'írói tevékenység és művészet'.

A száztíz példa közé véletlenszerű válogatással csupán egyetlen metonimikus jelentés került be, az összes többi tudatosan kellett előkeresni.

Nemcsak az idézett példák tanulságosak, hanem azok a **metonimikus** (azon belül szindochikus) jelentések is, melyeket nem vehettünk fel a példák közé, mert **nem tartalmazzák az „átvitt” minősítést.**

Hiányzik az „átvitt” minősítés többek között a következő metonimikus jelentések előtt: *arany* 'aranypénz, aranyérem', *bőr* '(jó) nő', 'focilabda'; *derék* 'ruhának a derekat fedő része'; *fő* 'személy, ember' (pl. egy főre eső kenyéradag); *gitár* 'gitárhang', 'gitározás'; *iszik* 'alkoholizál'; *kard* 'kardpárbaj'; *lélek* 'személy' (pl. hatszáz lelket számláló falu); *millió* 'megszámlálhatatlanul sok'; *nap* 'napsugár, napfény, napsütés'; *nyár* 'nyári meleg idő'; *telefon* 'telefonkészülék', 'telefonhívás, telefonbeszélgetés'; *üveg* 'táblaüveg', 'üvegből készült palack'; 'üvegből készült háztartási tárgy, üvegnemű'.

Némelykor az „átvitt” minősítés hiányát az a tény magyarázhatja, hogy **a metonimikus átvitel nagyon régen történt**, s így az csupán nyelvtörténeti tény, amely nem játszik semmilyen szerepet a szó mai stílusértékében (pl. *üveg* ‘táblaüveg’, ‘üvegből készült palack’; ‘üvegből készült háztartási tárgy, üvegnemű’).

Több esetben arra gondolhatunk, hogy a metonimikus jelentés valójában **jelentéstapadással** jött létre egy hosszabb formából (pl. *aranyérem* > *arany*, *bőrlabda* > *bőr*, *ruhaderék* > *derék*, *gitárhang*, *gitárjáték* > *gitár*, *alkoholt iszik* > *iszik*, *kardpárbaj* > *kard* stb.).

Az „átvitt” minősítés meglétére és hiányára egyaránt példa a nagymértékben poliszém *nyelv* szó, ill. annak metonimikus jelentései. Már maga ‘a verbális kommunikáció eszköze’ jelentés (pl. *magyar nyelv*) is metonimikus, anélkül hogy a szótár ilyennek jelölné. Nyilvánvaló, hogy ez esetben az „átvittség” csupán történeti tény, a *nyelv* szó ‘a verbális kommunikáció eszköze’ jelentésben – megszokottsága, konvencionáltsága folytán – nem rendelkezik semmilyen expresszivitással.

Hasonlóképpen „átvitt” minősítés nélküli a *nyelv* szó ‘nyelvváltozat’, ‘beszédmód’, ‘stílus’ jelentése (pl. *irodalmi nyelv*, *a város nyelve*, *a vígjáték nyelve*, *Arany János nyelve*; *finomkodó*, *emelkedett*, *homályos nyelv*).

A *nyelv* szónak másfajta jelrendszerre vonatkozó jelentése viszont „átvitt” minősítésű, pl. *a süketnémák*, *a számok nyelve*. Ugyancsak „átvitt” minősítésűnek van jelölve a *nyelv* szó akkor, amikor a különféle művészetek kifejezőeszközeire utal, pl. *fordítsuk le a zene nyelvére*; *új festői nyelvet teremtett*.

Meglepő viszont, hogy *nem* kap „átvitt” minősítést az ‘állatok hangbeli megnyilvánulása’ jelentés (pl. *ért a madarak nyelvén*).

A beszéléshez számos olyan szólás kapcsolódik, melyben a *nyelv* eredeti, testrészelentése is érvényesül, s amely így egyszerre metaforikus és metonimikus. E kifejezések máig őrzik képszerűségüket, még sincsenek ellátva az „átvitt” minősítéssel, pl. ezek: *akadozik a nyelve*, *majd beletörrik a nyelve*, *csípős/éles/hegyes a nyelve*, *eljár a nyelve*, *(jól) forog a nyelve*, *kibicsaklik/kitörik a nyelve*, *a nyelve hegyén van*, *lakatot tesz a nyelvére*, *köszörüli a nyelvét vkin*, *szabadjára ereszti/jártatja a nyelvét*, *koptatja a nyelvét* stb.

El van látva viszont az „átvitt” (s emellett a „kissé népies”) minősítéssel a *nyelv* abban az esetben, amikor a közösségben uralkodó pletyka, megszólás, elítélő közvélemény, szóbeszéd jelképeként szerepel, pl. *gonosz fegyver a nyelv*; *a falu nyelvére kerül*; *nyelvére vesz vkit* ‘pletykláni kezd róla’.

„Átvitt” értelműként van jelölve a *megtalálja a közös nyelvet vkivel* állandósult szókapcsolat is, ‘megtalálja azt az eljárási módot, amelyek áthidalhatók a köztük lévő felfogásbeli különbségek és érdekelletétek’ jelentésben.

Ugyancsak megkapja az „átvitt” jelentést a ‘beszélő ember’ jelentésű *nyelv*, pl. *ezer nyelv kiáltotta az éljont*; *nyelvet fog* ‘olyan ellenséges katonát ejt fogságba, akitől fontos értesüléseket lehet szerezni’.

Az ilyen következetlenségek láttán nem csodálkozhatunk, hogy az értelmező kéziszótár szerkesztői inkább lemondtak az „átvitt” minősítés használatáról.

2.

Amint már a bemutatott példánkból is kiderült, az „átvitt” minősítés alkalmazása **nemcsak a metonimikus jelentéseknél problematikus, hanem a metaforikus jelentéseknél is**. Ennek egyik fő oka az, hogy a **nyelvi változások** folytán nemegyszer **az átvitt jelentés válik gyakoribbá, vagy akár egyeduralgódóvá**, s ezzel párhuzamosan **képszerűsége háttérbe szorulhat, vagy akár meg is szűnhet**.

Tudni kell, hogy „a megnevező alapjelentést kivéve a szónak csaknem minden jelentése névátvitel útján keletkezik, s jelentős többségben metaforikus átvittel” (Lengyel 1966: 163).

A legtöbb hétköznapi beszélő számára valószínűleg alig érződik például a *céloz*, *elszigetelődik*, *megalkuvás*, *rangsorol*, *sértés*, *számító* stb. szavak metaforikus jellege a táblázatban feltüntetett jelentésekben, s ezzel együtt expresszivitásuk is minimális.

A *céloz* szó elsődleges, ‘fegyvert, hajítható tárgyat oly módon tart, úgy irányoz, hogy a célt eltalálhassa’ jelentése nyilván eleven azok számára, akik lőfegyvert használnak, ill. célba dobást gyakorolnak sportként, játékként, ám mások számára valószínűleg inkább az átvitt jelentése érvényesül.

Az *elszigetelődik* szó szerinti jelentése (pl. az olaj a földcsuszamlás folytán elszigetelődött), „ritka” minősítésű mindkét szótárban, egyértelműen az átvitt jelentés dominál.

Még inkább ez a helyzet a *megalkuvás* szó átvitt jelentésével; eredeti jelentése ‘alku útján való megegyezés’ az értelmező szótárban ugyancsak „ritka” minősítést kap, a kéziszótár pedig ezt a jelentést nem is tartalmazza.

A *rangsorol* szó elsőként feltüntetett ‘hivatali rangsort állapít meg’ jelentésében „hivatalos” minősítésű, a köznyelvben csak átvitt értelemben használatos.

Ehhez hasonlóan a *sértés* szó eredeti, a testi épség megsértésére vonatkozó jelentése jogtudományi szakszóként van jelölve, a köznyelvben egyértelműen átvitt jelentésű.

A *számító* szó első feltüntetett jelentése ‘olyan személy, aki vmit számít’, csak megfelelő kontextusban képzelhető el ebben a jelentésben, különben nyilván mindenki az átvitt jelentésére gondol.

A *zsinórmérték* szónak a szótárban az első jelentése az „elavult” minősítésű ‘kifeszített zsinór, amellyel vminek az irányát meghatározzák’, de nem tűnik valószínűnek, hogy ma pl. a kertészek a kifeszített zsinórt, mely mentén ültetik mondjuk a palántákat, *zsinórmérték*nek neveznék.

Vannak szavak, melyeknek **ugyancsak az átvitt jelentése dominál**, ám **ezek mégsem veszítették el expresszív jellegüket**, mivel **képszerűségük továbbra is érvényesül**, nemegyszer az alapszó jelentésbesugárzásának köszönhetően. Ilyen lehet többek között az *alacsonyodik*, *bogaras*, *dörgedelmes*, *elcsépel*, *gyökértelen*, *söpredék*, *tébolyda*, *záporoz*. A *dörgedelmes* egyszerre inherensen és adherensen expresszív, mivel a töve hangutánzó eredetű.

Az *alacsonyodik* szó szerinti ‘alacsonyabbá válik’ jelentése rendkívül ritka (a szótár is „ritka” minősítéssel látja el), a szó expresszivitását nyilván az *alacsony* alapszó konkrét és átvitt jelentéseinek és asszociációs körének köszönheti.

A *bogaras* eredeti jelentése ‘olyan állat, melyet bogarak leptek el, s emiatt nyugtalan’; ezt ugyan a mai (városi) ember nemigen ismeri, viszont az alapszó, a *bogár* ‘szeszély, furcsa szokás, rigolya’ jelentése motiválta teszi a *bogarast*.

A *dörgedelmes* elsőnek feltüntetett jelentése ‘mennydörgéssel együtt járó, mennydörgő’; ez „ritka és költői” minősítéssel van ellátva, s valószínű, hogy még a legtöbb iskolázott ember sem ismeri. Viszont a *dörgedelem* és a *dörög* szóval való nyilvánvaló etimológiai és jelentéstani összefüggése miatt, valamint a *dörög* hangutánzó eredete miatt erősen expresszív.

Az *elcsépel* szó hallatán valószínűleg még a mezőgazdászoknak sem a kicsépel gabonamag jelenik meg lelki szemei előtt, viszont az alapszavának, a *csépel* igének az átvitt ‘sűrűn ütve páhol, ver vkit’ jelentése folytán még talán őriz némi expresszivitást.

Bár a *gyökértelen* szót ‘gyökér nélküli’ értelemben alighanem a mezőgazdászok is ritkán használják, az alapszónak, a *gyökér*nek az első jelentése (‘növénynek a földben rendszerint lefelé

növő, szétágazó része’) erősen dominál, s a *gyökér* átvitt jelentésének (‘vminek az eredete, alapja, forrása’) képszerűsége a *gyökértelen* származékot is expresszívú teszi.

A *söpredék* expresszivitásának fő forrása pejoratív stílusértéke. Nem valószínű, hogy a *söpredék* szó gyakran fordulna elő ‘összesöpört szemét’ jelentésben (az értelmező szótár is „ritka” minősítéssel látja el), ám a *söpör* alapszóval, ill. némely expresszív igekötős származékkal (pl. *kisöpör*, *elsöpörő*) való etimológiai és jelentéstani összefüggés is hozzájárulhat expresszivitásához.

A *tébolyda* szót eredeti, ‘bolondokháza’ jelentésben mindkét értelmező szótár „régies” minősítéssel látja el (valójában az „elavult” volna a korrekt minősítés). Ennek ellenére a szó átvitt értelemben expresszív, mivel a *téboly*, *megettébolyodik*, *megettébolyít* stilisztikailag jelölt szavakként ma is részei az emberek passzív szókincsének eredeti jelentésükben is. Ennek köszönhetően a *tébolyda* átvitt jelentésben is őrzi képszerűségét, annak ellenére, hogy eredeti jelentése elavult.

A *záporoz* igének az eső esésére vonatkozó jelentése valószínűleg irodalmi stílusértékű, bár az értelmező szótárak nem úgy jelölik. Ez a jelentés az MNSZ2-nek még a „szépirodalmi” alkorpuszában is elenyésző gyakoriságú. Viszont a *zápor* szó esetében az eredeti ‘hirtelen keletkező sűrű helyi eső’ jelentés dominál, ami forrása mind a *zápor*, mind a *záporoz* átvitt jelentés képszerűségének.

Mivel a szótár az átvitt jelentéseknek csak egy részét jelöli „átvittként”, s ebben sem tudott következetes lenni, felmerült egy olyan javaslat is, hogy célszerűbb volna az érintett jelentés képszerűségére utalva a „kép” minősítést használni. Emellett szólna az a tény is, hogy külföldi szótárakban az ilyen jelentésekre többnyire a „figurative” minősítés használatos. Ez a javaslat bizony megfontolandó a leendő szótárakra nézve.

3.

Az „átvitt” minősítésnek nemcsak az alkalmazása okozhat gondot, hanem a **teljes hiánya** is. Amint említettük, az értelmező kéziszótár nem alkalmazza ezt a minősítést, s mivel értelmező szótáraink más olyan minősítést sem ismernek, mellyel a stilisztikailag jelölt, de konkrét stílus kategóriákba nem sorolható stílusértéket (a szavak adherens expresszivitását) jelölni tudnák, **az ilyen szavak expresszív mivolta nemegyszer jelöletlen marad.**

A szó denotatív jelentéséből adódó expresszivitás jelölésének hiánya nem annyira zavaró, ha az érintett jelentés egyszersmind egy vagy több más, rokon stílusminősítéssel is rendelkezik.

3.1. Ilyen mindenekelőtt az az eset, amikor az érintett szó az érzelmi dimenzió valamely létező minősítését tartalmazza: a példák közül ide tartozik az értelmező kéziszótárban a „túlzó” (*emberevő, földöntúli, tébolyda*), a „tréfás” (*gombóc, oszlopos*), a „pejoratív” (*cikornya, kuvikol, megalkuvás, nyúz, söpredék, sulykol, számító*) és a „gúnyos” (*kabaré, karikatúra, kotlik vmin, nebánsvirág, porfogó*).

Ezek közül az egyik jelentés minősítése árnyalószót is tartalmaz: „gyakran pejoratív” a *sulykol*. Egy-egy esetben az érzelmi dimenzió minősítése a „bizalmas” és a „választékos” stílusminősítéssel kombinálódik: „bizalmas és pejoratív” a *nyúz*; „választékos és gúnyos” a *karikatúra*.

3.2. A „bizalmas”, a „választékos” és a szintén ide vehető „argó”, „sajtnyelvi” és „irodalmi” stílusminősítések is **valamelyest elfedik az „expresszív” minősítés hiányát**, mivel a bi-

zalmas, választékos és irodalmias stílusú szövegekre egyaránt jellemző, hogy kedvelik az expresszív, érzelmileg telített szavakat, szójelentéseket.

A példáink közül az értelmező kéziszótárban „bizalmas” minősítést kap az *adu, bogár, dörgedelmes, előszed^k, gabalyodik vkibe, kuvikol, lustaság, nyereg^k, nyúz, ordít róla vmi, retek, srófol, szédít*. A ^k indexszel itt és alább azok a szavak vannak ellátva, melyeknek az átvitt jelentése csak a kéziszótárban van ellátva a „bizalmas” minősítéssel, az értelmező szótárban csak az „átvitt is” minősítést találjuk.

Ide vonható az „argó” minősítésű *penészedik^k*; mint minden szlengszó, természetesen ez is bizalmas stílusértékű.

A kéziszótár „választékos” minősítéssel látja el ezeket a szavakat: *alacsonyodik, bonckés alá vesz, dédelget, ébredszik^k, egyensúlyoz^k, felfed^k, férfikéz^k, fogan, hajlít^k, hullámvölgy^k, idegszál^k, karikatúra^k, kérdőjel^k, kétélű^k, köntös, labilis, lefegyverez vkit, magvető, megfogyatkozik, mocsár^k, szárnyaszegett, utolérhetetlen^k, útszéli, öröm^k, vérkeringés^k, zápor, záporoz^k, zsinórmérték*. Ezek közül az *utolérhetetlen^k* az árnyaló „kissé választékos” minősítést kapja. A „választékos” minősítésűekhez hasonlóan látszanak a „sajtónyelvi” minősítésűek is: *elszigetelődik^k, gyökértelen^k, pillanatkép, sajtó^k ‘cikkek’, sajtó ‘újságírók’, terebélyesedik, vaskéz*.

Az „irodalmi” minősítéssel a *bugyog^k, félhold^k, járom^k, március^k, szárnyal, zuhatag* szavak ide tartozó jelentései vannak ellátva a kéziszótárban.

Azoknak a jelentéseknek a zöme, amelyek az értelmező kéziszótárban, „bizalmas” minősítésűek, az értelmező szótárban is ugyanúgy a „bizalmas” minősítéssel vannak ellátva. Csak az *előszed* és a *nyereg* stílusminősítés nélküli az értelmező szótárban és „bizalmas” minősítésű az értelmező kéziszótárban.

Ezzel szemben azoknak a jelentéseknek, amelyek a kéziszótárban a „választékos”, „sajtónyelvi” és „irodalmi” stílusminősítéssel vannak ellátva, kevesebb, mint a fele „választékos”, „sajtónyelvi” vagy „irodalmi” minősítésű az értelmező szótárban.

Lehetséges, hogy a szótárírók épp e szavak **adherens expresszivitását** igyekeztek valamilyen módon **jelezni**, s nem lévén „expresszív” minősítés az értelmező szótárakban, a „választékos”, a „sajtónyelvi” és az „irodalmi” minősítésekkel próbáltak utalni ezek sajátos stílusértékére.

3. Az „átvitt is” (átv is) stílusminősítés

Az értelmező kéziszótár szerkesztői – nyilván legalább részben a fentebb említett problémák miatt – **lemondtak arról, hogy a metaforikus vagy metonimikus jelentéseket az „átvitt” minősítéssel jelöljék**. Megőrizték viszont az „átvitt is” minősítést, mellyel saját állításuk szerint olyan állandósult szókapcsolatokat látnak el, melyeknek **egyaránt él az elsődleges konkrét és a másodlagos átvitt jelentése**. Ilyenkor a szótárírók **csak az átvitt jelentést értelmezik**.

A kéziszótár tájékoztató fejezete erről így ír (ÉKsz.² 2003: XVI):

Szótárunk – az ÉrtSz.-tól eltérően – elvi megfontolásokból nem minősíti a szavak úgynevezett átvitt, illetőleg képes értelmű használatát. Azoknak a szókapcsolatoknak az esetében azonban, amelyeknek az ilyen használaton kívül konkrét jelentésük is van, csak ezt az átvitt jelentését értelmezzük, és erre az *átv is* minősítéssel utalunk.

A konkrét jelentés mellőzését az indokolja, hogy ezek a szókapcsolatok eredeti értelmükben nem igényelnek magyarázatot, mivel jelentésük a szókapcsolatot alkotó szavak jelentéséből „összerakható”; csak az átvitt jelentés szorul magyarázatra.

÷ „Átvitt is” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	ábra: (amint) a mellékelt ábra mutatja '(amint) ebből is láthatjuk'	átv is
2.	ágy: kórházi ágy 'kórházi férőhely'	átv is, hiv
3.	alappillér: <i>vminek az alappillére</i> 'vmely mozgalom, rendszer támasz(ték)ának tekintett személy(ek), erő(k)'	átv is, vál
4.	ár: az ár ellen úszik 'szembefordul a közvéleménnyel'	átv is
5.	beteg: betegre 'túlzott mértékben <tesz vmit>'	átv is, biz
6.	beír: beírja a nevét vhoval 'vmely tette révén nevét emlékezetessé teszi' beleír: beleírja a nevét vmibe 'vmely tette révén nagyon emlékezetessé teszi'	átv is, vál átv is, vál
7.	bizalom: bizalmat szavaz vkinek, vminek 'szavazatával, magatartásával kinyilvánítja helyeslését, támogatását'	átv is, sajtó
8.	bolt: becsukja a boltot 'felhagy vmely tevékenységével'	átv is
9.	cégtábla: kicserélik a cégtáblát 'a külsőségeket megváltoztatják, de a lényeg nem változik'	átv is, biz
10.	cél: célba talál 'eléri a kívánt eredményt, hatást'	átv is
11.	címeres: címeres marha/ökör 'nagyon buta ember'	átv is, durva pejor
12.	civil: civilben 'a magánéletben'	átv, biz
13.	cukor: nincs cukorból 'nem árt neki az eső'	átv is, biz
14.	család: a családban marad 'nem jut idegen kézre'; 'nem kerül nyilvánosság elé'	átv is, biz
15.	csáp: behúzza a csápjait: 'ellenállásba ütközve visszavonul'; kinyújtja a csápjait (vki, vmi felé) 'ki akar puhatolni'; 'meg akar szerezni vkit, vmit'	átv is
16.	derék: derékba tör '<életet, pályát> kibontakozása közben tönkretesz'; derékba török 'így tönkremegy'	átv is, vál
17.	dísz: csak dísznek van (vki, vmi): 'semmi haszna sincs'	átv, gúny
18.	dolgozik: a kezére dolgozik 'cinkosként segíti'	átv is, pejor
19.	döf: szíven döf vkit '<különösen hír, esemény> hirtelen nagy lelki fájdalmat okoz neki'	átv is, vál
20.	dupla: duplán lát 'részeg'	átv is, tréf
21.	ég: beborul fölötte az ég 'rosszra fordul a sorsa'	átv is, vál
22.	élesít: kardot/kaszát élesít 'fegyveres fölkelésre készül'	átv is, irod
23.	ellök: ellök magától vkit 'szeretetét, gondoskodását megvonja tőle'	átv is

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
24.	elszór: elszórva 'ritkásan, elszórta'	átv is, vál
25.	fedélzet: <i>mindenki</i> vagy <i>minden ember a fedélzetre!</i> 'mindenki jöjjön ide (mert baj van)'	átv is, tréf
26.	fegyver: leteszi/lerakja a fegyvert 'megadja magát'	átv is
27.	fejvesztés: fejvesztés terhe alatt 'okvetlenül, feltétlenül (megteendő)'	átv is, tréf
28.	felszakad: felszakad a seb 'régi bánat felújul'	átv is, vál
29.	felszárad: felszárad a könny 'vkinek a bánata elmúlik'	átv is, vál
30.	göröngyös: göröngyös út 'nehéz, küzdelmes (élet)út'	átv is
31.	hajókötel: leütötte a hajókötel 'meghalt'	átv is, biz
32.	hajótörés: hajótörést szenved 'meghiúsul'	átv is, vál
33.	hamu alatt lappangó tűz/parázs 'kitörésre kész (forradalmi) szenvedély'	átv is, vál
34.	horog: bekapja a horgot 'enged vki önző csábításának; lépre megy'	átv is, gúny
35.	ingoványos: ingoványos talaj 'kétes, bizonytalan alap'	átv is, sajtó
36.	izzadságszag: izzadságszaga van 'érezhetően keserves erőlködés árán készült'	átv is
37.	jár: vmely utat jár 'a szóban forgó módon szokott cselekedni'; járatlan út 'még senkitől ki nem próbált mód(szer)'; járható út 'lehetséges, ill. célravezető eljárás,módszer'	átv is
38.	jó: jó vicc <visszautasító feleletként>	átv is, gúny
39.	jobbraát: jobbraátot csinál 'pálfordulással jobboldali politikát kezd folytatni'	átv is, gúny
40.	kapcsolás: téves kapcsolás 'félreértés, tévedés'	átv is, biz
41.	kapkod: kapkodja a fejét 'gyorsan ide-oda néz'; kapkodja a lábát 'siet'	átv is
42.	kezes: kezes bárány 'engedelmes, jámbor ember'	átv is
43.	kilóg: kilóg a sorból 'a) elüt a körülötte levőktől; b) külön magatartást tanúsít'	átv is
44.	kivert: kivert kutya 'otthonatlan ember'	átv is
45.	külön: külön bejáratú 'a másokétól eltérő, egyéni <vélemény>'	átv is, tréf
46.	léggömb: kísérleti léggömb 'vmely tervezett cselekvés hatását előre kipuható eljárás'	átv is, sajtó
47.	letép: letépi láncait 'kivívja szabadságát'	átv is, vál
48.	lógat: (csak) a lábát lógatja 'lopja a napot'	átv is
49.	marok: tartja a markát 'pénzt, különösen borraivalót vár'	átv is
50.	medve: vén medve 'nehézkés, mogorva (öreg)ember'	átv is
51.	mell: vmi mellbe vág vkit 'hirtelen nagyon kellemetlenül érinti'	átv is
52.	meóz 'minőségi ellenőrzést végez'	Úz, biz, átv is
53.	meredek: meredeken 'hirtelen fölfelé'	átv is
54.	mozgásszabadság 'a szabad mozgás, közlekedés, ill. a cselekvés (meghatározott helyen engedélyezett) lehetősége'	átv is
55.	nevező: közös nevezőre hoz '<érdekeket, véleményeket> összhangba hoz'	átv is
56.	nyelv: kilóg a nyelve 'sok mozgástól, munkától nagyon fáradt'	átv is, biz
57.	nyit: ajtót, kaput nyit vkinek/vki előtt 'lehetővé teszi, hogy vki bejusson vhova'	
58.	oda: se ide, se oda 'sehova'	átv is
59.	orr: orrára koppint/üt vkinek 'rendreutasítja'	átv is, biz
60.	ostoroz: ostromozza magát 'hibájáért erősen feddi magát'	átv is

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
61.	ököl: ököibe szorul a keze 'düh fogja el'	átv is
62.	ökör: hat ökörel sem 'erőszakkal sem'	átv is
63.	összecsap: összecsapnak a feje fölött a hullámok 'vki kilátástalan helyzetbe kerül'	átv is
64.	páholy: páholyból néz vmit 'távol(abb)ról, kívülállóként fölényel néz vmit'	átv is
65.	papírkosár: papírkosárba dob '<közlésre átadott írást, írásos kérelmet, levelet> elutasít, ill. válasz nélkül hagy'	átv is
66.	piszkít: saját fészkebe piszkít 'szűkebb környezetének tisztessége, becsülete ellen vét'	átv is
67.	polgárjog: polgárjogot nyer/kap 'befogadottá, megszokottá válik'	átv is
68.	pont: kitörési pont 'az a lehetőség, amelyet megtalálva és felhasználva ki lehet jutni vmely nehéz helyzetből'	átv is
69.	rácsap: rácsap az asztalra 'erélyesen lép fel'	átv is
70.	rak: fészket rak 'megtelepszik vhol'; 'családot alapít'	átv is
71.	robbanásveszély 'az a helyzet, állapot, amelyben vmi (kellő óvintézkedések hiányában) felrobbanhat, robbanást okozhat'	átv is
72.	rossz: rossz kártyára/lóra tett 'nem jól számított, amikor vki, vmi pártjára állt'	átv is
73.	rövid: rövidre fogja a gyeplőt, a kantárszárát 'szigorúbb fegyelemre szorít vkit'	átv is
74.	rúg: nem rúg labdába '(jelentéktelensége miatt) nem jut szerephez, nem számít'	átv is
75.	sakk: sakkban tart vkit 'tevékenységében korlátoz vkit, ellenintézkedéssel fenyeget'	átv is
76.	sarok: sarokba szorít 'olyan helyzetbe kényszeríti, amelyből nincs menekvés, kibúvó'	átv is
77.	szagtalan: színtelen (és) szagtalan 'jellegtelen, érdektelen <(nyelvi) megnyilatkozás>'	átv is
78.	szánt: barázdát szánt '<gond, idő homlokon> ráncot hagy'	átv is, vál
79.	szem: bántja a szemét vmi 'ellenére van, amit lát'	átv is
80.	színfal: a színfalak mögött 'a nyilvánosság tudta nélkül'	átv is
81.	szív: szívja a fogát 'tehetetlenül, kárvallottan bosszankodik'	átv is
82.	szívujj: nem szívujj (vki) 'nem ijedős'; 'gátlástalan, szerénytelen'	átv is, biz átv is, biz, pejor
83.	szívverés: eláll a szívverése 'nagyon megijed'	átv is
84.	talp: talpra áll 'összeszedi magát, erőre kap'; 'anyagi helyzete rendeződik'; 'betegségből felépül'	átv is
85.	teper: földre teper 'nehéz küzdelemben legyőz, lever'	átv is
86.	tizenkettedik: a tizenkettedik óra 'az utolsó pillanat'	átv is
87.	tojás: most/alig kelt/bújt ki a tojásból 'még gyerek, tapasztalatlan'	átv is
88.	torok: torkán (van) a kés 'tönkrejutás, esetleg halál fenyegeti'	átv is
89.	ugrás: ugrásra kész, ugrásra készen áll 'azonnali cselekvésre vagy rajtaütésre kész'	átv is
90.	út: megtisztítja az utat vmi számára 'tevékenységét, hatását lehetővé teszi'	átv is
91.	út: ütött az óra 'elérkezett vmely döntő időpont'	átv is
92.	vág: húsába vág 'különösen fájó pontját érinti'	átv is

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
93.	vagdal: vkinek a fejéhez vagdal vmit 'ismételten sértegeti vmivel'; 'szemrehányásokat tesz neki vmiért'	átv is, pejor
94.	változtat: színt változtat 'a körülményekhez szabja a viselkedését, meggyőződését'	átv is
95.	van: van helye 'jogos, megengedett'	átv is
96.	vér: fejébe tódul a vér 'elfogja az indulat'	átv is
97.	vészharang: megkongatja a vészharangot 'veszélyre figyelmeztet'	átv is
98.	zátony: zátonyra fut/jut/kerül vmi '<terv, törekvés> meghiúsul'	átv is, vál
99.	zuhany: hideg/jeges zuhany 'váratlan, kijózanító hatású kellemetlen esemény'	átv is, biz
100.	zseb: zsebre tesz/vág vmit 'eltulajdonítja'; 'tiltakozás nélkül eltűri'	átv is, biz

1.

A fenti idézetben azt olvastuk, hogy az értelmező kéziszótár az átvitt jelentésben is használt (állandósult) szókapcsolatokat – vagyis a szólásokat – jelöli az „átvitt is” minősítéssel. Ennek ellenére – bár elenyésző számban – **egyszavas nyelvi formák is kapnak ilyen minősítést**. A példáink közül ilyen a *civilben*, az *elszórva*, a *meóz*, a *mozgásszabadság* és a *robbanásveszély*.

A példáknak több mint a **felében** az „átvitt is” minősítésen kívül **nem találunk más minősítést**. Ez azonban természetesen nem azt jelenti, hogy ezek az állandósult szókapcsolatok közömbös stílusértékűek volnának, hiszen **szólás mivoltuk, átvitt jelentésük, expresszivitásuk okán a formális stílusba többnyire nem illenek bele**.

Kivételt képez a *kórházi ágy* szókapcsolat, amely formális stílusú szövegekben is használatos, sőt ott leginkább; erre utal a kéziszótár „átvitt is és hivatalos” minősítése.

Azt a tényt, hogy egy szó az „átvitt is” minősítésű jelentésében nem használatos a formális stílusban, kissé pontoskodva úgy lehetne tükröztetni a stílusminősítésben, hogy az „átvitt is” mellett ellátnánk a „bizalmas vagy választékos” minősítéssel is.

Az „átvitt is” minősítésen kívül más minősítést nem tartalmazó példák egy része **nem nagyon illik bele a bizalmas stílusú szövegekbe**: ezeket korrektebb lett volna az „átvitt és választékos” vagy az „átvitt és kissé választékos” kettős minősítéssel ellátni. Ilyenek lehetnek a *célba talál*, *leteszi/lerakja a fegyvert*, *göröngyös út*, *vmely utat jár*, *járatlan út*, *járható út*, *mozgásszabadság*, *közös nevezőre hoz*, *ajtót*, *kaput nyit vkinek/vki előtt*, *polgárjogot nyer/kap*, *kitörési pont*, *fészket rak* kifejezések átvitt értelmű használatban.

Kisebb számban olyan példákat is találunk, melyek **a választékos stílusú szövegekbe nem nagyon illenek bele**, amelyeket tehát „átvitt és bizalmas”, esetleg az „átvitt és kissé bizalmas” minősítéssel lehetne ellátni. Ilyen a *kapkodja a fejét*, *a lábát lógatja*, *tartja a markát*, *hat ökörrrel sem*, *nem rúg labdába*.

2.

Nem minden szó átvitt jelentése esetében marad jelöletlen az a tény, hogy az nem illik bele a bizalmas vagy a választékos stílusú szövegekbe. Vannak példáink közt olyanok is, amelyek „átvitt is és választékos”, ill. „átvitt is és bizalmas” kettős minősítésekkel vannak ellátva.

„Átvitt is és választékos” minősítésű a példák közül a *vminek az alappillére, beírja a nevét vhoval*, ill. *beleírja a nevét vmibe, derékba tör, szíven döf vkit, beborul fölötte az ég, elszórva, felszakad a seb, felszárad a könny, hajótörést szenved, hamu alatt lappangó tűz/parázs, letépi láncát, barázdát szánt, zátonyra fut*. Ezek használata valóban nem jellemző a bizalmas stílusú szövegekre. Ugyanez igaz az „átvitt és irodalmi” minősítésű *kardot/kaszát élésít* kifejezésre (amely egyedüli példa a szótárban az „átvitt és irodalmi” kettős minősítésre).

Itt említhetjük meg a választékos stílusértékűekhez hasonló „sajtónyelvi” minősítésű átvitt jelentéseket; a példák közül ilyen a *bizalmat szavaz, az ingoványos talaj és a kísérleti léggömb*. Ezek sem illenek a bizalmas stílusú szövegekbe.

„Átvitt is és bizalmas” minősítésű a példák közt a *betegre, kicserélik a cégtáblát, civilben, nincs cukorból, a családban marad, leütötte a hajókötel, téves kapcsolás, meóz, kilóg a nyelve, orrára koppint, nem szívbajos, hideg/jeges zuhany, zsebre tesz/vág vmit*.

A felsoroltak közül a *kicserélik a cégtáblát, a hideg/jeges zuhany* és a *zsebre tesz/vág vmit* **kiegyenlített** stílusú szövegekben is előfordulhat, sőt a **választékos** stílusú szövegekben sem okozna – legalábbis az első kettő – stílustörést. A **többi valóban inkább a bizalmas stílusú** szövegekben használatos; kivétel a *leütötte a hajókötel*, amely valószínűleg elavult, csak a szótár ezt nem jelöli.

3.

Külön csoportba érdemes sorolni azokat a példákat, melyekben az „átvitt is” minősítésű jelentés megkapja az **érzelmi dimenzió valamely minősítését** is. Ilyen a „tréfás” *duplán lát, fedélzetre!, fejesztés terhe alatt, külön bejáratú*, a „gúnyos” *csak dísznek van, bekapja a horgot, jó vicc, jobbraátot csinál*, a „pejoratív” *a kezére dolgozik, nem szívbajos ‘gátlástalan, szerénytelen’, a fejéhez vágdal vmit*, a „durva és pejoratív” *címeres marha/ökör*.

Ezek a szavak mintegy **kétszeresen expresszívek** – egyrészt **képszerűségükből** kifolyólag, másrészt azért, mert **kifejezik a beszélők érzelmi viszonyulását** a szó által jelölt dologhoz. Ezért ezek **még kevésbé illenek a formális stílusú szövegekbe**, mint a pusztán „átvitt is” minősítésűek.

Az érzelmi dimenzió valamely minősítését is tartalmazó példák nemcsak **expresszívek**, hanem szinte kivétel nélkül **bizalmas stílusértékűek** is, bár ezt a tényt a szótár nem jelöli. Kivételt talán csak a *kezére dolgozik* képez, amely inkább közömbös stílusértékűnek látszik (ritka internetes előfordulása miatt stílusértékét nehéz ellenőrizni).

4. A „túlzó” (túlzó) stílusminősítés

A „túlzó” stílusminősítést olyan szavak átvitt jelentései kapják, melyek az alapjelentésükhöz mérve valamilyen **túlzást, képtelenséget** tartalmaznak. Stilisztikai eszközként a túlzás az értelmező kéziszótár meghatározása szerint „[a] valóságosnál nagyobb fokot, erősebb mértéket jelentő kifejezése használata” (a szó az „irodalomtudományi” minősítéssel van ellátva).

Lévén ezek is átvitt jelentések, a „túlzó” minősítésű jelentések valójában **a metaforák egyik válfajának** tekinthetők: a metaforák is – alapjelentésük szerint értelmezve – sokszor tartalmaznak „képtelenséget”, pl. egy terv hajótörést szenved, pedig nem is száll hajóra... ☺

÷ „Túlzó” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	ábrázat: nincs emberi ábrázata 'vmi miatt teljesen eltorzult az arca'	túlzó
2.	acélideg 'rendkívül erős idegzet', pl. acélidegei vannak; acélmarok: nagyon erős szorítású, kemény marok	vál túlzó
3.	agyba-főbe <verést jelentő igékkel> 'nagyon, mértéktelenül', pl. agyba-főbe verték'	túlzó
4.	állati 'rendkívül nagy'	biz túlzó
5.	álomszép 'nagyon szép'	túlzó
6.	belebújik: (majdnem) belebújik vkibe 'nagyon közel hajol hozzá'; 'feltűnően körülrajongja'	túlzó
7.	belehal: belehal(na) vmibe 'nagy fájdalmat, keserűséget okoz neki'	túlzó
8.	beleszakad 'a nagy erőfeszítés miatt (csaknem) belepusztul', pl. (majd) beleszakad a sok munkába	gyak. túlzó
9.	betyárvilág 'elvadult, cudar közállapot(ok), helyzet'	túlzó
10.	bolondulás: a bolondulásig 'eszeveszetten, szokatlanul'	túlzó
11.	cseppecske 'nagyon kicsi, kevés', pl. igyon egy cseppecskét!	biz túlzó
12.	csinnadratta 'nagy húhó', pl. nagy csinnadrattával fogad vkit	túlzó
13.	csodacsapat 'rendkívül kiváló csapat'; csodafutó 'különlegesen kiváló futó' csodakapus 'különlegesen kiváló kapus'	Sp biz túlzó Sp túlzó
14.	dögfáradt 'nagyon fáradt, holtfáradt'	biz túlzó
15.	dől: dől a nevetéstől, a kacagástól 'nevetében az egész teste himbálózik'	túlzó
16.	egész 'többségében, nagyobb része szerint gondolt', pl. az egész világ'	túlzó
17.	ég: éjig/egekig magasztal 'rendkívül feldicsér'	túlzó
18.	éjjel-nappal 'éjjel és nappal egyaránt'	gyak. túlzó
19.	elbűvölő 'különlegesen megnyerő, elbájoló'	vál túlzó
20.	él-hal 'rajong vkiért, vmiért'	túlzó
21.	elhúl: elhúl benne a vér 'nagyon megijed'	túlzó
22.	elővarázsol 'bámulatos módon létrehoz, előteremt vmit'	sajtó túlzó
23.	eltörpül 'vkivel, vmivel összemérve kicsinek, jelentéktelennek látszik'	vál túlzó
24.	emberi: nem emberi <(nem)tetszés túlzó kifejezésére>	vulg

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
25.	ér: egymást érik 'nagyon sűrűn vannak'; 'sűrűn követik egymást'	gyak. túlzó
26.	ezer 'nagyon sok', pl. ezer baja van; ezredrész 'vminek nagyon kis hányada	gyak. túlzó túlzó
27.	falfehér 'vmitől rendkívül sápadttá vált <arc(ú személy)>'	túlzó
28.	fantasztikus 'szertelenül merész képzeletben született', pl. fantasztikus terv 'meghökkenítő, elképesztő, rendkívüli; ill. nagyszerű, pompás, remek', pl. fantasztikus összeg; hát ez fantasztikus!	túlzó is biz túlzó
29.	felbecsülhetetlen 'roppant nagy, jelentős, óriási', pl. felbecsülhetetlen érték	túlzó
30.	félmeztelen 'hiányosan vagy nagyon kivágott ruhába öltözött'	túlzó pejor
31.	fő-fő 'a legfontosabb, a legfőbb', pl. a fő-fő érv	gyak. túlzó v. tréf
32.	förtelmes 'nagyon rossz, csúnya', pl. förtelmes idő; (határozószó- szerűen) nagyon kellemetlenül, pl. förtelmes gyenge	túlzó
33.	gengszter 'kiméltlenül célratörő, semmilyen (aljas) eszköztől vissza nem riadó személy (különösen férfi)'	túlzó
34.	gőzfürdő 'nyomasztóan párás meleg'	túlzó
35.	grandiózus 'lenyűgöző, csodálatos'	vál túlzó is
36.	gyalázatos 'pocsék'	túlzó
37.	gyilkol: gyilkol(ni tudna) a szemével, a tekintetével stb. 'nagyon dühö- sen vagy gyűlölettel néz'	túlzó
38.	gyötör 'nyaggat, zaklat'	túlzó
39.	gyűszűnyi 'folyadékból nagyon kis mennyiség(ű)'	túlzó is
40.	hajmeresztő 'rémületes, hátborzongató'	túlzó
41.	halálút 'rendkívül veszélyes (köz)út'	sajtó túlzó
42.	hátborzongató 'rémületet, iszonyatot keltő'	túlzó
43.	holtrészeg 'teljesen részeg'	pejor túlzó
44.	holttest: csak a holttestemen keresztül 'mindenképp ellenállok'	tréf túlzó
45.	hórihorgas 'feltűnően magas, sovány <személy>'	biz túlzó
46.	horribilis 'hallatlanul nagy <összeg, szám, mennyiség>'	biz túlzó
47.	hullarabló 'vkinek szorult helyzetét gátlástalanul kihasználó személy'	túlzó pejor
48.	hústorony 'hatalmas testű ember'	tréf túlzó
49.	ihatatlan 'nagyon rossz minőségű <szesz ital>'	túlzó
50.	ijesztő 'aggasztóan nagy fokú', pl. ijesztően sovány	túlzó
51.	inaszakadtáig 'testi erejének teljes megfeszítésével', pl. inaszakadtáig dolgozik	túlzó
52.	influenza 'meghűlés, nátha'	túlzó
53.	ítéletnap: ítéletnapig 'nagyon sokáig, a végtelenségig'	túlzó
54.	izomkolosszus 'hatalmas, erős izomzatú férfi'	túlzó
55.	jótáll 'kezeskedik vmiről', pl. arról nem állok jót, hogy...	biz, gyak. túlzó
56.	jóvátehetetlen 'többé jóvá nem tehető, helyrehozhatatlan'	gyak. túlzó
57.	kéjenc 'vmely (kellemes) dolgot a szokásosnál nagyobb örömmel fogadó vagy megélő személy', pl. te kis kéjenc	tréf, túlzó
58.	kerget 'nemkívánatos állapotba kényszerít', pl. halálba kerget	túlzó
59.	kifordul az ember gyomra 'undor fogja el'	túlzó
60.	kilincs: egymásnak adják a kilincset 'egymást éri a sok látogató'	túlzó
61.	kivégez vkit '(erkölcsileg) lehetlenné tesz vkit'	sajtó, túlzó
62.	kólint: (valósággal) fejbe kólintotta vmi 'nagyon meglepte, megdöbben-	túlzó

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
	tette'	
63.	koronázatlan: vminek a koronázatlan királya 'aki vmiben elismerten a legjobb, legnagyobb', pl. az alvilág koronázatlan királya	sajtó túlzó
64.	köt: kötni való bolond '(közveszélyes) örült'	túlzó is
65.	kretén 'hülye'	vál túlzó
66.	kurva 'feslett vagy laza erkölcsű nő'	durva túlzó
67.	lapít: palacsintává lapít 'teljesen összenyom'	túlzó
68.	legteteje 'vminek a legfelső foka', pl. a szemtelenség legteteje	túlzó
69.	lélegzetállító 'nagyon izgalmas'	túlzó
70.	lepedő: lepedőben viszik haza '(úgy megverik, hogy) nem tud a maga lábán hazamenni'	túlzó
71.	lépten-nyomon 'szinte minden lépésben'	gyak. túlzó
72.	lucskok: egy/csupa/merő lucskok 'nagyon lucskos'	túlzó
73.	lyuk 'szűk (, sötét) helyiség, lakás'	biz túlzó
74.	megalománia 'nagyzási hóbort'	vál túlzó
75.	meghatványoz 'nagymértékben megnövel, megsokszoroz vmit'	gyak. túlzó
76.	megkergül 'elveszti a józan eszt'	biz, gyak. túlzó
77.	megrepszta: (majd) megrepszta vkinek a szívét 'halálra szomorítja'	túlzó is
78.	méregerős 'rendkívül erős (ízű) <étel, ital>', pl. méregerős paprika	túlzó
79.	mikroszkopikus 'parányi', pl. mikroszkopikus betűk	túlzó
80.	millió 'tömerdek'; milliomodrész 'vminek nagyon kicsi része'	túlzó
81.	nyolcadik: a világ nyolcadik csodája 'csodálatos személy, tárgy, dolog'	túlzó
82.	olvashatatlan 'élvezhetetlen, gyenge <írásmű>'	túlzó
83.	ordító 'feltűnő(en nagy), szembeszökő(en bosszantó), pl. ordító gólhelyzet 'olyan helyzet, amelyből nagyon könnyű (volna, ill. lett volna) gólt lőni'	biz túlzó
84.	ország-világ 'nagyon sok ember', pl. ország-világ tudja	biz túlzó
85.	ömlik '<eső> zuhog'	túlzó
86.	önimádat 'mértéktelen önbecsülés, hiúság'	túlzó irod
87.	őrület 'vmely vonatkozásban a józan ésszel ellenkező viselkedés'; örült 'józan megfontolás híjával levő'	túlzó
88.	összeaprít '<ellenséget> lekaszabol'	túlzó
89.	pehelykönnyű, pillekönnyű 'nagyon könnyű'	túlzó
90.	példátlan 'nagyon nagy (mértékű), amilyen még nem volt'	túlzó
91.	rablás: ez rablás 'ez felháborítóan nagy ár' rabló 'tisztességtelen úton hasznot, jövedelmet szerző személy'	biz túlzó túlzó
92.	repül '<Élőlény, jármű> nagy sebességgel halad, száguld'	túlzó
93.	rohan 'nagyon siet', pl. sok a dolgom, rohanok	biz túlzó
94.	rongy 'elnyűtt, szakadozott ruhanemű'	túlzó
95.	roskadozik 'olyan sok van rajta vmiből, hogy szinte összeroppan'; '<fáradtságtól, megterheléstől> majdnem összerogy'; 'rogyadozik', pl. roskadozik a lába	túlzó
96.	rögeszme 'vkinek szinte mániájává vált elképzelése vagy szokása'	túlzó
97.	semedig 'alig vmennyi ideig', pl. nem tart ez semedig	túlzó
98.	síri 'nagy, a temetőre emlékeztető', pl. síri csend	vál túlzó
99.	süket 'nagyothalló'	durva v. túlzó
100.	száz 'igen sok', pl. száz éve várlak; századrész 'csekély rész', pl. a századrésze ha igaz; százszoros 'sokszoros	gyak. túlzó túlzó

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
	vagy igen nagy fokú'	
101.	százezer 'rengeteg', pl. százezer baja van	túlzó
102.	szikrányi <rendszerint tagadó kifejezésekben> parányi, csöppnyi', pl. nincs egy szikrányi ereje	túlzó
103.	szemkápráztató 'káprázatosan szép, pompás'	túlzó
104.	szűnik: szűnni nem akaró 'hosszú ideig tartó <taps, éljenzés stb.>	sajtó túlzó
105.	tajtézkik 'eszeveszetten dühöng, mérgeződik'	túlzó
106.	tapos: egymást tapossák 'erősen tolakodnak'	túlzó
107.	téboly 'idegesítően zűrzavaros helyzet, állapot', pl. tiszta téboly ez a nyaralás; tébolyda 'idegesítően rendetlen, zajos hely(iség)'	biz túlzó
108.	ugrás 'rövid út', pl. közel van, csak egy ugrás innen	biz túlzó
109.	üdvösség 'igen nagy boldogság, beteljesedés'	irod túlzó
110.	üres 'olyan <helyiség>, amelyben kevesen vannak', pl. üres a színház	túlzó
111.	üvölt 'nagyon hangosan kiabál, sír'	biz túlzó
112.	vadállat 'durva, kegyetlen ember'	túlzó
113.	vágtat 'teljes erejéből rohan'	biz túlzó
114.	vak 'nagyon rosszul látó'	nép túlzó
115.	valóságos 'ami csaknem az, aminek mondjuk', pl. valóságos csoda	túlzó
116.	végeérhetetlen 'időbelileg rendkívül hosszú'	túlzó
117.	verdes 'olyan magas, hogy szinte elér vmit', pl. az eget verdesi	túlzó
118.	világrekord 'minden eddigit felülmúló teljesítmény'	túlzó, gyak. gúny
119.	zörögnek a csontjai 'nagyon sovány'	tréf túlzó
120.	zsiráfnyakú 'nagyon hosszú és vékony nyakú'	túlzó

÷ A szótárban egyetlen „**kissé túlzó**” minősítésű jelentés is található:

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	súlyos 'igen nagy <pénzösszeg>', pl. súlyos milliók	kissé túlzó

1.

Az idézett példák jelentésük szempontjából többféle csoportba sorolhatók.

A legjellegzetesebb csoportok közé tartoznak azok, ahol a túlzás alapja, vagyis az elsődleges jelentés valamilyen betegség vagy fogyatékoság: *influenza, kretén, megalománia, megkergül, őrület, őrült, rögeszme, süket, téboly, vak*. Amint látjuk, némely esetben a betegségre utaló jelentés a köznyelvben már nem nagyon érvényesül, talán sok beszélő nem is ismeri, mert a betegségnév szaknyelvi terminus technicus (pl. a *kretén*, a *megalománia* vagy a *megkergül* esetében).

Egy másik jelentéstani csoport morfológiailag is kitűnik: a valamely tulajdonság teljes hiányára utaló fosztóképzős alakok: *felbecsülhetetlen, ihatatlan, jóvátehetetlen, olvashatatlan, példátlan, végeérhetetlen*. Egyéb, abszolút mértéket kifejező szó: *semeddig*.

A bizalmas köznyelvben gyakori a nagyobb számokat jelentő számnevek túlzó használata. A példák közt ilyen az *ezer, millió, milliomodrász, száz, századrész, százezer*.

2.

A „túlzó” minősítés gyakran **poliszém**, azaz többjelentésű szavak **átvitt jelentéséhez kapcsolódik**. Például a *betyárvilág* elsődleges, a szótárban „történeti” fogalomkörü minősítéssel ellátott jelentése ‘az a kor, amikor még voltak betyárok’, átvitt, „túlzó” minősítésű jelentése az, ami a táblázatban fel van tüntetve: ‘elvadult, cudar közállapotok’. (Most ne foglalkozzunk azzal a kérdéssel, mennyi „túlzás” van ebben a jelentésben. ☺)

A poliszém szavak „túlzó” jelentése sok esetben **ténylegesen is metafora**, olykor **metonímia**. Metaforikus a „túlzó” jelentés pl. a következő főnevek esetében: *betyárvilág, bolondulás, cseppecske, csinnadratta, gengszter, gőzfürdő, hullarabló, kéjenc, kurva, legteteje, lyuk, mikroszkopikus, rabló, rongy, üdvösség, vadállat, világrekord*. Melléknevek: *félmeztelen, förtelmes, gyalázatos, gyűszűnyi, ijesztő, ordító, síri*. Igék: *belehal, elővarázsol, gyötör, jótáll, kerget, (fejbe) kólint, ömlik, összeaprít, repül, rohan, roskadozik, üvölt*. Metonimikus a „túlzott” minősítésű jelentés a *tajtézkzik* ige esetében.

Monoszém, azaz egyjelentésű lexémák leginkább akkor kaphatnak „túlzó” minősítést, ha **motiváltak**; példánk közt találunk **összetett szavakat, álikerszavak, igekötős igéket**, valamint **állandósult szókapcsolatokat** (szólásokat). A viszonyítási alap, melyhez képest a lexéma jelentése „túlzó”, egy egyébként nem használatos szó szerinti jelentés.

Ilyenek a példák közül következők: a) összetett szavak: *acélideg, álomszép, csodacsapat, csodafutó, csodakapus, dögfáradt, falfehér, hajmeresztő, halálút, hátborzongató, holtrészeg, hústorony, inaszakadtáig, izomkolosszus, lélegzetállító, méregerős, önimádat, pehelykönnyű*; b) álikerszavak: *agyba-főbe, él-hal, ország-világ*; c) igekötős igék és származékaik: *elbűvölő, eltörpül*; d) képzett szavak: *szikrányi*; e) szólások: pl. *nincs emberi ábrázata, (majdnem) belebújik vkibe, dől a nevetéstől/kacagástól, égig/egekig magasztal, elhül benne a vér, egymást érik, gyilkol(ni tudna) a szemével/tekintetével, csak a holttestemen keresztül, kifordul az ember gyomra, egymásnak adják a kilincset, vminek koronázatlan királya, palacsintává lapít, lepedőben viszik haza, a világ nyolcadik csodája, egymást tapossák*.

A föntebb felsorolt összetett szavak egy része is **kibontható szóláshasonlattá**: *álomszép, dögfáradt, lélegzetállító, méregerős, pehelykönnyű, pillekönnyű, zsiráfnyakú*. Szóláshasonlatként: *szép, mint az álom, (olyan szép, izgalmas stb.), hogy eláll tőle (az ember) lélegzet(e)* stb.

Motiválatlan monoszém szavaknál **problematikus** a „túlzó” jelölés, mivel **nincs egy másik jelentés, melyhez képest túlzó volna**. Ilyen a példák közt a *hórihorgas* és a *horribilis*. A *hórihorgas* szónak van ugyan egy ‘nagyon hosszú, vékony <tárgy>’ jelentése, de az a szótár szerint régies (vagyis valójában elavult), így ma nem szolgálhat a viszonyítás alapjául.

Végül meg kell említeni, hogy látszólag monoszémként vannak jelölve a szótárban olykor a poliszém lexémák is, oly módon, hogy csak egyetlen jelentésük van feltüntetve, maga az értelmezés viszont utal a szó kétféle – szó szerinti és átvitt (túlzó) – használatára. Ilyenkor a szótár az átvitt, túlzó jelentés megjelölésére a „gyakran túlzó” (*éjjel-nappal, egymást érik, ezer, fő-fő, jóvátéhetetlen, lépten-nyomon, meghatványoz*) vagy a „túlzó is” (*fantasztikus ‘szertelenül merész képzeletben született’, grandiózus, gyűszűnyi, kötni való bolond, megrepesztí vkinek a szívét*) minősítést használja.

Meg kell azonban jegyezni, hogy e minősítések használata nem korlátozódik az olyan szavakra, melyeknek a szótárban egyetlen számozott jelentése van feltüntetve: „gyakran túlzó” vagy „túlzó is” minősítést poliszém szó valamely jelentésénél is találunk: „gyakran túlzó” a *jótáll, megkergül, beleszakad, száz*, „túlzó is” a *fantasztikus* ‘szertelenül merész képzeletben születt’, *grandiózus, gyűszűnyi*.

Itt valójában ugyanúgy egy további jelentésről van szó, mint amikor külön számozott jelentésként hozza a szótár a „túlzó” jelentést, a másfajta jelölés csupán technikai kérdés (helytakarékos megoldás), nincs nyelvi relevanciája.

3.

Bár a táblázatban feltüntetett szójelentéseknek több mint a fele a „túlzón” kívül nem tartalmaz más minősítést, ez nem **azt jelenti, hogy ezek közömbös stílusértékűek volnának**. Azok, melyekben a **jelentés átvittsége, metaforikus jellege ma is érződik** (ilyen a példák döntő többsége), stilisztikailag jelöltek, érzelmileg telítettek. A stílushatás alapvetően **metaforikus** (kivételesen: metonimikus) jellegükből adódik. Még erősebb a stílushatás a **szólások** esetében.

Amint tudjuk, a formális stílustól idegen az érzelmileg telített kifejezések használata; ezenkívül a formális stílus fogalmi pontosságra, szabatoságra törekszik. Ezekből következően **a formális stílustól teljesen idegen a „túlzó” minősítésű szavak használata**. Ismét azt mondhatjuk, hogy a stílusváltozati dimenzióért elvből mindegyiket – pontoskodva – „bizalmas és választékos” vagy „bizalmas vagy választékos” összetett minősítéssel lehetne ellátni.

A gyakorlatban azonban nem egyszerre bizalmas és választékos mindegyik olyan jelentés, amely nem tartalmaz stílusváltozati minősítést. Inkább választékos szövegekbe illik például az *álomszép, él-hal vmiért, elhűl benne a vér, egymást érik, falfehér, felbecsülhetetlen, egymásnak adják a kilincset, lélegzetállító, meghatványoz, példátlan, roskadozik vmitől, szemkápráztató, végeérhetetlen*. Inkább bizalmas szövegekben szokott előfordulni pl. a *majdnem belebújik vkibe, belehal vmibe, félmeztelen, gengszter, gyötör, holtrészeg, influenza, kéjenc, palacsintává lapít, egy/csupa/merő lucsok*.

Maga a szótár a „választékos” minősítéssel is ellátja a következő szavakat, ill. jelentéseket: *acélideg, elbűvölő, eltörpül, grandiózus, kretén, megalománia, síri*. Ezek a minősítések helytállóan látszanak, a *kretén* kivételével, amely inkább bizalmas, mint választékos stílusértékű (esetleg közömbös, de az adatok alapján a bizalmas stílusú szövegekben való használata jellemzőbbnek tűnik). Itt említhető meg a „túlzó” mellett még „irodalmi” minősítéssel is ellátott *önimádat* és *üdvösség*.

A „választékos” minősítésű jelentésekhez közel állnak azok, amelyek a „túlzó” minősítésen kívül el vannak látva még a regiszterbeli dimenzió „sajtónyelvi” minősítésével is: *elővárászol, halálút, kivégez vkit, vminek a koronázatlan királya, szűnni nem akaró*.

A „bizalmas” minősítést a következő szavak, ill. szójelentések kapják: *állati, cseppecske, csodacsapat, csodafutó, csodakapus, dögfáradt, fantasztikus* ‘meghökkenítő, elképesztő, rendkívüli; ill. nagyszerű, pompás, remek’, *hórihorgas, horribilis, jótáll, lyuk, megkergül, ordí-*

tó, ország-világ, rablás, rohan, ugrás, üvölt, vágat. Itt említhető meg a „vulgárisnak” minősített *nem emberi* kifejezés.

Természetesen nem a szó köznyelvi értelmében vett vulgáris kifejezésre kell gondolni; a kézi-szótár sajátos, ideologikus jellegű „vulgáris” minősítéséről a jegyzetsorozat *Nyelvhelyesség és szövegminőség* című kötetében lesz szó.

A fentebb felsorolt, „bizalmas” minősítésű szavak, ill. szójelentések egy része minden további nélkül elképzelhető expresszív jellegű választékos szövegekben is, különösen a *fantasztikus, hórihorgas, horribilis, jótáll, ország-világ, üvölt, vágat*. Ezeket talán jobb lett volna stílusváltozati minősítés nélkül hagyni, sőt az *ország-világ* szót inkább „választékosnak” vagy „kissé választékosnak” minősíteni.

A „túlzó” minősítés – lévén érzelmileg telített – könnyen kombinálódik az érzelmi dimenzió más minősítéseivel. A pozitív érzelmekre utaló minősítések közül a „tréfás” minősítésre vannak példáink: *csak a holttestemen keresztül, hústorony, kéjenc, zörögnek a csontjai*. A negatív érzelmekre utalók közül a következők fordulnak elő a példák közt: „pejoratív” (*félmeztelen, holtrészeg, hullarabló*), „gyakran gúnyos” (*világrekord*), „durva” (*kurva*), „túlzó vagy tréfás” (*fő-fő*), „durva vagy túlzó” (*süket*).

A példák száma nem tűnik nagynak, de **számos** olyan **további** szójelentés is van, amit **el lehetett volna látni az érzelmi dimenzió valamely minősítésével**. Például a *palacsintává lapít* és az *összeaprít* lehetne „tréfás is”; a *belebújik, a betyárvilág, csinnadratta, gengszter, kifordul az ember gyomra, kötni való bolond, kretén, lyuk, megalománia, megkergül, önimádat, örület, örült, rablás, rabló, rongy, rögeszme, tajtékzik, vadállat* „pejoratív” vagy legalábbis „kissé pejoratív” (a *megkergül* esetleg „durva” is); a *lépten-nyomon* és az *ordító* „pejoratív is”; a *kéjenc* „tréfás vagy pejoratív”; a *kurva* „pejoratív és durva”; az *égig/egekig magasztal* „gúnyos”; a *világ nyolcadik csodája, elővarázsol* és a *grandiózus* „gúnyos is”, a *zörögnek a csontjai* „tréfás vagy gúnyos”; az *eget verdesi* „pejoratív vagy gúnyos is”.

& A POZITÍV ÉRZELMEKHEZ KAPCSOLÓDÓ MINŐSÍTÉSEK

Ebben a fejezetben azokkal a stílusértékekkel, ill. stílusminősítésekkel foglalkozunk, amelyek a beszélőnek a szó denotátumához való **pozitív érzelmi viszonyulására** utalnak.

Azt, hogy a beszélő pozitívan viszonyul a szó denotátumához, leginkább a „kedveskedő” és a „szépítő” minősítés tükrözi. A kettő között a különbség az, hogy a „szépítő” **szűkebb** kategória, az olyan denotátumokhoz való pozitív viszonyulást fejezi ki, amelyek **társadalmilag negatív megítélésűek**, vagy legalábbis negatív megítélésűek is **lehetnek**.

Ebben a fejezetben tárgyaljuk a „tréfás” stílusminősítést is, amely **nem feltétlenül fejez ki ugyan pozitív viszonyulást**, viszont alapvetően **pozitív érzelmet** kelt, mint a humor általában.

1. A „kedveskedő” (kedvesk) stílusminősítés

A „kedveskedő” a **bizalmas, baráti, familiáris viszonyt erősen pozitív érzelmi töltettel** kifejező szavak sajátos stílusértéke, ill. az ennek megfelelő stílusminősítés.

÷ „Kedveskedő” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	akkorka 'olyan kicsiny'	kedvesk
2.	állatka 'kis állat'	kedvesk
3.	anyóka 'öreg nénike'	kedvesk
4.	anyuci, anyuka 'anyu'	biz kedvesk
5.	anyus 'anyu(ka)'	kedvesk v. tréf
6.	bácsika 'bácsi', 'öreg (összetöpörödött) ember'; bácsikám <vki nagybátyjának, öregembernek udvarias, tapintatos megszólításként>	kedvesk
7.	bicebóca 'bicegve járó'	nép kedvesk
8.	bikfic 'kölyök, fickó'	kedvesk
9.	boci 'borjú, ill. tehén'	gyerm kedvesk
10.	borocska 'kevés vagy szerényebb minőségű, de jóízű bor'	kedvesk
11.	buksi 'nagy, boglyas <fej>; 'ilyen fejű'	kedvesk
12.	butus, butuska 'kedvesen buta, butácska'	kedvesk
13.	cicus 'cica'; <rendszerint megszólításként> 'fiatal nő, kedves'	kedvesk kedvesk biz
14.	cipellő 'könnyű női vagy gyermekcipő'	kedvesk
15.	ciróka-maróka <simogatáskor használt hízelkedő szó>	kedvesk
16.	cukor 'édes, aranyos személy', pl. cukor vagy!; cukorhalat 'bájos, aranyos kisgyermek, esetleg nő', pl. te cukorhalat!	kedvesk

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
17.	csacsi '(fiatal) számár'; 'tájékozatlan, tapasztalatlan, naiv személy', pl. ne légy olyan csacsi!	kedvesk
18.	csacska 'aki sokat csacsog'; csacsog 'gyerekes, játszi élénkséggel fecseg', 'csivitel'	vál kedvesk
19.	csúnya 'haszontalan, semmirekellő, pl. te csúnya fiú!	kedvesk
20.	darabocska 'darabka'	kedvesk
21.	dédi '<megszólításként is> dédanya'	biz kedvesk
22.	dokika: dokikám <orvos bizalmas vagy tréfás megszólításaként>	kedvesk
23.	duci 'dundi, kövér (személy, különösen gyermek vagy nő)'	kedvesk
24.	édesanya 'vkinek szülőanyja <gyermekéhez való viszonyában>'; édesapa 'vkinek vér szerinti apja <gyermekéhez való viszonyában>'	vál v. kedvesk
25.	egérfog 'vkinek kis hegyes metszőfoga'	kedvesk
26.	egyetlen 'mindennél kedvesebb', pl. egyetlen kislányom!; egyetlenegy 'drága, egyetlen', pl. egyetlen csillagom!; egyetlenke: egyetlenkém 'édeském, drágám'	kedvesk
27.	emberfióka 'gyermek'; emberpalánta 'kisgyermek, kb. az iskoláskor-rig'	kedvesk
28.	emberke 'kis növésű ember', pl. derék emberke!	kedvesk
29.	ennivaló 'aranyos, elragadó', pl. ennivaló gyerek!	biz kedvesk
30.	fácska 'fiatal élő fa'	kedvesk
31.	fiacska 'vkinek a kislánya', pl. beteg a fiacskája	kedvesk
32.	fincsi 'finom, pompás'	gyerm kedvesk
33.	fiúcska 'kisfiú'	vál kedvesk
34.	fiúka '<nők részéről enyelgő megszólításként is> fiú, fiatalember'	kedvesk
35.	gazdi 'vmely kedvelt állatnak, különösen kutyának a gazdája, tulaj-donosa'	kedvesk
36.	gólyamadár 'gólya'	nép kedvesk
37.	gőgicsél '<csecsemő> elégedettségében hangokat hallat'	kedvesk
38.	gügyörész 'hosszasan gügyög vagy gagyog'	kedvesk v. pejor
39.	hajcsizik 'alszik'	gyerm kedvesk
40.	icike-picike, icinke-picinke, icinyke-picinyke; icurka-picurka 'nagyon pici'	kedvesk
41.	juhocska 'bárány, kis juh'	kedvesk
42.	kacsó 'nő, ill. gyermek keze(feje)'	kedvesk
43.	kettecskén 'kettesben'	kedvesk
44.	kópé 'pajkos, huncut fiúgyermek'	kedvesk
45.	kutyus 'kis kutya'	kedvesk
46.	ládikó 'kis láda'	nép kedvesk
47.	leányka 'kislány'	vál kedvesk
48.	legényke 'kisfiú'	kedvesk
49.	libuska 'kis liba'	kedvesk
50.	lurkó '(pajkos) fiú'	biz kedvesk
51.	mackó '(kis, fiatal) medve'	biz kedvesk
52.	madárétkű 'vagyon keveset evő <személy>'; madárcsontú 'kicsiny, vékony csontú, sovány <személy, testrészt>'	biz kedvesk
53.	maszat 'piciny gyermek, csöppség', pl. aranyos kis maszat	kedvesk
54.	méhike 'méhecske'	irod kedvesk
55.	mi '<különösen gyermekekhez szólva> te vagy ti', pl. hát mi még	ritk kedvesk v. gúny

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
	nem alszunk?	
56.	muci, mucus '<becézésül> kedves, cica', pl. kis mucim!	biz kedvesk
57.	nagyi 'nagyszülő (különösen nagymama)'	biz kedvesk
58.	nebuló '(iskolás) kisfiú'	kedvesk
59.	oktondi 'naiv, együgyű'	kedvesk
60.	öcsi, öcskös 'öcs'	biz kedvesk
61.	öregúr 'öreg úriember'	biz kedvesk
62.	őzike 'őz'	kedvesk v. gyermek
63.	piciny 'pici'; picinyke 'piciny vagy nagyon piciny'	vál kedvesk
64.	picuri 'nagyon picit'	kedvesk
65.	pofi 'kedves kis arc'; pofika 'kedves kis arc'; '<megszólításként is> gyermek, ill. fiatal nő', pl. aranyos pofikám!	biz kedvesk
66.	portéka 'személy (nő, gyermek), pl. csinos, hamis portéka	biz kedvesk v. pejor
67.	prücsök 'kisebb gyermek'	tréf kedvesk
68.	rövidke '(időben) nagyon rövid', pl. rövidke perc, vers	biz v. kedvesk
69.	srác 'vkinek a fiúgyermek', pl. két sráca van	kedvesk
70.	szegényke 'szegény, sajnálatra méltó (kis) teremtés'	biz kedvesk
71.	szöszki, szöszke 'puha, világosszőke haj'	biz kedvesk
72.	szunyókál 'szundikál'	kedvesk
73.	szülinap 'születésnap'	biz kedvesk
74.	tipeg '<ember, állat> apró léptekkel halad, jár'	kedvesk
75.	topánka 'könnyű kis női vagy gyermekcipő'	irod kedvesk
76.	üdvöske 'vmely közösségben: népszerű, közkedvelt fiatal nő'	vál kedvesk
77.	városka 'kis város'	kedvesk
78.	vékonyka 'vékony'	kedvesk v. gúny
79.	verébfióka 'a veréb kicsinye'	kedvesk
80.	virágom <a szeretett nő megszólítása>	kedvesk

1.

A példatárba felvett szavak kevés kivétellel **valóban kedveskedő** stílusértékűek. Egyértelmű kivétel a *csúnya* szó 'haszontalan, semmirekellő' jelentésben, amely aligha kedveskedő, hanem inkább **szépitő**: a csúnyság önmagában nem erkölcsi vétség, így kedvezőbb tulajdonság a semmirekellősnél. Kétséges, hogy kedveskedő jellegű-e az *öregúr* és a *szülinap*.

Az idézett példák (és azok is, melyeket nem idézünk) az érintett szavak keletkezésének módja szempontjából többféle csoportba sorolhatók. Az egyikbe – a legnagyobbba – azok a szavak tartoznak, melyek szóképzéssel jöttek létre **érzelmi szempontból semleges**, vagyis nem kedveskedő stílusértékű nyelvi formából. A képző sok esetben a tő **csonkult** változatához járul. Az ilyen funkciójú képzőket **kicsinyítő-becéző képzőknek** nevezzük.

A kedveskedő stílusérték forrása itt az a **jelentéstöbblet**, amelyre a szó a kicsinyítő-becéző képző hozzáadása révén tesz szert, amihez esetleg a tő csonkultsága is hozzájárul.

Előfordul, hogy a szó idegen eredetű, de a **szóvég egybeesik egy kicsinyítő-becéző képzővel**; ilyen a latin eredetű *lurkó* és *nebuló*, valamint a szlovák eredetű *mackó*. Ehhez egy kicsit hasonló a **belső keletkezésű, de a mai beszélők számára homályos képzésű** *oktondi*.

Más esetekben a kedveskedő stílusértékének forrása a szó inherens expresszivitása, azaz hangutánzó-hangulatfestő jellege; ilyen a példák közül a *gógicsél*, *gügyörész*, *muci*, *mucus*, *pici* és a *tipeg*, de ide vehetjük az ismeretlen eredetűnek tartott *bikfic* szót is.

Ebbe a csoportba sorolhatók továbbá az **ikerítéssel** keletkezett szavak. Ezek többsége a szótárban **népies** kifejezés; a példatárba a „népies és kedveskedő” *bicebóca*, valamint a „kedveskedő” minősítésű *ciróka-maróka* szót vettük fel.

Az idézett példáknak egy jóval kisebb részében a kedveskedő jelleg a szó jelentéséhez kapcsolódik; ezek expresszivitása tehát adherens. Többségük olyan metafora, melynek alapja a legtöbb esetben egy kellemes képzetet keltő szó, pl. *cukor*, *édesanya*, *egérfog*, *emberfióka*, *ennivaló*, *kópé*, *madárétkű*, *madárcsontú*, *prücsök*, *verébfióka*, *virágom*.

Az egér mint állat ugyan negatív képzeteket kelt, mint mesefigura viszont pozitív, ez magyarázhatja az *egérfog* metafora kedveskedő jellegét.

A felsoroltak közül a *prücsök* esetében a kedveskedés forrása a szó **hangutánzó-hangulatfestő** jellege is, vagyis a szó ‘kisgyermek’ jelentésben **mind adherensen, mind inherensen expresszív**. Ezenkívül a *-fióka* utótagúakban **a szóvég is kicsinyítő-becéző jellegű**, bár a *fióka* ma leíró szempontból tőszónak számít.

Előfordul, hogy **a metafora alapja ma semlegesnek vagy negatívnak** érzett szó: ilyen a *maszat* vagy a *portéka*.

2.

Mivel a kedveskedő szavak többnyire **a bizalmas, baráti, familiáris, viszonyban** lévő emberek közti kommunikációban használatosak, nem csoda, hogy a stílusváltozati dimenzión ezek sok esetben bizalmas stílusértékű szóképzleti elemek. „Bizalmas és kedveskedő”, ill. „kedveskedő és bizalmas” minősítést kap a szótárban az *anyuci*, *anyuka*, *cicus* (megszólításként), *dédi*, *ennivaló*, *lurkó*, *mackó*, *madárétkű*, *madárcsontú*, *muci*, *mucus*, *nagyi*, *öcsi*, *öregúr*, *pofti*, *poftika*, *szegényke*, *szösz*, *szöszke*, *szülinap*.

Nehéz megmondani, miért épp ezek lettek ellátva a „bizalmas” minősítéssel. Egyrészt azért nehéz, mert egy részük beleillik nemcsak bizalmas, hanem választékos stílusú szöveg bizonyos válfajaiba is (pl. *lurkó*, *mackó*, *madárétkű*, *madárcsontú*, *öregúr*, *szegényke*), másrészt mert jó néhány további szót lehetne jelölni bizalmas stílusértékűként, vagyis olyanként, melynek használata a bizalmas stílusú szövegekre jellemző, a választékos stílusú szövegekre pedig nem vagy jóval kevésbé. Ezek a szótárban csak „kedveskedő” minősítést kapnak: ilyen pl. a *dédi*, *dokikám*, *duci*, *maszat*, *mi*, *picuri*, *prücsök*, *srác*, *szülinap*, *virágom*, s természetesen az összes olyan is, amely amellett, hogy „kedveskedő”, még „gyermeknyelvi” is a szótárban (*boci*, *fincsi*, *hajcsizik*, *őzike*).

A szótárban „népies és kedveskedő” minősítésű a *bicebóca*, a *gólyamadár* és a *ládikó*. Ezek nemcsak a bizalmas stílusú szövegekbe illenek bele, hanem a választékos stílusú szövegek egy részébe is.

Mivel a kedveskedés a **laza, oldott hangulatú, közeli emberek közti kommunikációjára** jellemző, amint fentebb jeleztük, a „kedveskedő” minősítésű szavak gyakran bizalmas stílusértékűek. Ez azonban nem azt jelenti, hogy egyáltalán nem volnának olyan „kedveskedő” szavak, melyek használata a választékos szövegekre jellemző. Ilyen a szótárban a „választékos és kedveskedő” minősítésű *csacska, fiúcska, leányka, piciny* és *üdvöske*, ill. az „irodalmi és kedveskedő” *méhike* és *topánka*. A szótárban csupán „kedveskedő” minősítést kap, valójában azonban inkább választékos a *cipellő* (bizalmas stílusú szövegekben inkább tréfás vagy gúnyos), *emberfióka*, *emberpalánta*, *kacsó* (bizalmas stílusú szövegekben ez is inkább tréfás vagy gúnyos), *nebuló*.

A regiszterbeli dimenzió minősítései közül – érthető módon – leginkább a „gyermeknyelvi” jár együtt a „kedveskedővel”; a példák közül ilyen a *boci*, a *fincsi* és a *hajcsizik*. Nem igényel indokolást a „tréfás és kedveskedő” minősítés sem, ilyen minősítésű a *prűcsök*.

A vagylagos minősítések száma nem nagy. A „kedveskedő vagy gyermeknyelvi” (*őzike*) azt jelenti, hogy a szó általában kedveskedő, de a gyermeknyelvben – legalábbis a szótári jelölés szerint – nem az. A „bizalmas vagy kedveskedő” minősítés (*rövidke*) azt jelenti, hogy az így jelölt szó a bizalmas stílusú szövegekben nem feltétlenül kedveskedő, más stílusú szövegekben viszont igen. A „választékos vagy kedveskedő” (*édesanya, édesapa*) a választékos stílusú szövegekben nem kedveskedő, más stílusúakban viszont igen.

A „kedveskedő vagy tréfás” (*anyus*) vagylagos minősítés azt jelenti, hogy a szó általában kedveskedő, de a tréfás használatban nem az.

Hasonlóképpen a „kedveskedő vagy gúnyos” (*vékonyka*) általában kedveskedő, de gúnyos használatban nem az. Ez persze bármelyik kedveskedő stílusértékű szóra igaz, nem egészen világos, miért épp a *vékonyka* kapta a „gúnyos” minősítést is: a *vékonyka* gúnyos használata nem tűnik különösképpen jellemzőnek.

Az internetes adatok inkább azt mutatják, hogy a *vékonyka* szónak a legjellemzőbb a szótárban fel sem tüntetett semleges, nem kedveskedő, hanem a vékonyság nagy fokát hangsúlyozó használata.

Szemben a *vékonyka* szóval, indokoltnak tűnik a „gúnyos” minősítés a „ritka és kedveskedő vagy gúnyos” minősítésekkel ellátott *mi* személyes névmás (és az azt kísérő többes szám első személyű igehasználat) esetében: erre csakugyan a jelzett kétféle használat jellemző: vagy kedveskedő, főleg gyermekekhez vagy nagyon kedves személyhez szólva jókedvűen (a szótár szerint ritka is, de nem biztos, hogy ez így van), vagy pedig gúnyos (nem jókedvű használatban).

„Bizalmas és kedveskedő vagy pejoratív” a *portéka*: itt is azt mondhatjuk, hogy „jókedvű”, jóindulatú, rokonszenvező használatban bizalmas és kedveskedő (gyermekről, fiatal lányról beszélve), nem ilyen használatban pedig pejoratív (főleg nem rokonszenves nőre gondolva).

A szótár szerint „kedveskedő vagy pejoratív” a *gügyörész*, de ez **lexikográfiai hiba**, ugyanis **a két minősítés nem ugyanahhoz a jelentéshez kapcsolódik**: a szó akkor kedveskedő

(vagy semleges), amikor 'kisgyermek gagyog' a jelentése, s akkor pejoratív, amikor felnőtt 'érzelmesen, kényeskedve beszél'. Bár érthető a kéziszótár tömörítő szándéka, ez esetben a **tömörítés félrevezető, ezért mindenképpen két önálló jelentést kellett volna feltüntetni**, úgy, ahogy azt a „gagyog” és a „gügyög” szócikkekben látjuk.

2. A „szépítő” (szépítő) stílusminősítés

A „szépítő” vagy nemzetközi terminussal „eufemisztikus” a **kellemetlen valóságot jelölő denotátumokat** a beszélők számára **lélektanilag, érzelmileg elfogadhatóbb módon** jelölő, a denotátumok által kiváltott **negatív érzelmeket enyhítő** szavak, ill. szójelentések sajátos stílusértéke és az ennek a stílusértéknek megfelelő stílusminősítés a szótárban.

Magukat a szépítő stílusértékű szavakat eufemizmusoknak nevezzük.

÷ „Szépítő” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	alfél 'vkinek az ülepe', pl. ráhúz a fiú alfelére	tréf szépítő
2.	angyal: bukott angyal 'erkölcsileg elbukott nő'	szépítő
3.	anyag 'kábitószer'	biz szépítő
4.	aranylövés 'halálos adag kábitószer (beadása)'	sajtó szépítő
5.	balfácán, balfék, balfóka 'ügyetlen, mafla (személy, különösen férfi)'	biz szépítő
6.	ballépés 'helytelen cselekedet', 'a nemi erkölcsbe ütköző tett'	szépítő
7.	beitalozik 'berészegeedik, berúg'	szépítő
8.	berezel 'székletét a nadrágjába ereszti' 'megijed, beijed'	biz szépítő biz szépítő kissé durva
9.	betojik 'székletét a nadrágjába ereszti' 'megijed, beijed'	biz szépítő biz kissé durva
10.	butácska 'kissé buta (különösen gyermek, nő)'	kedvesk szépítő
11.	csacstság 'balga, naiv dolog' csacsiskodik 'gyerekesen, naivul viselkedik'	kedvesk szépítő szépítő
12.	csók 'ölelés, szeretkezés'; csókol 'szeretkezik, ölel'	irod szépítő
13.	darabka 'vminek egy kis része, darabja'	kedvesk szépítő
14.	dolog: (nem) volt dolga vkivel 'nemileg (nem) érintkezett vele' <kifejezésekben> székelés vagy vizezés, pl. dolgát végzi	szépítő szépítő
15.	egészségügyi 'a testápolással kapcsolatos', pl. egészségügyi papír 'véccépapír'	Ker szépítő
16.	elbaltáz 'elront, eltolt vmit'	szépítő
17.	elidegenít 'eltulajdonít, elsikkaszt'	hiv v. szépítő
18.	elizél 'elront, elszúr vmit'	biz szépítő
19.	elmozdít 'vkit állásából elbocsát, fölment'	hiv szépítő
20.	eltekint 'lemond vmiről, eláll tőle'	vál szépítő

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
21.	eltesz: eltesz vkit láb alól 'megöli' 'eltávolítja'	szépítő szépítő ritk
22.	ereszt 'szellent'; '<ruhájába> vizek vagy székel'	biz szépítő
23.	erős 'kövér(kés), vastag <nő(i testrészt)>'; megerősödik '<nő> teltebb lesz'	szépítő
24.	félénk 'gyáva'	szépítő
25.	félrelép '(egy alkalommal) vét a nemi erkölcs, a szerelmi (különösen a házastársi) hűség ellen'	biz szépítő
26.	fül: kutya/macska fülét 'szó se lehet róla'	biz szépítő
27.	gyengécske '(egy kisé) gyenge', pl. gyengécske vers	szépítő
28.	gyengéd 'szerelmi <kapcsolat, kötelék>', pl. gyengéd szálak fűzik vkihez	szépítő
29.	hozzányúl vmihez 'a rábizott pénzből, értékből sikkaszt'	szépítő
30.	hüllő 'hülye, ostoba'	biz szépítő
31.	idegbaj 'elmebaj'; ideggyógyintézet 'elmeorvosintézet'	szépítő
32.	illuminált 'ittas, részeg'	szépítő
33.	ittas 'részeg, nem teljesen józan'	szépítő v. hiv
34.	izél 'közösül', 'szükségét végzi'	szépítő
35.	ká 'kurva'	szépítő
36.	kakao 'kaka'; kakaóban van 'bajban, kellemetlen helyzetben van'	szépítő tréf
37.	kapatos '(enyhén) ittas, becsípett'	biz v. szépítő
38.	kár: kárt tesz magában 'öngyilkosságot kísérel meg'	nép szépítő
39.	kedves 'vkinek a szerelme', pl. elhagyta a kedvese	irod v. szépítő
40.	kibogarász 'a bogaraktól, különösen tetvektől megszabadít vkit, vmit', pl. kibogarássza az ingét	rég szépítő
41.	kisdolog 'vizezés'	gyerm szépítő
42.	lábravaló '(hosszú) alsónadrág'	rég szépítő
43.	lámpás: piros lámpás ház 'bordélyház'	rég biz szépítő
44.	lesajnál: le van sajnálva 'fütyülök rá'	szépítő
45.	liliomtiprás 'leánygyermeken elkövetett nemi erőszak, megrontás'; liliomtipró 'liliomtiprást elkövető (személy)'	szépítő
46.	lócitrom 'a ló gömbölyded ürüléke'	szépítő tréf
47.	lópikula '<fitymálás kifejezésére> (szinte) semmi, pl. ez lópikula; lópikulát sem ér	biz szépítő
48.	lószerzám 'a ló hímvesszője'	biz szépítő
49.	masszázsszalon 'olyan szórakozóhely, ahol erotikus masszázst, ill. illegális szexuális szolgáltatást vehet igénybe a vendég'	biz szépítő
50.	megdádáz 'megver, elpáhol vkit'	szépítő v. gúny
51.	megfelekedzik magáról 'szellent egyet'	szépítő
52.	meglegyint 'megüt'	szépítő tréf
53.	megmásít 'meghamisít'	nép v. vál, szépítő
54.	megettéved 'megettévelyedik'	vál szépítő
55.	megettévelyedik 'erkölcsi botlást követ el'	vál szépítő
56.	megettisztel '<állat, csecsemő> az ürülékével vagy vizeletével beszennyez vkit, vmit'	szépítő tréf
57.	megvállik vkitől 'elbocsátja, az utcára teszi'	szépítő
58.	mellékhelyiség 'illemhely, vécé'	szépítő
59.	merész 'kihívóan kacér <viselet>', pl. merész kivágás(ú blúz)>	szépítő

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
60.	mesél 'hihetetlen vagy valótlan dolgot mond, beszél', pl. ne mesélj nekem (ilyet)!	szépítő v. biz
61.	micsoda <durva szó helyett>, pl. menj a micsodába	szépítő
62.	mosdó 'vécé'	szépítő
63.	mosolyszünet van '(vkik között) feszültség, ellenséges hangulat alakult ki'	biz, szépítő
64.	nagyocska 'meglehetősen nagy', pl. nagyocska lába van	szépítő
65.	naturista 'a naturizmust követő, hirdető'; naturizmus 'a nudizmus szervezett, egyesületi formája'	hiv, szépítő is
66.	nehézfű 'bűnöző (múltú személy)'	sajtó szépítő
67.	nyilvánosház 'bordélyház'	szépítő
68.	öncenzúra 'írásmű szerzőjének saját véleménynyilvánítását korlátozó magatartása annak érdekében, hogy művének közzétételét az elnyomó hatalom engedélyezze'	vál szépítő
69.	örömlány 'kéjű, prostituált'	szépítő
70.	őszidő 'öregkor'	vál szépítő
71.	övé: (az) övé lesz 'nő férfinak odaadja magát'	szépítő
72.	pajkos 'egy kissé illetlen, pajzán', pl. pajkos dal	szépítő
73.	paraszolvencia 'hálapénz'	vál szépítő
74.	pillangó: éjjeli pillangó 'prostituált'	biz szépítő
75.	pitli: menj a pitlibe! 'menj a fenébe!'	vulg szépítő
76.	pukkant 'szellent'	biz szépítő
77.	purparlé 'nézeteltérés, vita'	szépítő
78.	rosszalkodik 'betegség tüneteit mutatja', pl. rosszalkodik a gyomrom	biz, gyak. szépítő
79.	sejhaj 'fenék, segg', pl. sejhajon rúg/billent vkit	biz szépítő
80.	soványka 'sovány' 'tartalmatlan, gyenge', pl. soványka cselekmény	kedvesk v. szépítő szépítő
81.	szaftos 'durván szabad szájú', pl. szaftos vicc	tréf szépítő
82.	szagos 'rossz szagú', pl. szagos hús	szépítő
83.	szél, szellet 'a belekben keletkező (s a végbélen át távozó) gáz'	szépítő
84.	szélhámia 'szélhámosság'	sajtó szépítő
85.	szerelemgyermek 'anyakönyvezett házasságon kívül született gyermek'	szépítő
86.	szerszám 'hímvesző'	szépítő
87.	szükség: (kis, ill. nagy) szükség: vizelés, ill. székelés	nép szépítő
88.	természet 'ondó'	nép szépítő
89.	tesz: tesz vmire 'semmibe veszi, megveti'	biz szépítő
90.	toalett 'illemhely'	szépítő
91.	tojik vmire: 'semmibe veszi, megveti', pl. tojok rá!	biz szépítő
92.	üdül 'börtönbüntetését tölti'	biz szépítő
93.	ügyetlenke '(tapasztalatlansága miatt még) kissé ügyetlen'	szépítő is
94.	ügyetlenség 'ügyetlen cselekedet, balfogás, hiba'	gyak. szépítő
95.	vécézik 'szükségét végzi'	szépítő
96.	vendég 'menstruáció'	biz szépítő
97.	világtalan 'vak (ember)'	vál szépítő
98.	viszony 'házasságon kívüli nemi kapcsolat', pl. viszonyuk van	szépítő
99.	zavarodott 'háborodott', pl. zavarodott elme	szépítő

÷ „Kissé szépítő” minősítésű szavak (teljes lista)

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	idős ‘öreg(edő), koros’	kissé szépítő
2.	kilövi magát ‘lerészegedik’	kissé szépítő
3.	kokó ‘kokain’; kokós ‘kokaint fogyasztó kábítószeres (személy)’	biz, kissé szépítő
4.	lerondít ‘hányadékával, ürülékével beszenyez’	kissé szépítő
5.	levált ‘állásából elbocsát vagy alacsonyabb beosztásba helyez vkit’	kissé szépítő

1.

Látjuk, hogy a „szépítő” vagy „szépítő is” minősítésű szavak, ill. jelentések számottevő része olyan fogalmakhoz kapcsolódik, amelyek a mai kultúránkban **kisebb-nagyobb mértékben tabuisztikus tiltás alá esnek**.

E csoportba a következő fogalomkörök tartoznak: a test anyagcseréje (*berezél*, ‘székletét a nadrágjába ereszti’, *betojik*, *dolgát végzi*, *egészségügyi papír*, *ereszt*, *izél* ‘szükségét végzi’, *kisdolog* és *nagydolog*, *lócitrom*, *megfelekedzik magáról*, *megtisztel vkit*, *mellékhelyiség*, *mosdó*, *pukkant*, *szél*, *szellet*, *kis szükség és nagyszükség*, *toalett*, *vécézik*), nemiség (*csók*, *csókol*, *dolga volt vkivel*, *félrelép*, *gyengéd szálak fűzik vkihez*, *izél* ‘közösül’, *vkinek a kedvese*, *övé lesz*, *pajkos*, *természet*, *vendég*), az ezek működésében szerepet játszó testrészek (pl. *alfél*, *lópikula*, *lószerszám*, *sejhaj*, *szerszám*) és ruhadarabok (*lábravaló*). Amint némely példából látszik, a szépítő szavak állatokra is vonatkozhatnak.

Az e szavak által jelölt cselekvések, működések, ill. az ezekhez kapcsolódó testrészek a **magán-szférába** tartoznak, nyilvánosság elé vitelük nem egy esetben súlyos erkölcsi, sőt törvényi szankciókat von maga után (pl. a közszeméremérsértés mint bűncselekmény).

Ezzel magyarázható, hogy az ezekre vonatkozó szókinccs egy része is tabu alá esik. A „szépítő” minősítésű szavak, szójelentések ebben az esetben a **tabu kíméletes feloldását** szolgálják.

A „szépítő” minősítésű szavak és szójelentések használatának másik területe ugyancsak az ember testiségéhez kapcsolódik: (magas) életkorához (*idős*, *őszidő*), (előnytelen) kinézetéhez (*erős*, *erősít*, *megerősödik*), testi-lelki fogyatékoságához (*világtalan*, *zavardott*), betegségeihez (*idegbaj*, *rosszalkodik*), alkohol és kábítószer hatásához (*illuminált*, *ittas*, *kapatos*, *kilövi magát*), egyéb testi problémákhoz (*kibogarász*).

Itt a dolgok nyílt megnevezése **nem esik szigorú tabuisztikus tiltás alá**, az eufemizmusok használatát inkább az **általános etikett**, az **udvariassági szabályok**, ill. a **szeretetteljes tapintat** motiválják.

Fontos csoportját jelentik az eufemizmusoknak a társadalmi, erkölcsi, sőt jogi normákat (súlyosan) megszegő cselekvéseket és cselekvőket, továbbá az ilyen cselekvések következményeit jelölő szavak, szójelentések alkotják. Ilyen anyagunkban az *aranylövés*, *ballépés*, *beitalozik*, *elidegenít*, *eltesz láb alól* ‘megöli’, *hosszányúl vmihez*, *kárt tesz magában*, *liliumtiprás*, *megmásít*, *nehézfű*, *üdü*. Ide vehetjük az ezekhez a cselekvésekhez kapcsolódó egyéb szavakat is, pl. *anyag* ‘kábítószer’, *piros lámpás ház*, *liliumtipró*, *masszázsszalón*, *nyilvánosház*, *örömlány*, *éjjeli pillangó*.

Ehhez hasonlóak az egyéb negatív társadalmi megítélésű vagy negatív következményekkel járó cselekvések, tulajdonságok, ill. ezekhez kapcsolódó más fogalmak. A példák közt ilyen a *bukott angyal*, *berezel* 'megijed, beijed', *butácska*, *csacsiség*, *csacsiskodik*, *elizél*, *elmozdít*, *eltekint*, *eltesz láb alól* 'eltávolítja', *félénk* 'gyáva', *gyengécske*, *lerondít*, *lócitrom*, *megdádáz*, *meglegyint*, *megvállik vkitől*, *merész*, *mosolyszünet van*, *nagyocska*, *naturista*, *naturizmus*, *paraszolvencia*, *purparlé*, *szélhámia*, *ügyetlenke*.

A példák láttán a figyelmes olvasó azt is észrevehette, hogy az eufemizmus **nem mindig a denotátumot „szépíti”**, hanem néha **azt a trágár vagy durva stílusértékű szót**, olykor **más jellegű tabuszót teszi elfogadhatóbbá, amiből származik**. A beszélő nem mondja ki a tabuszót, hanem rendszerint egy másik szóval utal rá, mégpedig oly módon, hogy a beszédpartner is a tabuszóra asszociáljon.

Ilyen a példáink közül a *balfácán*, *balfék*, *balfóka* (< *balfasz*), *elbaltáz* (< *elbasz*), *elizél* (< *elbasz*, *elcsesz*, *elszar* stb.), *hüllő* (< *hülye*), *ká* (< *kurva*), *kakaó*, *kakaóban van* (< *kaka*), *kokó* (< *kokain*), *lócitrom* (< *lószar*), *lópikula* (< *lófasz*), *menj a pitlibe* (< *menj a picsába*), *le van sajnálva* (< *le van szarva*), *sejhaj* (< *segg*), *tojik vmire* (< *szarik vmire*).

Ezek sajátos stílusértéke abban áll, hogy használatukkal a beszélő egyszerre képes durva és tapintatos lenni: durva, mert (többször) szándékosan használ olyan szót, melyről a beszédpartnerének egy durva szó jut eszébe, másrészt pedig tapintatos, mert ezt a durva szót nem mondja ki, más szóval helyettesíti.

Indokolatlannak tűnik a „szépítő” minősítés a *darabka* és az *öncenzúra* szónál. A *darabka* szónál azért, mert nem jelent negatív fogalmat, az *öncenzúránál* pedig azért, mert nincs „nem szépítő” szinonimája, melyhez képest a „szépítés” tényét megállapíthatnánk.

2.

A „szépítő” minősítésű szavak, szójelentések nemcsak abból a szempontból vizsgálhatók, hogy milyen fogalmat vagy szót neveznek meg eufemisztikusan, hanem abból a szempontból is, hogy ezt **hogyan teszik**, vagyis **mik a jelentéstani jellemzőik**.

A „szépítő” minősítést az esetek egy részében poliszém szavak második vagy többedik, átvitt jelentése kapja. Az érintett szavak elsődleges jelentése kellemesebb, jobb, elfogadhatóbb, enyhébb mértéket kifejező dolog, tulajdonság, állapot, cselekvés stb. Az átvitel kisebb-nagyobb mértékű **külső vagy belső hasonlóság** alapján történik. Ilyen pl. a *egészségügyi*, *elmozdít*, *eltekint*, *félénk*, *félrelép*, *gyengéd*, *idegbaj*, *masszázsszalón*, *megdádáz*, *meglegyint*, *merész*, *mesél*, *pajkos*, *purparlé*, *rosszalkodik*, *szél*, *toalett*, *zavarodott*. Itt a stílushatás a jelentés **metaforikus** jellegén alapul.

A valamely tulajdonság kisebb mérték olykor nyelvtani eszközzel (kicsinyítő képzővel) is kifejeződik, pl. *butácska*, *gyengécske*, *nagyocska*, *soványka*, *ügyetlenke*

Ironikus vagy tréfás-ironikus az átvitel az *aranylövés*, *kakaó*, *kilövi magát*, *kutyafülét*, *lószerszám*, *megtisztel*, *üdül* esetében. Ilyenkor az átvitel alapja **éppen nem a hasonlóság**, hanem az esetek egy részében inkább az **ellentét**.

Jóval ritkábban a metonimikus átvitel is lehet szépítő hatású: ezt látjuk a *csók* és a *csókol* szó irodalmi használata esetében, 'szeretkezés', ill. 'szeretkezik' jelentésben, továbbá a *hozányúl*, a *mosdó* és a *természet* esetében.

Monoszém (vagy más módon poliszém) szavak esetében a szót a motivációja teszi enyhébbé, kíméletesebbé, és így eufemisztikus hatásúvá. Ilyen a példáink közt a *ballépés*, *beitalozik*, *csacsiság*, *idős*, *ittas*, *lábravaló*, *piros lámpás ház*, *liliomtiprás*, *liliomtipró*, *lócitrom*, *lópikula*, *mosolyszünet*, *nehézfű*, *örömlány*, *paraszolvencia* (elemek szerinti jelentése 'mellékjövedelem'), *szerelemgyerek*, *vécézik*. Itt tehát nem arról van szó, hogy a szó egy másik jelentésben is használatos volna, mint az előzőek többsége esetében.

A szépítés tágabb jelentésű szó használatával is történhet, olyan szóéval, amely magában foglalja vagy foglalhatja a „szépítendő” fogalmat is, pl. *dolog*, *ereszt*, *kibogarász*, *lerondít*, *megfeledkezik magáról*, *megmásít*, *mellékhelyiség*, *naturista*, *naturizmus*, *övé lesz*, *sza-gos*, *szerszám*, *szükség*, *tesz vmire*, *viszony*. Ehhez hasonló eufemizálási stratégia a körülírás alkalmazása (pl. *alfél*, *eltesz láb alól*, *kárt tesz magában*), melyek szó szerint véve nemegyszer ugyancsak általánosabb jelentésűek.

Ugyancsak hasonlít a tágabb jelentésű szó alkalmazására az a stratégia, amikor a beszélő egy „dzsókerszót” használ: ilyen az *izél* és a *micsoda*. (Az *izé* és a *micsodál* is használatos szépítésre, csak azt nem jelzi az értelmező kéziszótár.)

Az eufemizálás egyik eszköze az idegen (ritka, nem közkeletű, a magyarban motiválatlan vagy csak az iskolázott beszélők egy része számára motivált) szó használata ősi vagy belső keletkezésű (gyakori, motivált) szó helyett. Így vált szépítő stílusértékűvé az *illuminált*, a *paraszolvencia*, a *purparlé* és a *toalett*.

A példák közt találunk egy álidegen szót, a *szélhámiát*, ami már át is vezet azokhoz a példákhoz, melyekben nem a szó jelentése játszik szerepet az eufemizálásban, hanem a hangalakja.

Amint fentebb láttuk, a tabuszókat elkerülő, de azokra célzó „szépítő” stílusértékű szavak esetében a tabuszó többnyire hasonló hangalakú szóval helyettesítődik, mint pl. a *hüllő*, a *kakaó* és a *kokó* esetében. (A *kokó* abban különbözik a másik kettőtől, hogy nem esik egybe egy régebb óta létező szóval.) Van, hogy csak egy-két hang egyezik a két szóban, mint pl. a *balfácán*, *balfék*, *balfóka*, *elbaltáz*, *menj a pitlibe*, *sejhaj* esetében. A *ká* esetében a tabuszóra csak a kezdőhang betűneve utal.

Példáink közt olyanok is akadnak, melyekben az **eufemizmus** és a **tabuszó** közti **asszociatív kapocs** nem a két szó hangalakján, hanem jelentésbeli hasonlóságukon alapul. Ilyen a *lócitrom*, *lópikula* és a *tojik vmire*. Ezek **külső, fizikai hasonlóság** alapján utalnak egy-egy tabuszóra, tabukifejezésre.

Érdekes itt rámutatni a motivációjuk folytán szépítő hatású szavak és a most tárgyalt szavak közti különbségre. Például a *szerelemgyerek* kíméletesebben nevezi meg a „házasságon kívül született gyermek” fogalmát, de ez a szó nem asszociálja konkrétan sem a *törvénytelen gyermek/gyermek* szókapcsolatot, sem a *fattyú* szót vagy esetleg a fogalom más megnevezését.

Ezzel szemben pl. a *balfácán, balfék, balfóka* nem az ügyetlenséget mint tulajdonságot enyhíti azzal, hogy egy kíméletesebb motivációjú szóval utalna rá, hanem hangalakjával asszociatív kapcsolatot teremt a *balfasz* tabuszóval.

Annak ellenére, hogy a *balfácán, balfék, balfóka* egy durva szóra utal vissza, mégis eufemisztikus hatású jelentés tekintetében is (a *balfácán, balfék, balfóka* kevésbé bántó a „célszemélyre” nézve, mint a tabuszó, amit asszociálnak).

Sem egyértelmű hangalaki, sem egyértelmű jelentésbeli hasonlóságot nem találunk a *le van sajnálva* szépítő kifejezés és a *le van szarva* tabukifejezés közt, mégis van köztük asszociatív kapcsolat, amire nyilván a kognitív nyelvészet tudna magyarázatot adni.

3.

A „szépítő” – akárcsak más minősítések – szabadon kombinálódik a **stílusváltozati, regiszterbeli, időbeli és érzelmi dimenzió** számos minősítésével, **összetett** (többes vagy vagylagos) minősítéseket hozva létre.

Ami a stílusváltozati dimenzió minősítéseit illeti, legtöbb példánk a „bizalmas és szépítő” minősítésre van: *anyag, balfácán, balfék, balfóka, berezel* ‘székletét a nadrágjába eresztí’, *betojik* ‘székletét a nadrágjába eresztí’, *elizél, ereszt, félrelép, kutya/macska fülét, hüllő, lópikula, lószerszám, masszázsszalón, mosolyszünet van, éjjeli pillangó, pukkant, sejhaj, tesz vmire, tojik vmire, üdül, vendég*. Ugyanide tartozik a „bizalmas, gyakran szépítő” *rosszalkodik*, valamint a „régies, bizalmas és szépítő” *piros lámpás ház*. Itt említhető meg a „vulgáris és szépítő” *menj a pitlibe*.

Látjuk, hogy javarészt azok a szavak, ill. jelentések bizalmas stílusértékűek, melyekben egy trágár vagy durva szó hangalakjának a „szépítése” történik, valamint azok, melyek mögött egy olyan metafora áll, amely közönségesnek tartott dolog képét viszi át a szépítendő fogalomra.

A felsorolt példák közül a *masszázsszalón* nem bizalmas, hanem közömbös stílusértékű, formális stílusú szövegekben is előfordulhat, s persze választékosakban is. A *félrelép* és a *mosolyszünet* valójában bizalmas és választékos stílusértékű, használata csupán a formális stílusú szövegekre nem jellemző. A *piros lámpás ház* kifejezés nem régies; elképzelhető, hogy azért kapta ezt a minősítést, mert maga az intézmény eredeti formájában már nem létezik, viszont a kifejezés ettől függetlenül tovább él. (Fontos, hogy a **denotátum sorsát ne keverjük össze a szó sorsával.**)

Itt említjük meg azokat a példákat, melyekben a „bizalmas” vagylagosan jelenik meg: a „bizalmas vagy szépítő” *kapatos* és a „szépítő vagy bizalmas” *mesél*. Ezek jelölése úgy értelmezendő, hogy használatuk **nem szépítő stílusértékben a bizalmas stílusra korlátozódik**, viszont **szépítő értelemben előfordulhatnak bármilyen stílusú szövegben**.

Ami a „választékos és szépítő” minősítésű szavakat illeti, ezekből **jóval kevesebb** van a szótárban, mint a „bizalmas és szépítő”, ill. „szépítő és bizalmas” minősítésűekből. A példatár csaknem teljes: *eltekint, megtéved, megtévelyedik, öncenzúra, őszidő, paraszolvencia, világtalan*.

A példák közül az *eltekint* valójában nemcsak választékos, hanem **formális** stílusú szövegekben is előfordulhat, a *paraszolvencia* ehhez hasonló, de annak használata talán még inkább a **formális** stílusú szövegekre jellemző.

Az egész szótárban csak két példát találunk az „irodalmi és szépítő” minősítésre: a *csók* és a *csókol* szót, melyek a feltüntetett jelentésben csakugyan irodalmiak. Van egy vagylagos „irodalmi vagy szépítő” minősítésű, a *kedvese vkinek*. Ez a minősítés úgy értelmezendő, hogy a szó ebben a jelentésben **az irodalmi nyelvben nem szépítő, a köznyelvben viszont igen.**

A példák közt néhány „sajtónyelvi és szépítő” minősítésű is szerepel: *aranylövés*, *nehézfű*, *szélhámia*. Ezek közül az *aranylövés* inkább közömbös stílusértékű (nincs is közömbös stílusértékű szinonimája). A *nehézfű* is közel állhat a közömböshöz, bár motivációja miatt stilisztikailag kissé jelölt, különösen a formális stílusú szövegekben. A *szélhámia* stílusértéke ritka előfordulása miatt nehezen állapítható meg, talán csakugyan „sajtónyelvi és szépítő”.

Nem szorulnak magyarázatra a „népies és szépítő” (*kárt tesz magában*, *szükség*, *természet*), a „gyermeknyelvi és szépítő” (*kisdolog*), valamint a „régies és szépítő” (*kibogarász*, *lábravaló*) minősítés példái.

Vagylagosan népies a *megmásít*, mely a szótárban „népies vagy választékos és szépítő” minősítésű, ami azt jelenti, hogy **a szó a népnyelvben közhasználatú, a köznyelvben pedig választékos és szépítő**, legalábbis ‘meghamisít’ jelentésben.

A *megmásít* szó ‘megváltoztat’ jelentésben is „népies vagy választékos”, de nem szépítő, sőt a köznyelvben inkább kissé pejoratív, bár a szótár nem úgy jelöli.

Szemben a legtöbb, az érzelmi dimenzióon található minősítéssel a „szépítő” minősítés **nem összeegyeztethetetlen a formális stílussal**, bár a példák közt kevés ilyen találunk. Főntebb már említettük az *eltekint* szót, amely a formális stílusú szövegekben is használatos, bár a szótár erre nem utal. Történik viszont utalás a formális stílusra az *elmozdít* esetében, amely a szótárban „hivatalos és szépítő” minősítésű.

A szótár szerint „hivatalos és szépítő is” a *naturista* és a *naturizmus*, melyek valójában inkább közömbös stílusértékűek. Bár létrejöttüket az eufemizálás szándéka is motiválhatta, ezek mégsem tekinthetők szépítőnek, mivel a *naturista* és a *naturizmus* **hivatalos megnevezések, s nincs is e tekintetben semleges szinonimájuk.**

Mivel a szótárírók a szó jelentését csaknem azonosítják a *nudzizmus*éval, lehetséges, hogy ehhez mint „szókimondó” megnevezéshez képest (vö. lat *nudus* ‘meztelen’) érezték a *naturizmust* szépítőnek. Ma már azonban definíció szerint a *naturizmus* tágabb fogalom (a nudisták csak a strandon vetkőznek le, a *naturista* közösségek úgy szervezik az életüket, hogy ezt jóval több szintéren megtehessek).

Van néhány példa olyan szóra, amely vagylagosan formális stílusértékű. A szótár szerint az *elidegenít* „hivatalos vagy szépítő”, az *ittas* pedig „szépítő vagy hivatalos”. Ezek tehát **a szakszóként nem tekinthetők szépítőnek**, a köznyelvben azonban – a szótár szerint – használhatók eufemizáló szándékkal. Itt említhetjük meg a „kereskedelmi és szépítő”

egészségügyi szót, mindenekelőtt az *egészségügyi papír* ‘vécépapír’ szókapcsolatban, melyben a szépítés szándékát nyilván marketingcélok indokolják.

Ami az érzelmi dimenziót illeti, logikusnak tűnik, hogy inkább csak a pozitív érzelmek dimenziójáról legyenek példáink. Valóban ez a helyzet: a „kedveskedő és szépítő” (*butácska, csacsiság, darabka*) és a „tréfás és szépítő”, ill. „szépítő és tréfás” (*alfél, kakaó, kakaóban van, lócitrom, meglegyint, megtisztel, szaftos*) kettős minősítésre találtunk példákat. Itt említjük meg a „kedveskedő vagy szépítő” minősítésű *soványka* szót, melynek használata aligha különbözik a „kedveskedő és szépítő” minősítésűekétől.

A negatív érzelmek dimenziójáról két példánk van, a hármas minősítésű, „bizalmas és szépítő és kissé durva” *berezel* ‘megijed’ és az ugyanolyan minősítésű *betojik* ‘megijed’. A szépítés indítéka nem szorul magyarázatra; a kissé durva stílusérték a **metafora jellegéből** adódik.

Itt említhető még meg a vaglyagos, „szépítő vagy gúnyos” minősítésű *megdádáz*, amely valóban vaglyagosan hordozhatja ezt a két stílusértéket.

Nem összetett minősítés, de itt említjük meg, hogy a szótárban három szó „szépítő is” minősítéssel van ellátva (*naturista, naturizmus, ügyetlenke*), kettő pedig „gyakran szépítő” (*rosszalkodik, ügyetlenség*) minősítéssel. Ezek nyilvánvalóan **ugyanazt jelentik, mint az önmagában álló „szépítő”,** csak abban különböznek tőle, hogy **olyan jelentést jelölnek, melynek van az eufemizálás szempontjából semleges (nem szépítő) használata is.**

A „szépítő is” és a „gyakran szépítő” közt esetleg az lehet a különbség, hogy a „szépítő is” minősítés esetében a semleges használat a jellemzőbb, míg a „gyakran szépítő” esetében a szépítő.

3. A „tréfás” (tréf) stílusminősítés

A „tréfás” vagy „humoros” a denotátumot **sajátos felülnézetből, derűsen, viccesen,** gyakran emellett **képszerűen** megközelítő szavak sajátos stílusértéke, ill. az ennek megfelelő stílusminősítés. Az értelmező kéziszótár rövidítésjegyzékében a *tréf* minősítés feloldása: „tréfás(an), kedélyeskedő(en).

÷ „Tréfás” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sorszám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	alvászat '(hosszú) alvás'	biz tréf
2.	amazon 'harcias, bátor, férfias magatartású nő'	vál tréf
3.	angyalbögyörő 'burgonyametélt'; angyalbőr 'katonai egyenruha'	nép tréf
4.	anno dacumál 'annak idején, hajdan(ában)'	biz tréf
5.	átvedlik 'másmivé, más milyenné válik, alakul'	biz tréf v. gúny

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
6.	az erősebb nem 'férfiak'	rég irod, ma tréf
7.	bagóleső 'vkinek a szája'	tréf
8.	bájolog 'úgy cseveg, illegeti magát, hogy minél bájosabbnak mutatkozzék'	tréf gúny
9.	bakarostélyos 'zsírban (vagy zsiradékban) hagymával piritott kenyérszelet'	nép tréf
10.	bankár 'aki a családban a pénzt kezeli, ill. akitől gyakran szoktak pénzt kölcsönkérni'	tréf
11.	bányarém 'nagyon csúnya személy, különösen nő'	biz tréf
12.	bekávézik 'lerészegedik'	biz tréf
13.	belapától '<nagy mennyiségű> ételt> gyorsan, mohón fogyaszt el', pl. percek alatt belapátolta az ebédet	biz tréf
14.	bizonyos: azon a bizonyos helyen 'illemhelyen'	tréf
15.	búb: vkinek a feje búbja 'a feje teteje'	biz tréf
16.	cerberus 'vkinek, vminek fölöslegesen szigorú őre'	tréf
17.	cerka 'ceruza'	biz tréf
18.	cinogelábú 'nagyon vékony lábszárú'	tréf v. gúny
19.	cinkos 'aki vmely közös, társas csíny elkövetésében részt vesz'	tréf
20.	cvekedli, cvekerli 'kockatészta'	biz v. tréf
21.	csábos 'csábító (hatású)', pl. csábos mosoly; csábul 'enged a csábításnak', pl. könnyen csábul	rég irod, ma tréf
22.	csigabiga 'élő csiga'	gyerm tréf
23.	dézsatünder 'mosogatásra alkalmazott konyhalány'	tréf v. gúny
24.	dicsériáda 'ömlengő dicséret'	ritk tréf
25.	digó 'olasz ember'	biz tréf
26.	delikvens 'a szóban forgó személy (vizsgáló, ügyfél, páciens stb.)'	tréf
27.	dilibogyó 'ideg- vagy fájdalomcsillapító'	tréf
28.	dorgatórium 'dorgálás'	vál tréf
29.	dumaparti 'csevegés'; dumás '(olykor fárasztóan) sokat beszélő személy, különösen férfi', pl. nagy dumás	biz tréf
30.	égimeszelő 'hórihorgas személy'	tréf
31.	elcsépel 'elver vkit'	tréf
32.	észkombájn 'széles látókörű, sok mindent tudó személy'; nem egy észkombájn 'ostoba'	biz tréf
33.	etyepetye 'étvágygerjesztő étel'	nép tréf
34.	evészet 'lakoma, lakmározás'	tréf
35.	fájdalom 'sajnos', pl. fájdalom, így történt	vál v. tréf
36.	felhajtás 'húhó, céció', pl. nagy a felhajtás	biz tréf
37.	felkapja a vizet 'dühbe gurul, megmérgesedik'	biz tréf
38.	félsz 'félelem, ijedtség', pl. benne van a félsz	nép tréf
39.	fizimiska 'arc, ábrázat', pl. becsületes fizimiskája van	biz tréf
40.	frigy 'házasság'	vál v. tréf
41.	gereblyéz 'fésül'	tréf
42.	gerenda 'tisztesség váll-lapján a rangot jelző sárga sáv'	Kat tréf
43.	görbe 'hegyes-völgyes <táj>'	irod tréf
44.	gyagya 'ostoba, hülye, tökéletlen (személy)'	tréf
45.	gyerek 'vhonnan származó, ott született férfi', pl. falusi gyerek vagyok	tréf
46.	gyilkol 'durván rongál, nyúz, nyű', pl. gyilkolja a motort	tréf

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
47.	gyöngy: vkinek vagy vminek a gyöngye: 'vkkik, vmik közül különlegesen kiváló', pl. az asszonyok gyöngye	vál tréf
48.	hab: mese habbal 'mesebeszéd'	tréf
49.	habtest 'nagyon fehér, érzékeny bőrű emberi test', pl. félti a habtestét	irod v. tréf v. gúny
50.	hadiállapot 'rossz viszony', pl. hadiállapotban van velem	tréf
51.	hajszoibrász 'divatos mesterfodrász'	tréf
52.	halandzsa 'értelmes beszédnek ható értelmetlen vagy összefüggés- telen szöveg'	biz tréf
53.	hapták 'vigyázz(állás), pl. haptákba vágja magát	rég v. tréf
54.	harcias 'indulatossan támadó szellemű, veszekedős', pl. harcias ném- ber, harciasan felel	tréf gúny
55.	hirtelen: hirtelen keze van 'hamar megharagszik és üt'	biz tréf
56.	honanya 'női országgyűlési képviselő; képviselőnő'	tréf sajtó
57.	időmilliomos 'akinek sok a szabad ideje'	tréf
58.	ifjonc 'éretlen, ill. nyegle fiatalember'	tréf v. pejor
59.	igába/iga alá hajtja a fejét 'megnősül'	tréf
60.	itóka 'szeszes ital'	biz tréf
61.	ityeg: hogy ityeg a fityeg? 'hogyan vagy, mi újság?'	nép tréf
62.	jelenés: jelenése van 'vhova (pl. találkozóra, találkára) kell mennie'	biz tréf
63.	jó cúgja van 'sokat tud inni egy hajtásra'	tréf
64.	jobbat is akasztottak nála 'nagy kópé'	tréf
65.	karosszéria '<női> alak, termet', pl. jó a karosszériája a kicsikének	biz tréf
66.	kerítés: a kerítést támasztja 'henyél, nem dolgozik'	nép tréf
67.	kegyed '<különösen nőhöz szólva> ön, maga, pl. kegyed sem ismerős itt?'	rég v. tréf
68.	ketyere '(ismeretlen rendeltetésű) műszer, szerkezet'	biz tréf
69.	kirittyent: kirittyenti magát '(ünnepélyesen) kiöltözik'	biz tréf
70.	kolesz 'diákothon, kollégium'	biz tréf
71.	kukorékol '<(kis)gyermek> (korán reggel vagy este későig) ébren van, és hangos beszédével másokat is ébren tart', pl. már reggel ötökör ku- korékol	biz tréf
72.	lecsutakol 'vkit, különösen gyermeket alaposan lemos, megfürdet'	biz tréf
73.	leesik neki a tantusz 'végre megérti a dolgot'	tréf
74.	lefüled 'tetten ér', 'lefog, letartóztat'	tréf
75.	lekáderez 'tájékozódik vki(nek a magatartása, nézetei stb.) felől', pl. lekádereztem az új szomszédomat	biz tréf
76.	liliputi 'igen kicsi termetű, törpe'	vál tréf
77.	lityi 'szeszes italból: liter'	biz tréf
78.	lónyál 'langyos, állott vagy (túlzottan) édes üdítőital'	biz tréf
79.	lovag 'nőnek állandó kísérője vagy udvarlója'	rég v. tréf
80.	löket 'lökés'	ritk tréf
81.	mesterkedik 'ravaszul ügyeskedik vmilyen cél érdekében'	tréf v. pejor
82.	monokli 'a szem környékén ütés sötét nyoma'	tréf
83.	muníció 'készlet, ill. felkészültség', pl. nincs/kevés vmihez a muníciója	biz tréf
84.	naci 'nadrág'	biz tréf
85.	nyugi '<higgadtsággra, nyugalomra intő szó> csak nyugodtan!', pl. nyu- gi, nyugi, van még idő!	biz tréf
86.	papi 'pépes étel'	biz tréf

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
87.	pedálgép 'gátlástalanul törtető személy'	argó tréf
88.	poéngyilkos 'aki (ügyetlenkedve vagy közbevégyva) elrontja a vicc csattanóját'	biz tréf
89.	pofázmány 'arc'	biz tréf
90.	puncimanci 'ledér, laza erkölcsű lány vagy fiatal nő'	argó tréf
91.	pusszant 'puszil'	biz tréf
92.	rohambili 'rohamsisak'	biz tréf
93.	röfi 'malac, esetleg disznó'	gyerm v. tréf
94.	saláta 'lapjaira széthullott, rongyos könyv'	biz tréf
95.	ser 'sör'	rég v. tréf
96.	sikítás 'sikkasztás'	biz tréf
97.	sörhas, sörpocak '<férfiaknál> (a túlzott sörivástól) kidomborodó has, nagy pocak'	biz tréf
98.	sutyiban 'suttyomban' suttyomban 'titokban, lopva'	biz tréf v. pejor kissé pejor v. tréf
99.	szakáll: a saját/a maga/más szakállára: 'saját, ill. más felelősségére'	biz tréf
100.	szakállszárító 'ház előtti kis pad'; 'tereferelésre használt hely'	nép v. irod tréf
101.	szeánsz '(hosszadalmas) ülés, értekezlet'	biz tréf
102.	szoci 'szocialista'	biz tréf v. gúny
103.	szundibundi 'alvás, (el)szundítás'; szunyál 'alszik'	biz tréf
104.	talpalávaló 'táncra csábító, élénk ütemű zene'	nép tréf
105.	tejfölösszájú 'nagyon fiatal, éretlen <férfi, fiú>'	tréf gúny
106.	tökmag 'feltűnően kis termetű személy, rendszerint gyermek'	tréf
107.	tuskó 'faragatlan, nyers, durva ember'	pejor v. tréf
108.	ugrifüles 'szeleburdi, fiatal, tapasztatlan (személy)	irod tréf
109.	ukmukfukk 'váratlanul, se szó, se beszéd'	tréf
110.	úszógumi 'deréktájon képződött háj, zsírpárna'	biz tréf
111.	ügyködik 'buzgón tevékenykedik'	tréf v. gúny
112.	üveg: nem vagy üvegből 'elfogod a kilátást, ill. a világosságot'; 'ki fogod bírni'	tréf v. gúny
113.	vacok 'nyomorúságos lakás'	tréf pejor
114.	vág: zebre vág '<személyt> nagymértékben felülmúl'	tréf
115.	vajúdik vmiben/vmin/vmivel 'hosszú töprengéssel próbálja megoldani'	gyak. tréf v. gúny
116.	vakarcs 'vézna kisgyermek'	biz tréf v. pejor
117.	vénecske 'meglehetősen öreg'	biz tréf
118.	vissza: odavagyok meg vissza: '<meglepetés kifejezésére> 'csak nem?!, teljesen odavagyok!'	biz tréf
119.	zenebolond 'zenerajongó'	tréf v. pejor
120.	zenész: szintén zenész 'ugyanolyan helyzetű, sorsú személy'	biz tréf

÷ „Kissé tréfás” (nem teljes lista):

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
1.	gézengúz 'rakoncátlan kölyök'	kissé tréf
2.	girnyó 'gyenge, (nagyon) sovány testalkatú'	biz, kissé tréf
3.	gyerekpásztor '(kis)gyermek(ek)re alkalmilag felügyelő személy, különösen (fiatal) nő'	ritk, kissé tréf

4.	lábravaló 'lábbeli, cipő(féle)'	biz, kissé tréf
5.	leereszt '(fáradtan vagy kedvét veszve) elernyed'	biz, kissé tréf

1.

A példákból láthatjuk, hogy a „tréfás” minősítésű szókészleti elemeknél a stílushatás forrása nemcsak az a tény, hogy – egy részük – **tréfás kontextusban** használatos, hanem ezek jelentős része mindemellett **más tekintetben is expresszív**: vagy **inherens**, vagy **adherens expresszivitással** bír.

Inheresen expresszívek elsősorban a hangutánzó-hangulatfestő eredetű szavak: ilyen a példák közül az *etyepetye*, *gyagya*, *halandzsa*, *ketyere*, *kirittyenti magát*, *rőfi*, *suttymban*, *szundibundi*, *ukmukfukk*. Ide sorolhatók az (ál)i kerszók is, a *csigabiga*, valamint „a maga módján” a *hogy ityeg a fityeg* is.

Ugyancsak sajátos stílushatást kelthetnek más olyan szavak, melyeknek a hangalakja szokatlan a magyarban, eredetüktől függetlenül, pl. a *cerberus*, *cvekedli/cvekerli*, *fizimiska*, *gézengúz*, *girnyó*, *liliputi*, *lityi*. A szokatlanság az adott hangkombinációk ritkaságából adódhat, de előfordul, hogy a szó asszociációs köre is hozzájárul a sajátos hangulathoz. Például a felsoroltak közül a *girnyó* felébresztheti a *girhes* és a *hernyó* képzetét. Ez már egyfajta átmenet az adherens expresszivitás felé.

Az expresszivitás, ill. a tréfás jelleg a szóalkotás szokatlanságából, nemegyszer játékos jellegéből is adódhat, pl. *alvászat*, *dicsériáda*, *dorgatórium*, *evészet*, *félsz*, *ifjonc*, *lityi* (hangutánzó-hangulatfestő jellegű is, vö. *lötyög*), *pofázmány*, *pusszant*, *vénecske*. A *dicsériáda* alighanem elavult, bár a szótár nem ilyenek, hanem csupán ritkának minősíti; hasonlóképpen elavult vagy legjobb esetben is régies lehet a *dorgatórium* is. Keletkezésekor szokatlan lehetett az *ügyködik* is, és persze nem a tréfás kontextus a jellemző a használatára. Szokatlan összetétel: *honanya*, *pedálgép*, *puncimanci*.

Összetett szavaknál a stílushatás egyik forrása az, hogy össze nem illő jelentésű szavak kerülnek egymással kapcsolatba, pl. *bagóleső*, *dézsatünder*, *dilibogyó*, *égimeszelő*, *észkom-bájn*, *gyerekpásztor*, *hajszobrász*, *időmilliomos*, *poéngyilkos*, *rohambili*, *szakállszárító*. Ezek közben metaforikus jellegűek is, így maga a metafora is hozzájárul sajátos stílusértékükhöz. Szabad morfémák szintjén: *mese habbal*.

A szó metaforikus jellege nagyon erőteljesen befolyásolja a „tréfás” minősítésű szavak stílushatását, például: *amazon*, *átvedlik*, *(baka)rostélyos*, *bankár*, *bányarém*, *belapátol*, *cerberus*, *cinégelábú*, *cinkos*, *delikvens*, *elcsépel*, *felkapja a vizet*, *gereblyéz*, *gerenda*, *görbe*, *gyilkol*, *gyöngy*, *hadiállapot*, *igába hajtja a fejét*, *karosszéria*, *kukorékol*, *lecsutakol*, *leereszt*, *lekáderez*, *lónyál*, *lovag*, *monokli*, *muníció*, *saláta*, *szeánsz*, *tökmag*, *tuskó*, *úszógumi*, *vajúdik*, *vakarcs*, *(zene)bolond*. Ezek közül némelynek az expresszivitásához a hangalakja is hozzájárul (*cerberus*, *kukorékol*).

A stílushatás forrása metonimikus, asszociatív kapcsolat is lehet a szó és a nyelven kívüli valóság között, pl. *jó cúgja van*, *digó*, *gyerek*, *jobbat is akasztottak nála*, *a kerítést támasztja*, *lefülel*, *nem vagyok üvegből*.

A tréfás átvitel alapja a hangalaki hasonlóság is lehet: erre példa a *sikítás*. Ez szépítő jellegű is, bár a szótár nem így jelöli. A „szépítő” minősítés tárgyalásakor több példát is láttunk erre az eljárásra (l. főntebb a *balfácánt* és társait).

Végül a tréfás stílushatás forrása az is lehet, ha egy szót a beszélők átvisznek egy nagyon eltérő stílusrétegbe, például ha hétköznapi stílusú szövegben használnak olyan, eredendően választékos vagy irodalmias stílusértékű szavakat, mint amilyen a *fájdalom*, a *frigy* vagy a *habtest*, olyan elavult (a szótár szerint „régies”) stílusértékű szavakat, mint a *kegyed* vagy a *ser*, olyan gyermeknyelvi szavakat, mint amilyen a *papi* vagy a *röfi*.

2.

A példatár áttekintése azzal a tanulsággal is jár, hogy **a szavak idővel könnyen elveszíthetik tréfás jellegüket**: a példák jelentős része ma már e tekintetben semleges stílusértékkel is használható, leginkább talán a következők: *feje búbja*, *cerka*, *csigabiga*, *dumaparti*, *elcsépel vkit*, *felhajtás*, *felkapja a vizet*, *félsz*, *fizimiska*, *gézengúz*, *gyagya*, *gyerek*, *gyilkol*, *vki-nek/vminek a gyöngye*, *halandzsa*, *időmilliomos*, *itóka*, *ketyere*, *kolesz*, *kukorékol*, *lábravaló*, *lecsutakol*, *leereszt*, *leesik neki a tantusz*, *lefülel*, *mesterkedik*, *monokli*, *muníció*, *naci*, *nyugi*, *sörhas* (nem is bizalmas), *sörpocak*, *saját/maga/más szakállára*, *talpalávaló*, *tejfölösszájú*, *tuskó*, *zsebre vág vkit*, *vénecske*. Ezek tréfás jellegüket elveszítették ugyan, de **többnyire bizalmas stílusértékűek**.

Persze a felsorolt és az azokhoz hasonló szavak semleges használatának a megítélése attól is függ, **mit értünk pontosan „tréfás használaton”**. Az értelmező kéziszótár szerint a *tréfa* jókedvből fakadó, nevetető célú viselkedés, tett vagy mondás. A felsorolt szavakat rosszkedvű emberek is mondhatják olyan helyzetben, amikor egyáltalán nem céljuk a nevetetés, többük ma már teljesen alkalmatlan arra, hogy derültséget keltsen.

Némely szónál maga a szótár is jelzi, hogy nem minden kontextusban tréfás: ott, ahol a „tréfás” vagylagos minősítés. Ilyen a „bizalmas vagy tréfás” *cvekedli*, a „választékos vagy tréfás” *fájdalom* és *frigy*, a „régies vagy tréfás” *hapták*, *kegyed*, *lovag* és *ser*, a „(gyakran) tréfás vagy gúnyos” *átvedlik vmivé*, *cinegelábú*, *dézsatünder*, *szoci*, *ügyködik*, *nem vagy üvegből* és *vajúdik*, az „irodalmi vagy tréfás vagy gúnyos” *habtest* „tréfás vagy pejoratív”, ill. „(kissé) pejoratív vagy tréfás” *ifjonc*, *mesterkedik*, *sutyiban*, *suttyomban*, *tuskó*, *vacok*, *vakarcs* és *zenebolond*.

A „régies és irodalmi, ma tréfás” minősítésű két lexéma, *az erősebb nem* és a *csábos* ma sem feltétlenül tréfás, de nem is irodalmi, hanem inkább **választékos**.

A stílusérték-változás ellenkező irányban is végbemehet, vagyis nemcsak az történhet meg, hogy egy tréfás szó elveszíti tréfás jellegét, hanem – alighanem jóval ritkábban – az is, hogy egy e szempontból **semleges szó válik tréfás használatúvá**. A vagylagos minősítésű szavak egy része ennek az ellenkező folyamatnak az eredményeit tükrözi.

Valószínű, hogy **másodlagosan tréfásak** azok a szavak, melyek mellett, hogy „tréfás” minősítésűek, „irodalmi” vagy „régies” vagy „választékos” minősítéssel is rendelkeznek (*fájdalom, frigy, habtest, hapták, kegyed, lovag, ser*).

Jól tükrözik ezt a folyamatot a *frigy* szó szótárazott jelentései: elsőként a ‘szövetség, szerződés’ jelentés van feltüntetve „régies és irodalmi” jelentéssel, majd a ‘házasság’ jelentés „választékos vagy tréfás” jelentéssel. Tehát a szó eredetibb, ‘szövetség, szerződés’ jelentése elavult (a szótár sajnos többnyire „régies” minősítéssel látja el az elavult szavakat is, nemcsak a ténylegesen régieseket); a szó a szótár szerint ebben a jelentésben is inkább a szépirodalomban volt használatos. Ez a jelentés később leszűkült a szerződés egyik leggyakoribb fajtájára, a házasságra, s ilyen jelentésben ma választékos stílusértékű, ugyanakkor bizalmas stílusú szövegekben is használatos tréfásan.

Az is lehetséges, hogy a szótárírók az **„expresszív” minősítés hiányában** néha **olyankor is használják a „tréfás” minősítést, amikor érzik, hogy a szó stilisztikailag (kissé) jelölt, de nem sorolható be egyértelműen a szótár által használt, az érzelmi dimenzióhoz tartozó többi kategória** (‘átvitt is’, ‘túlzó’, „szépítő”, „kedveskedő”, „pejoratív”, „gúnyos”, „durva”, „trágár”) **egyikébe sem.**

Ilyennek lehetnek a következő példák, melyekben a stílushatás forrása a szavak metaforikus jellege: *átvedlik vmivé, cinegelábú, gyerek, gyilkol, vminek a gyöngye, harcias, lecsutakol, muníció*. Ezek a szavak tehát **adherensen expresszívek**, s nem biztos, hogy keletkezésükkor vagy később tréfás stílusértékűek lettek volna. A *gyagya* és a *ketyere* szavak is ide sorolhatók, azzal a különbséggel, hogy ezek **inherensen expresszívek**, vagyis a stílushatás **hangalakjukból**, annak **hangutánzó-hangulatfestő jellegéből** adódik.

A *gyagya* sokkal inkább „pejoratív” és „durva”, mint „tréfás” minősítéssel volna ellátható (legalábbis ha sikerülne elvonatkoztatnunk a Mézga család közismert dalától ☺). Ez adekvátabb módon jelezné expresszivitását.

3.

A valóban tréfás stílusértékű szavak – érthető módon – leginkább az oldott hangulatú, a bizalmas stílusú szövegekbe illenek.

Ezt a tényt a szótár minősítései is tükrözik annyiban, hogy **nagyon gyakori** a „bizalmas és tréfás” összetett minősítés, a „választékos és tréfás” viszont **rendkívül ritka**.

Példatárunk szavai közül „bizalmas és tréfás”, ill. „bizalmas és kissé tréfás” minősítésűek a következők: *alvászati, anno dacumál, átvedlik vmivé, bányarémm, bekávézikk, belapátol, feje búbjá, cerká, digó, dumaparti, észkombájnn, felhajtás, fizimiská, girnyó, halandzsa, hirtelen keze van, itóka, jelenése van, karosszéria, ketyere, kirittyenti magát, kolesz, kukorékkol, lábravaló, lecsutakol, leereszt, lekáderez, lityi, muníció, naci, nyugi, papi, poéngyilkos, pofázmány, pusszant, rohambili, saláta, sikítés, sörhas, sörpocak, sutyiban, saját szakállára, szeánsz, szoci, szundibundi, úszógumi, vakarcs, vénecske, odavagyok meg vissza, szintén zenész*.

További „tréfás” minősítésű szavak is alapvetően bizalmas stílusértékűek, még ha a szótár nem is jelöli így őket, pl. a *bagóleső, bankár, azon a bizonyos helyen, dézsatündér, dicsériáda*,

delikvens, dilibogyó, égimeszelő, elcsépel vkit, evészet, gereblyéz, gyagya, gyilkol, mese hab-bal, hadiállapot stb., stb., stb. Valójában a **ténylegesen tréfás stílusértékű szavak legtöbbje bizalmas stílusértékű is.**

Amint említettük, a „választékos és tréfás” minősítésű szavak száma nagyon alacsony, nemcsak a példatárban, hanem a szótárban is. Mindössze négy ilyen található a szótárban: *amazon, dorgatórium, vkinek a gyöngye és liliputi*. Meg kell azonban állapítani, hogy ezek közül **egyik sem választékos**. A „választékos” minősítést valószínűleg azért kapták, **mert iskolázott beszélők használják őket**, azok viszont nemcsak választékos stílusú szövegekben, hanem bármilyenben. Ha létezne a szótárban „iskolázott” minősítés, ezek adekvát minősítése az „iskolázott és tréfás” volna.

Ugyanígy az „iskolázott és tréfás” minősítés volna reálisabb az *anno dacumál* kifejezés esetében, amely a szótárban „bizalmas és tréfás” minősítésű, továbbá a *cerberus* szó esetében, amely a szótárban csupán „tréfás”.

Mivel a jellemző módon a **szépirodalomban** használatos szavak is rendszerint **választékos** stílusértékűek, itt említhetjük meg az „irodalmi és tréfás” *görbe, szakállszárító, ugrifüles* szavakat, ezek közül azonban csak a *görbe* tekinthető választékosnak. A szótárban „tréfás és sajtónyelvi” *honanya* is választékosnak tűnik, amellet, hogy stilisztikailag még mindig kissé jelölt.

Egyetlen példánk van olyan szóra, amely **szaknyelvi létére tréfás**: a *gerenda*, amely „katonai és tréfás” minősítésű. Ez a szó nyilván része a katonai szlengnek. Mivel a szleng tele van tréfás szóújításokkal, meglepő, hogy az „argó és tréfás” minősítésre mindössze két példa van az egész szótárban: a *pedálgép* és a *puncimanci*. Ezek valójában a **bizalmas** stílusértékű szavak készletét gyarapítják.

Az érzelmi dimenzió egyéb minősítései közül ezekkel alkot a „tréfás” kettős vagy többes minősítést: „tréfás és pejoratív” (*vacok*); „tréfás és gúnyos” (*harcias, tejfölösszájú*). Ezek a szótár szerint **egyszerre hordozzák** a „tréfás” és a „pejoratív”, ill. „gúnyos” minősítést.

A „pejoratív” és a „gúnyos” **vagyilagosan** is kapcsolódhatnak a „tréfás” minősítéshez: „tréfás vagy pejoratív”, ill. (kissé) pejoratív vagy tréfás” az *ifjonc, mesterkedik, suttyiban, suttyomban, tuskó, vakarcs, zenebolond*; „tréfás vagy gúnyos” *habtest, szoci, ügyködik, nem vagy üvegből, vajúdik*.

& A NEGATÍV ÉRZELMEKHEZ KAPCSOLÓDÓ MINŐSÍTÉSEK

Arra, hogy a szó által jelölt dolog, fogalom **negatív érzelmet vált ki a beszélőből**, a „pejoratív”, a „gúnyos”, a „durva” és a „trágár” stílusérték, ill. stílusminősítés utal.

A „pejoratív” minősítést azok a szavak kapják, amelyek **nyíltan és egyértelműen** fejezik ki a denotátummal szembeni negatív értékítéletet. A „gúnyos” minősítésű szavak esetében a negatív értékítélet eszköze a **nevetségessé tevés, a gúny, az irónia**. A „durva” minősítésű szavak használata **sérti a hagyományos társadalmi normákat, a jó ízlést**, ezzel közvetve többnyire szintén jelzik a denotátumhoz való negatív viszonyulást. A „trágár” stílusminősítést azok a szavak kapják, amelyek **durva stílusértékűek, jelentésük a szexualitáshoz kapcsolódik**, használatuk pedig – legalábbis a trágárságok használatához nem szokott körökben – a **fizikai szeméremértéshez hasonló hatású**.

1. A „pejoratív” (pejor) stílusminősítés

A „pejoratív” vagy „rosszalló” a **denotátummal szemben negatív viszonyulást** (helytelenítést, kritikát, elítélést, lekicsinylést, megvetést) kifejező szavak, állandósult szókapcsolatok, szójelentések sajátos stílusértéke, ill. az ennek megfelelő stílusminősítés.

A „pejoratív” minősítést többféleképpen árnyalja az értelmező kéziszótár: a „pejoratív” mellett a következőkkel találkozhatunk: „kissé pejoratív”, „rendszerint pejoratív”, „gyakran pejoratív”, „néha pejoratív”, „pejoratív is”. Mivel ezek nagyobb számban találhatók a „pejoratív” minősítésű szavak mellett, mint a korábban tárgyalt minősítésekkel ellátott szavak mellett, külön-külön táblázatokban vesszük őket számba.

÷ „Pejoratív” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	absztrakt 'elvontsága miatt nehezen érthető', pl. absztrakt fejtegetés	vál pejor
2.	akadémikus 'a 19. sz. képzőművészeti akadémiajának szellemében fogant, mereven iskolás, az alkotás (megtanulható) technikai részét túlhangsúlyozó <művész(et)>', pl. akadémikus festő, festészet; akadémizmus 'akadémikus művészet(i irányzat)'	Műv pejor
3.	alányal 'vkit annak jelenlétében hízelgésből dicsér', pl. jól alányalt (neki)!	durva pejor
4.	alávaló 'aljas, becstelen, gonosz'	pejor
5.	asszonybeszéd 'nő(k)től eredő, megfontolatlan beszéd} kijelentés'	gúny v. pejor
6.	baksis 'borravaló'	tréf v. pejor
7.	befészkel magát 'vhova tartósan betelepszik'	pejor
8.	befolyásolható 'akinek az akaratára, állásfoglalására, érzelmeire könnyen lehet hatni'	pejor

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
9.	benyög '(váratlanul,) szellemes(kedő)en közbevet vmit', pl. mindig benyög vmit; benyögés 'szellemes(kedő) bemondás'	vulg v. pejor
10.	bigott 'vakbuzgó'	pejor gúny
11.	bugris 'faragatlan, tanulatlan, alpári (viselkedésű)', pl. bugris alak!	pejor
12.	bújik 'vminek a védelme, fedezéke alá vagy mögé menekül'; 'vmivel leplezi valódi szándékát', pl. jelszavak mögé bújik	sajtó pejor
13.	bukfenc 'álláspontnak, magatartásnak az ellenkezőjére való változta- tása', pl. politikai bukfenc	biz pejor
14.	cicoma 'fölösleges és rendszerint ízléstelen díszítés, cifraság'	pejor
15.	csatlós 'idegen hatalom szolgálai követője, kiszolgálója'	sajtó pejor
16.	csélcsap 'csapodár' 'megbízhatatlan'	pejor pejor rég
17.	csizma: a sáros csizmáját se törölné bele 'megveti'	pejor
18.	csürhe 'fegyelmezetlen emberek csoportja', pl. micsoda csürhe!	durva pejor
19.	díszeleg 'hivalkodva pompázik, parádézik'	pejor
20.	disznó 'trágár ember', pl. fuj, te disznó	pejor
21.	dogma 'mereven kötelező érvényűnek tekintett tétel, tan'	pejor
22.	egyenlődsdi 'az egyenlőség elvének az egyéni képességeket, teljesítme- nyeket figyelmen kívül hagyó (erőltetett) alkalmazása'	biz pejor
23.	eklektikus 'elveiben, szemléletében következetlen vagy ingadozó'	vál pejor
24.	el <rossz eredménnyel végzett cselekvés megnevezésére>, pl. elnevel, elír	pejor
25.	elefántcsonttorony <a társadalom, a közélet (mindennapi) problémái elől elzárkózó művészi magatartás jelképe>, pl. elefántcsonttoronyba zár- kózik	irod pejor
26.	elfüstöl '<pénzt> dohányneműre költ(ve elveszteget)'	biz v. pejor
27.	elhájasodik 'nagyon elhízik'	pejor gúny
28.	elkótyavetyél 'áron alul elveszteget'; 'eltékozol'	biz pejor
29.	élődsdi 'más(ok)on élősködő ember'	sajtó pejor
30.	elvágólag 'egy(enes) vonalban, egy síkban', pl. a bakancsok elvágólag álljanak!	Kat v. pejor
31.	epikureizmus 'a testi élvezeteket a legfőbb jónak tekintő életfelfogás'	vál pejor
32.	faarc 'érzéketlen, merev arc'; fabáb 'akarat és érzés nélküli ember'; fabatka: egy fabatkát sem ér 'semmit sem ér' fafejű 'értetlen, ostoba'; 'makacs' falábú 'botlábú' fatuskó 'műveletlen, faragatlan ember'	vál pejor pejor biz pejor pejor pejor
33.	fabrikál 'aprólékos munkával (kontár módon) készít vmit; barkácsol', pl. polcot fabrikál	biz, gyak. gúny v. pejor
34.	faramuci 'furcsa, nem egyenes jellemű, alattomos, pl. faramuci alak; 'nyakatekert, gyanúsán bonyolult', pl. faramuci ügy	biz pejor
35.	fecske-locska 'sokat locsogó, fecsegő; locska-fecske'	nép kedvesk v. pejor
36.	fegyvercsörtetés 'harcias fellépés vagy megfélemlítő szándékú hábo- rús készülődés'	sajtó pejor
37.	felereszt 'vmivel terjengőssé tesz'	pejor
38.	flaszterkoptató 'örökké dologtalanul tekergő (városi) ember'	tréf v. pejor

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
39.	giccs 'olcsó hatás(ok)ra törekvő, felszínes, érzelgős, gyakran hazug mű'; giccses 'a giccs tulajdonságait mutató'; giccsestő 'giccseket készítő festő', giccsestő 'giccseket készítő személy, különösen festő'	pejor
40.	gleichschaltol 'fasiszta szellemben egységesít', pl. gleichschaltolták a sajtót 'erőszakosan egyformává tesz'	sajtó pejor Tört sajtó pejor
41.	gyámkodik 'vkinek a dolgaiba kéretlen ellenőrzéssel vagy segítségnyújtással (folyton) beleavatkozik', pl. gyámkodik vki felett	pejor
42.	hajbókol 'alázatosan hízeleg', pl. hajbókol vki előtt/vkinek	pejor
43.	halálgyáros 'fegyvergyáros'	sajtó pejor
44.	hurcol 'vkit erőszakkal vhozza, ill. magával visz'	pejor
45.	idegbajos 'nagyon ideges', pl. idegbajos alak	pejor
46.	jelenet 'éles szóváltás, veszekedés'	pejor
47.	jobbféle 'gyanús, kétes erkölcsű', pl. jobbféle nő; jóféle 'kétes erkölcsű'	pejor
48.	jómadár 'csibész, mihaszna, gazfickó'	biz pejor
49.	káder 'érdemtelenül magas beosztásba, előnyös helyzetbe került személy', pl. az igazgató kádere	pejor v. gúny
50.	kalmár 'kereskedő'	rég v. pejor
51.	képzelen 'képzeli'; képzelen 'képzeldés'	irod pejor
52.	kibolondít 'vkit rávesz arra, hogy vhozza hiába kimenjen, kiutazzon'	biz pejor
53.	kispórol 'vmiből vmely szükséges, ill. megszokott hozzávalót szándékosan kihagy', pl. kispórolták a kalácsból a mazsolát	tréf v. pejor
54.	kocsmatündér 'kocsmában dolgozó vagy ott rendszeresen tartózkodó, italozó (idősebb) nő'	tréf pejor
55.	könyöklő 'törtető személy'; könyököl 'törtet, tolakodik'	biz pejor
56.	lajhár 'lomha, tunya ember'	pejor
57.	lavíroz 'ellentétes érdekek, felfogások között ügyeskedve igyekszik a kellemetlenségeket elkerülni'	biz pejor
58.	lófrál 'a napot lopva (az utcán) sétafikál, kószál vagy futkos'; lóg 'csavarog, kószál vhol'; lógás 'kötelességmulasztó tétlenkedés vagy a munkahelyről való távolmaradás', pl. nálunk nincs lógás	biz pejor
59.	lóhúg 'élvezhetetlen(né vált) felmelegedett sör'	biz pejor
60.	lóláb: kilóg/kilátszik a lóláb 'megmutatkozik az igazi, rejtett (rossz) szándék'	
61.	macskakaparás 'csúnya írás'	tréf v. pejor
62.	magol 'gépiesen, szó szerint tanul'	biz pejor
63.	magyarázkodik 'eljárását, magatartását magyarázza, menteti'	pejor
64.	megkeresztel '<bort, tejet> vízzel felhígít'	tréf pejor
65.	megnyirbál '<jogot, tulajdont> megcsorbít, el-elvesz belőle', pl. megnyirbálták a hatáskörét	pejor
66.	mondvacsínált 'nem valódi, csak vminek mondott, látszólagos'	pejor
67.	néger 'tömegében Afrikában, a Szaharától délre élő, ill. onnan származó, nagyon sötét bőrű <nép(ek vmelyike)>'	pejor
68.	nőci 'nőcske' nőcske 'könnyűvérű nő' nőszemély '(megvetéssel említett) nő' nőzik '<férfi> (nagyon) sokat foglalkozik, szeretkezik nőekkel'	biz pejor pejor pejor biz pejor

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
69.	nőstény 'megvetett vagy pusztán szexuális lénynek tekintett nő'	durva pejor
70.	nyaggat '<gyermeket, állatot> játékosan vagy bosszantásul húzgál, fogdos'; 'kér(d)éseivel zaklat vkit'; '<vmit, különösen hangszert> kímélet vagy hozzáértés nélkül használ'	biz pejor
71.	nyáladék 'idétlen, éretlen kölyök'	pejor
72.	nyelvel 'szájaskodik, felesel'	pejor
73.	nyomoronc 'alávaló, hitvány személy (különösen férfi)'; 'szánalmas, szerencsétlen személy (különösen férfi)'	biz pejor
74.	orgia 'vad tivornya'	pejor
75.	ósvi 'régimódi, divatjamúlt'; 'korszerűtlen, maradi', pl. ósvi elvek	pejor
76.	ömleng 'érzelmes elragadtatással áradozik vmiről'	pejor
77.	önfejű 'saját véleményéhez, akaratahoz csökönyösen ragaszkodó'	pejor
78.	összehord 'válogatás nélkül mindenfélét beszél vagy ír', pl. sok mindent összehordott	pejor
79.	pálinkásbutik '(rosszhírú) pálinkamerés'	kiv pejor
80.	panel 'közhely, nyelvi sablon', pl. panelekben beszél	pejor
81.	pingál 'fest'	nép v. pejor
82.	pofafüzdő 'pusztán jelenlétének megmutatása vagy szereplés kedvéért való megjelenés vhol', pl. pofafüzdőt vesz; pofavizit '<kötelezettségéből vagy illemből> kényszeredett megjelenés vhol'; 'pofafüzdő'	biz pejor
83.	prókátor: fogadatlan prókátor 'kéretlen szószóló'	pejor
84.	rátéhéngedik '(felső)testével hanyagul rátámaszkodik vkire, vmire'	biz pejor
85.	renegát 'az, aki átáll az ellenséghez, ill. (meggyőződését megtagadva) az ellenfélhez; áruló'	vál pejor
86.	ruszki 'oroszi'	pejor
87.	sápítózik 'panaszos, siránkozó hangon beszél, sopánkodik'	pejor
88.	sárgolyó 'föld(golyó), sárteke'	irod pejor
89.	sáskahad 'pusztító, sokat, mohón evő embertömeg' sáskajárás 'sokat evő, ivó népség (különösen vendégek) tartózkodása vhol'	pejor v. tréf tréf v. pejor
90.	seft '(zugban lebonyolított, nem mindig tiszta) üzlet(kötés)'; seftel 'tiszteletlenül üzletel, üzérkedik'	biz pejor
91.	seggfej 'buta ember'; seggnyalás 'gerinctelen, talpnyaló hízelkedés'; seggnyaló 'hízelkedő, talpnyaló'	durva pejor
92.	sehonnai 'hazátlan, jöttment'	pejor
93.	selejt 'gyenge, hibás termék, alkotás'	pejor gúny
94.	sétafikál '<személy> sétál(gat)'	tréf v. pejor
95.	smucig 'kicsinyesen szűkmarkú'	biz pejor
96.	susmus 'bizalmas megbeszélés, sugdolódzás'; susmosol 'sugdolódik'	biz pejor
97.	szájbarágó 'vmit túlságosan aprólékosan, fontoskodva magyarázgató'	pejor
98.	szavazógép 'elvtelenül, előre kiszámíthatóan, gépiesen szavazó testület, csoport, ritkán személy', pl. a közgyűlésen működött a szavazógép, szavazógépként működött a közgyűlés	sajtó pejor
99.	szimulál '<vmit, különösen betegséget> tettet, színlel'	biz pejor
100.	sznob 'az előkelőket vagy a szellemi élet kiválóságait majmoló, hozzájuk dörgölőző személy'; sznobizmus, sznobság 'a sznobokra jellemző magatartás, modor, viselkedés'	pejor
101.	szoknyavadász 'szerelmi kalandokat hajhászó férfi', pl. nagy szoknya-	tréf v. pejor

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
	vadász	
102.	tégla 'különösen börtönben: besúgó'	argó pejor
103.	tenyészt 'elősegíti, hogy vmely nem kívánt magatartás, ill. embertípus elszaporodjon', pl. hízelgést, talpnyalókat tenyészt maga körül	pejor
104.	tirpák 'műveletlen, udvariatlan ember'	argó pejor
105.	tragacs 'silány vagy agyonhasznált, elavult közlekedési eszköz, különösen autó'	tréf pejor
106.	trampli 'tenyeres-talpas, esetlen nő'; 'otrombán nagy darab <személy>, ill. ilyenhez tartozó, ilyenre jellemző', pl. trampli láb, cipő	durva v. pejor
107.	trubadúr 'érzelmes (, korosodó) udvarló', pl. szerelmes trubadúr	biz pejor
108.	túlliheg 'túlzott ügybuzgósággal végez vmit, különösen a kelleténél jobban dicsér, magasztal'	pejor
109.	tücsköt-bogarat 'válogatás nélkül mindent <beszél>', pl. tücsköt-bogarat összebeszél, összehord	biz pejor
110.	ujjnyi vastag(on) 'feltűnő(en), szokatlanul vastag(on)'	gyak. túlzó v. pejor
111.	újmagyar 'cigány, roma'	pejor gúny
112.	utcagyerek 'naphosszat az utcán tartózkodó, elhanyagolt, neveletlen gyerek'	pejor
113.	üvegházi 'az élettől elzárkózó, elmaradó'	vál pejor
114.	valami 'ismeretlen és kevésre becsült', pl. valami nővel tölti az idejét'	pejor
115.	vállonveregetés 'leereszkedő elismerés, buzdítás'; vállonveregető 'főlényes jóindulatot kifejező'	pejor
116.	vegetál 'életét tengeti, tengődik'	vál pejor
117.	vetemedik vmire 'bűnös tette szánja magát', pl. lopásra vetemedik; 'kényszerűségből elszánja magát vmire', pl. arra a gondolatra vetemedett, hogy...	pejor
118.	visszatakardodik 'sietve előbbi helyére megy'	gúny v. pejor
119.	zaj 'főlölesleges hangoskodás, hűhó', pl. nagy zajjal beharangoz vmit	pejor
120.	zaklat '(kéréssel, követeléssel) alkalmatlankodva, sürgetve minduntalan zavar, háborgat', pl. zaklatják a hitelezők	pejor
121.	zsvány '(ravasz) gazember'	pejor
122.	zsugori 'pénzt zsugorgató, nagyon fősvény (személy)'	pejor

A „pejoratív” minősítést nyilvánvalóan azok a szavak, ill. szójelentések kapják, melyek a szótárírók megítélése szerint **(szinte) mindig rosszalló kontextusban** használatosak, vagyis a beszélők a szó használatával (szinte) mindig állást is foglalnak amellet, hogy a szó által jelölt denotátumhoz negatívan viszonyulnak, legyen az személy, dolog, tulajdonság, cselekvés vagy bármi más.

Ez a legtöbb idézett szóra kétségtelenül igaz. A kevés kivétel közé tartozik a *néger* és a *sárgolyó*. A *néger* hagyományosan nem pejoratív (szemben a valóban pejoratív *nigger*rel), nyilván az ún. **politikai korrektség okán** jelöli a *négert* így a szótár, külföldi példák nyomán. Ennek bizonyítéka, hogy maga a szótár is használja a *néger* szót a *nigger* szó értelmezésében, amit aligha tettek volna, ha csakugyan pejoratívnek éreznék (képzeljük el, hogy a *szlovák* szót a *tót* szinonimával, vagy a *román* szót az *oláh* szinonimával értelmeznék...).

Az angolban sem volt eredetileg pejoratív a *néger* megfelelője, a *Negro*, de felkerült a tiltólistára, s ma a leginkább került szavak közé tartozik, melynek nyilvános használatát nemegyszer munkahelyről elbocsátással szankcionálják, még akkor is, ha a kontextusból egyértelmű, hogy a beszélő nem becsmérlő szándékkal használta.

A *sárgolyó* szó nem feltétlenül jelez helytelenítést, kritikát, elítélést, lekicsinylést, megvetést, van úgy, hogy inkább szájalmat fejez ki, a földi lét törekenységére, az ember esendőségére utalva, vagy egyszerűen a föld valamilyen viszonylatban való csekély jelentőségét, törekenységét stb. fejezi ki anélkül, hogy ezt feltétlenül negatívan értékelné.

Ezenkívül van a példák közt két szó, melynek denotátuma nem mindig negatív megítélésű. Az egyik az *absztrakt* szó, amely adott jelentésben rosszálló szándék nélkül is használható, hiszen a nehezen érthetőség nem tekinthető kontextus nélkül egy megnyilatkozás, egy szöveg negatív tulajdonságának (vannak témák, amelyekről nem lehet úgy írni, hogy az ne volna a legtöbb ember számára nehezen érthető). Hasonlóképpen a *lavíroz* igével kifejezett cselekvés sem szükségszerűen negatív.

Vannak olyan fogalmak is, melyek megítélése nem egységes: bár az emberek többsége negatívan viszonyul hozzájuk, mások nem, s ezek pejoratív él nélkül használhatják. Például az *epikureizmus* a mai hasonló felfogású emberek számára nem kell, hogy rosszálló jelentést hordozzon. Egy egyetemista számára, aki normális dolognak tartja, hogy nem jár az unalmas előadásokra, a *pofafürdő*, amit a szorgalmi időszak vége felé vesz, nem kell, hogy pejoratív stílusértéket hordozzon. Hasonlóképpen a *pálinkásbutik* aligha pejoratív azok számára, akik az ezzel a szóval jelölt vendéglátóipari egység rendszeres látogatói. Hasonlókat mondhatunk a *nőzik* szó kétféle megítéléséről.

÷ „Kissé pejoratív”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	akárhogy ‘nem megfelelő módon’, pl. akárhogy öltözve nem mehatsz oda; akárhoz ‘akármely alkalmatlan vagy rossz helyen’, pl. vigyázz, nem akárhoz vagyunk!; akárki, akárcsoda ‘jelentéktelen, ill. nem megfelelő ember’, pl. itt nem felel meg akárki; akármikor ‘akármilyen alkalmatlan, nemkívánatos időben’, pl. akármikor nem állíthatsz be oda!; akármilyen ‘nem a legjobb’, pl. nem akármilyen ember az!	kissé pejor
2.	bravúroskodik ‘(ügyességét fitogtatva) bravúros cselekedete(ke)t hajt végre’	kissé pejor
3.	egyénieskedés ‘egyéni megoldások erőltetése’	kissé pejor
4.	érdekes ‘különös, furcsa’, pl. érdekes ember vagy	biz, kissé pejor
5.	gigantománia ‘(túlzottan) nagy méretekre való törekvés’	vál, kissé pejor
6.	kisomfordál ‘somfordálva kimegy; kioldalog’	kissé pejor
7.	politikus ‘a viszonyokhoz ügyesen alkalmazkodó személy’	kissé pejor
8.	titokzatoskodik ‘titokzatosan beszél, viselkedik’	kissé pejor
9.	viháncol ‘hangosan, nevetgélve hancúrozik, féktelenkedik’	kissé pejor
10.	zsonglőröködik ‘szavakkal, ötletekkel hatásvadászóan ügyeskedik’	vál, kissé pejor

A „kissé pejoratív” minősítésű szavak, ill. szójelentések elvileg teljesen megegyeznek a „pejoratív” minősítésűekkel abban, hogy a szótárírók megítélése szerint (szinte) mindig rosszálló

kontextusban használatosak, csak éppen **a rosszallás mértéke kisebb**, mint a „pejoratív” minősítésű szavak, ill. szójelentések esetében.

Itt is előfordulnak olyan példák, melyeknek a denotátuma nem minden ember számára negatív, pl. *politikus, viháncol, zsonglőrködik*. Ezeket inkább „rendszerint kissé pejoratív” vagy még inkább „gyakran kissé pejoratív” minősítéssel volna célszerűbb ellátni.

A rosszallás mértéke tekintetében az összes példa helyénvalónak tűnik, vagyis a rosszallásnak valóban egy enyhébb fokozatát képviselik.

Szemben az előző két minősítéssel („pejoratív” és „kissé pejoratív”), az alábbi minősítések mind arra utalnak, hogy a szótárírók megítélése szerint az érintett szó, ill. szójelentés **nem feltétlenül fejez ki negatív értékítéletet, vagyis nem mindig használatos rosszalló kontextusban**. Abban különböznek egymástól, hogy a szerzők szerint **milyen gyakori a szó pejoratív használata**.

÷ „Rendszerint pejoratív”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	affajta 'olyan(fajta), afféle, pl. affajta fecsegés!	ritk, rendsz. pejor
2.	elhíresztel 'vkit, vmit (alaptalanul) mindenfelé vmi(lyen)nek mond', pl. elhíresztelték, hogy hazug	rendsz. pejor
3.	gátlástalan 'akiben nincsenek erkölcsi gátlások'	rendsz. pejor
4.	gyárt 'nagy tömegben készít, csinál', pl. aktákat gyárt	biz, rendsz. pejor
5.	kimerül '<vkinek a munkája> vmire szorítkozik', pl. munkája kimerült az adminisztrációban	rendsz. pejor
6.	koreográfia '(nyilvános) eljárásnak, rendezvénynek stb. előre megtervezett menete, lefolyása', pl. a kirakatperek koreográfiája	sajtó, rendsz. pejor
7.	lerí vkiről, vmiről vmi 'hátrányos tulajdonság, nem örvendetes állapot szembeűnően meglátszik rajta', pl. lerí róla a szegénység	rendsz. pejor
8.	mániákus 'megszállott, fanatikus', pl. mániákus hazudozó	rendsz. pejor
9.	újsütetű 'újonnan, frissiben keletkezett', pl. újsütetű elgondolás	rendsz. pejor
10.	vesszőparipa 'vkinek sokszor, makacsul emlegetett gondolata'	rendsz. pejor

A „rendszerint pejoratív” minősítést nyilván azok a szóképzleti elemek, ill. szójelentések kapják, melyek a szótár írói szerint **többnyire rosszalló kontextusban** használatosak, ám jelezni kívánják, hogy ez nincs mindig így, e szavak, ill. jelentések e tekintetben semleges használatára is van példa.

Bár e kategória elvi létjogosultságát nem lehet kétségbe vonni, a példák közt több olyan is van, amely inkább „pejoratív” minősítésű lehetne, mindenekelőtt a *gátlástalan*, a *lerí vkiről* és a *mániákus*.

÷ „Gyakran pejoratív

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	adathalmaz 'rendezetlen adatok (zsúfolt) tömege'	gyak. pejor
2.	bűvészkedik 'szemfényvesztő módon, ügyeskedve jár el', pl. bűvészkedik a szavakkal	gyak. pejor
3.	cécó 'zajos mulatozás'; 'lármás jelenet'; 'fölösleges parádé, hűhó', pl. minek ez a nagy cécó?	biz, gyak. pejor
4.	ceremónia 'társadalmi, hivatali formáság, szertartás', pl. nagy ceremóniával fogadták	gyak. pejor
5.	csodál 'különösnek tart, furcsáll', pl. csodálom, hogy	biz, gyak. pejor
6.	el '<a cselekvés, történés túlzott mértékének kifejezésére>', pl. elhízik	gyak. pejor
7.	gyermekded 'gyermekien naiv'	gyak. pejor v. gúny
8.	halmoz 'nagy mennyiségben gyűjt (és egy halomba rak) vmit ; halmozás 'vminek mértéktelen (össze)gyűjtése'	gyak. pejor
9.	siheder '15–17 éves fiú'	gyak. pejor
10.	természetellenes 'ami a természettel ellenkezik'	gyak. pejor

A „gyakran pejoratív” minősítést nyilván olyan szókészleti elemek, ill. szójelentések kapják, melyekről **nem lehet azt mondani, hogy a rosszálló használatuk volna jellemző, de azt sem, hogy a semleges használatuk dominálna egyértelműen.**

Kétségtelen, hogy a példaként szereplő szavaknak e tekintetben semleges használata nem tűnik szokatlannak, de az is egyértelmű, hogy gyakran találkozhatni velük rosszálló kontextusban is.

÷ „Néha pejoratív”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	amolyan 'az általánosan ismerthez hasonló', pl. ez amolyan kabátféle	néha pejor
2.	hozsannázik 'hozsannát zeng, ujjongva ünnepel'	vál, néha pejor
3.	kicentiz 'centiméterre menő gondossággal kimér vagy kiszámít'	biz, néha pejor
4.	mentőakció 'bajba, nehéz helyzetbe jutott személy(ek)nek a következményektől való mentesítésére irányuló akció'	sajtó, néha pejor
5.	művi 'mesterséges', pl. művi úton	vál, néha pejor
6.	pesties 'a (buda)pestiekre jellemző'	néha pejor
7.	prókátor 'ügyvéd'	rég, néha pejor
8.	sváda 'ügyes, könnyed beszélőkészség', pl. jó svádája van	biz, néha pejor
9.	ügybuzgalom 'vmely ügyben tanúsított igyekezet, buzgalom'	vál, néha pejor
10.	vezérkedik 'vezérszerepet tölt be, vezérként működik'	vál, néha pejor

A „néha pejoratív” minősítést nyilván olyan szavak kapják, melyeknek az **e tekintetben semleges használata dominál**, de nem elhanyagolható mértékben használatosak rosszálló kontextusban is. Ez az idézett példák esetében valóban így is lehet.

÷ „Pejoratív is”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	ágál ‘álpátossal hadonászva szónokol, szaval’	vál, pejor is
2.	alacsony ‘a (társadalmi) ranglétrán alul levő, szűkös anyagi helyzetű, szegény’, pl. alacsony népréteg; alacsony származás	pejor is
3.	célzat ‘(be nem vallott) szándék’	pejor is
4.	elhíresül ‘vki, vmi (fokozatosan) híressé, ismertté válik’	sajtó, pejor is
5.	elnyög ‘nyögve, akadozva elmond vmit’	pejor is
6.	ideig-óraig ‘csak rövid ideig’	pejor is
7.	kence ‘(arcápoló vagy -festő) kozmetikum’	biz, pejor is
8.	oláh ‘román’	rég v. pejor is
9.	retorika ‘hatásosan csoportosított érvek, gondolatok szóközi(as) előadása’, pl. üres retorika	vál, pejor is
10.	rutin ‘beidegzetté vált (, önállóság vagy odaadás nélküli) készség, ügyesség’, pl. társasági rutin	pejor is

A „pejoratív is” minősítést nyilván olyan szavak, ill. szójelentések kapják, melyeknek az e tekintetben **semleges használata erősen dominál**, de azért a **rosszalló kontextusban való használatuk sem teljesen elhanyagolható**.

Az *ágál* nehezen képzelhető el nem rosszalló kontextusban, úgyhogy leginkább a „pejoratív” vagy esetleg „rendszerint pejoratív” minősítés tűnik helyénvalóbbnak. Az *elnyög* ige a feltüntetett jelentésben ma inkább pejoratív kontextusban képzelhető el, de ritkasága miatt nehéz megmondani, a mai nyelvre mennyire jellemző a semleges kontextusban való használata.

Az *oláh* – mint több más régi, a Kárpát-medencei népekre utaló etnonima – egykor nem volt rosszalló stílusértékű, de már legalább egy évszázada az. Ezért erre a tényre az „elavult”, nem pedig a „régies” minősítéssel kellett volna utalni. Ma a szó a köznyelvi használatban egyértelműen pejoratív.

Az alábbiakban nem vesszük tekintetbe a „pejoratív” árnyaló minősítéseit, az elemzésekben **egységesen „pejoratív” minősítésről fogunk beszélni**, akár „pejoratív”, akár valamilyen árnyaló (pl. „kissé pejoratív”, „rendszerint pejoratív”) stb. áll a szótárban.

1.

A pejoratív stílusértékű szavak és szójelentések sajátos stílusértéke rendszerint abból adódik, hogy a mai társadalmi normák szerint az általuk jelölt személyek, dolgok, tulajdonságok, cselekvések stb. **negatív megítélésűek**. Ezt a negatív megítélést a szó mintegy kertelés nélkül, **egyenesen, célratörően közvetíti, enyhítő, szépítő szándék nélkül**.

E tekintetben tehát ellentétes a szépítő stílusértékű szavakkal és szójelentésekkel, melyek alapjelentésében pozitív megítélésű dologra vonatkozó szavakkal próbálják semlegesíteni a negatív értékítéletet.

A példák egy részében ez a szókimondó egyenesség – amely olykor (enyhe) durvasággal vagy gúnnal is párosul – a sajátos stílushatás egyedüli forrása.

A példák másik részében azonban – amint azt fentebb az érzelmi dimenzió más minősítéseinél is láttuk – a stílushatáshoz **egyéb tényezők** is hozzájárulnak. Ezek itt is vagy a szó **hangalakjának**, vagy a **jelentésének a sajátosságaiból** adódnak, ahhoz hasonlóan, ahogy a „tréfás” minősítésű szavaknál láttuk, csak a „pejoratív” minősítésűeknél **ez a fajta expresszivitás talán valamivel ritkább**, ill. némely esetben **nem annyira szembeeszkő**.

Ami a hangalakot illeti, a pejoratív stílusértékű szavak egy kisebb része hangutánzó-hangulatfestő eredetű és jellegű: ilyen a *fecske-locska*, *nyaggat*, *benyög*, *elnyög*, *kisomfordál*, *siheder*, *susmus*, *viháncol*. Más esetekben a szó etimológiai szempontból nem hangutánzó-hangulatfestő (legalábbis az etimológiai szótárak szerint), de hasonló hatású, ahol pedig nem, ott a hangalak a szokatlanságával vált ki sajátos hatást. Ide a következő példák sorolhatók: *baksis*, *bugris*, *bukfenc*, *cécó*, *ceremónia*, *cicoma*, *csélcsap*, *elkótyavetyél*, *faramuci*, *gleichschaltol*, *hossannázik*, *lófrál*, *poronty*, *seft*, *smucig*, *sváda*, *tragacs*, *trampli*. Itt említhetjük meg az *ideig-óráig* álikerszót (és a fentebb már idézett *fecske-locskát*), valamint a szóalkotás szokatlanságával kitűnő *hajbókol*, *sehonnai* és *sétafikál* szavakat.

A hangalakhoz kapcsolódóan érdemes megemlíteni a „pejoratív” minősítésű idegen szavakat, pl. *bigott*, *faramuci*, *giccs*, *káder*, *renegát*, *smucig*, *seft*, *sznób*, *trampli*, *zsvány*. Ezek pejoratív jellegűek – jelentésük és olykor szokatlan hangalakjuk mellett – az idegen eredet tudata is erősítheti.

A „pejoratív” minősítésű példák egy része is – a „tréfás” minősítésűekhez hasonlóan – olyan összetett szó, melyben **az összetételi tagok jelentésüket tekintve nem illenek egymáshoz**, egyfajta **ellentét** feszül köztük. Ilyen a *faarc*, *fafejű*, *flaszterkoptató*, *halálgyáros*, *kocsmatündér*, *mondvacsinált*, *pofafürdő*, *szavazógép*, *szoknyavadász*, *utcagyerek*. Ezek – amint látjuk – metaforikus jellegűek.

Az előző eset egyfajta **átmenetet** képez az inherens és az adherens expresszivitás közt, mivel a szóösszetétel mint morfológiai eljárás szokatlansága a hangalakot is érinti, de a szokatlanság oka a jelentéstani összeférhetetlenség, ami pedig már az adherens expresszivitás területe.

Meglepően nagy azoknak a példáknak a száma, melyekben a sajátos stílushatás forrása a jelentésátvitel: *alacsony*, *baksis*, *befészkei magát*, *bűvészkedik*, *ceremónia*, *csatlós*, *csovál*, *csürhe*, *díszeleg*, *disznó*, *dogma*, *eklektikus*, *epikureizmus*, *fabáb*, *falábú*, *fatuskó*, *fegyvercsörtetés*, *felereszt*, *gyámkodik*, *gyárt*, *idegbajos*, *jelenet*, *káder*, *kalmár*, *kence*, *kicentiz*, *kimerül*, *könyöklő*, *könyököl*, *lajhár*, *lavíroz*, *lóhúgy*, *koreográfia*, *mániákus*, *megkeresztel*, *megnyirbál*, *nőstény*, *nyáladék*, *orgia*, *összehord*, *panel*, *politikus*, *fogadatlan prókátor*, *retorika*, *sáskahad*, *sáskajárás*, *selejt*, *szájbarágó*, *tégla*, *tenyészt*, *tirpák*, *trubadúr*, *üvegházi*, *vállonvergetés*, *vegetál*, *vesszőparipa*, *vetemedik*, *zaj*, *zsvány*, *zsonglörködik*. Látjuk, hogy e szavak nagy része kifejezetten képszerű, s a **metafora konvencionalizáltsága ellenére** is többségük kisebb-nagyobb mértékben **expresszív**.

A többi „pejoratív” minősítésű példánk közt is vannak olyanok, melyek **metaforikus jellegűek**, de ezekben nem a kifejezésben történt átvitel, hanem maga a motiváció metaforikus jellegű. Ezek onnan ismerhetők fel, hogy **egyjelentésűek**, s maga az egy jelentés

metaforikus. Ilyen az *alányal, befészkei magát, a sáros csizmáját se törölné bele, elefánt-csonttorony, jómadár, kilóg/kilátszik a lóláb, lerí vkirol vmi, macskakaparás, magol, nyelvel, ömleng, önfejű, rátehénkedik, sárgolyó, seggfej, seggnyalás, seggnyaló, túlliheg, tücsköt-bogarat, újsütetű, zugori*.

2.

Akárcsak az érzelmi dimenzió más minősítései, a „pejoratív” is szabadon kombinálódik **más dimenziók minősítéseivel**, s az **érzelmi dimenzió több minősítésével** is, kettős (többes), ill. vagylagos minősítéseket hozva létre.

A stílusváltozati dimenzión a „pejoratív” gyakran kapcsolódik össze a „bizalmas” stílusminősítéssel, ami azzal magyarázható, hogy az emberek **leginkább informális beszédhelyzetekben szoktak szókimondóan kritikusak lenni**. Ennek ellenére természetesen **választékos** stílusértékű szó is lehet **pejoratív**, s ezek száma sem elhanyagolható (a példák közt mintegy feleannyi „választékos” minősítésű van, mint amennyi a „bizalmas” minősítések száma).

„Bizalmas és pejoratív” kettős minősítéssel van ellátva a példák közül a *bukfenc, cécó, csodál, egyenlődsdi, elkótyavetyél, érdekes, fabrikál, fafejű, faramuci, gyárt, jómadár, kence, kibolondít, kicentiz, könyöklő, lavíroz, lófrál, lóhúgy, magol, nőci, nőzik, nyaggat, nyomoronc, pofafüzdő, rátehénkedik, seft, seftel, smucig, susmus, sváda, szimulál, trubadúr, tücsköt-bogarat*. Ezek tehát **olyan bizalmas stílusú szavak, melyek egyszersmind rosszallóak** is.

Két szó, ill. szójelentés a „bizalmas vagy pejoratív” vagylagos minősítéssel van ellátva: az *elfüstöl* és a *poronty*. Ez úgy értelmező, hogy ezek **nem rosszalló használatban bizalmas stílusértékű szavak**, amelyek **bizonyos kontextusokban rosszallóak, s ilyenkor nem is feltétlenül bizalmas stílusértékűek**.

Nincs jelölve bizalmasként a szótárban, de a *bugris, disznó, falábú, fatuskó, idegbajos, nyáladék, valami* használata valószínűleg sokkal inkább jellemző a bizalmas stílusú szövegekre, mint a választékosakra. (Az nem kérdés, hogy a formális stílusú szövegekbe ezek nem illenek).

Az előző bekezdésben felsorolt néhány, a szótárban csak „pejoratív” minősítésű szón kívül az érzelmi dimenzió minősítéseivel kettős minősítést alkotó több szó is tartozik ebbe a kategóriába, vagyis annak ellenére, hogy a szótár nem jelöli őket „bizalmasnak”, leginkább bizalmas stílusú szövegekbe illenek. Ilyen a „tréfás és pejoratív” *kispórol, kocsmatündér, ösz-szehord, ruszki, tragacs*; a „tréfás vagy pejoratív” *macskakaparás*; az „argó és pejoratív” *tégla, tirpák*; a „pejoratív és gúnyos” *selejt*; a „durva és pejoratív” *seggfej, seggnyalás, seggnyaló*; „durva vagy pejoratív” *trampli*.

Mivel a **szlengszavak** és **-kifejezések** jelentős része **képszerű**, s ugyanakkor a **szlengre**, ill. használóira a **kritikus szemlélet, a megbántástól sem visszariadó szókimondás** is jellemző, azt várnánk, hogy az értelmező kéziszótárban sok szó kap „argó és pejoratív” összetett minősítést. Nagyon meglepő, hogy az egész szótárban mindössze két „argó és pejoratív” minősítésű szót találtunk, a *téglát* és a *tirpákot*. Nem nagyon gondolhatunk másra, mint

arra, hogy a szótárban eleve nagyon alacsony a szlengszavak száma (mintegy 300 van belőlük), s azok is valószínűleg **szigorú válogatáson** estek át, s e „selejtezésnek” **főleg épp a pejoratív és a durva stílusértékű szavak eshettek áldozatul.**

Amint fentebb említettük, a „választékos és pejoratív” összetett minősítés ritkább, mint a „bizalmas és pejoratív”. Ez érthető is, hiszen **formális beszédhelyzetekben a társadalmi normák előírják a tapintatosabb fogalmazásmódot.** Ennek ellenére több „választékos és pejoratív” kettős minősítésű szó, ill. szójelentés van a példáink közt, a következők: *absztrakt, ágál, eklektikus, epikureizmus, faarc, hozsannázik, művi, renegát, üvegházi, vegetál, zsonglőrködik, ügybuzgalom, vezérkedik, retorika.* A felsoroltak közül az *absztrakt, faarc, renegát, vegetál, zsonglőrködik, vezérkedik* inkább közömbös stílusértékű.

Ezek nagyobb részét alighanem inkább az iskolázottabb beszélők használják, ezért jelölhette őket a szótár választékosnak, ám az iskolázott beszélők nemcsak formális helyzetekben használják őket, hanem informális helyzetekben is.

Itt említhetjük meg az ugyancsak választékos stílusértékű, „irodalmi és pejoratív” kettős minősítésű *elefántcsonttorony, képzелеg, képzelgés* és *sárgolyó* szavakat, valamint a „sajtónyelvi és pejoratív” *bújik, csatlós, elhíresül, élősdí, fegyvercsörtetés, gleichschaltol, halálgyáros, koreográfia, mentőakció, szavazógép,* valamint a „sajtónyelvi és pejoratív és történeti” *gleichschaltol* szót. Mivel **a sajtó egyik feladata a politikai ellenfél kritizálása,** a pejoratív stílusértékű szavak használatának bő tere van a sajtónyelvben (nem beszélve arról, hogy számos sajtónyelvi műfajra nem kifejezetten a választékos stílus használata jellemző).

Tudjuk, hogy a tudományos közleményektől sem idegen a szerző számára nem elfogadható tudományos meggyőződések szókimondó bírálata. Ezért érthető, hogy a szaknyelvekben is találunk pejoratív stílusértékű szavakat, **annak ellenére,** hogy a szaknyelvekre inkább az **érzelemmentesség** jellemző. Az értelmező kéziszótárból vett példáink közt azonban csak **egyetlen** ilyen találunk, de ez lehet a véletlen műve is: a „művészeti és pejoratív” *akadémikus* szót.

Más a helyzet a vagylagos „katonai vagy pejoratív” *elvágólag* szóval, amely a katonai szaknyelvben nem pejoratív, azon kívül azonban igen.

Pejoratív szavak a **régi nyelvben** is voltak. Ennek nyomát őrzik a szótár példái közül a „pejoratív és régies” *csélcsep* ‘megbízhatatlan’ jelentésben, a „régies, néha pejoratív” *prókátor,* valamint a „kiveszőben lévő és pejoratív” *pálinkásbutik.* A „régies” minősítés itt is inkább elavult szót, ill. szójelentést takar.

A vagylagos, „régies vagy pejoratív” minősítésű *kalmár* és *oláh* szó egészen más esetet képvisel. Ezek a régiségben nem voltak pejoratívok, mára azonban azzá váltak. Ehhez hasonlóan a „népies vagy pejoratív” *pingál* a népnyelvben nem fejez ki rosszallást, a köznyelvben azonban általában igen; a „vulgáris vagy pejoratív” minősítésű *benyög* a szótárírók szerint a kevésbé iskolázott beszélők nyelvében nem rosszalló, a köznyelvben azonban igen.

Főntebb a bizalmas stílusérték kapcsán már említettünk példákat az olyan szavakra, melyek amellet, hogy „pejoratív” minősítésűek, még az érzelmi dimenzió valamely másik minősítésével is el vannak látva.

A „pejoratív” – érthető módon – inkább a **negatív érzelmeket** tükröző minősítésekkel kombinálódik, de azért találunk példát a „tréfás és pejoratív” kettős minősítésre is; ezeket a következő szavak kapják: *kocsmatündér, megkeresztel, tragacs*. A tréfás jelleg némileg tompítja is a rosszállás élet, amihez még a beszélt nyelv esetében paranyelvi eszközök, az írott nyelv informális műfajaiban emotikonok is hozzájárulhatnak (pl. ☺).

„Pejoratív és szépítő” kettős minősítésre nem találtunk példát, ám az *érdekes* szó a táblázatban szereplő jelentésben **szépítőnek** is tekinthető, sőt szépítő célzattal valószínűleg gyakrabban használják, mint pejoratív célzattal. Az, hogy egy-egy esetben pejoratív vagy szépítő jellege kerül-e előtérbe, a **kontextustól** függ.

Ami a negatív érzelmeket illeti, a „pejoratív és gúnyos” kombinációt ezek a példák képviselik: *bigott, elhájasodik, selejt, újmagyar*. Ezek közül az *újmagyar* esetében mindenképpen indokolt a „gúnyos” minősítés, ez azonban a többi esetben kétséges. Másfelől nem találunk „gúnyos” minősítést a csak „pejoratív” jelölt *jobbféle* és *jómadár* szavaknál, pedig ezek gúnyos jellege ma is erősen érvényesül.

A „pejoratív” az érzelmi dimenzió minősítései közül a **legtermészetesebb módon a „durva” és a „túlzó” minősítéssel kombinálódik**. A példák közül „durva és pejoratív” az *alánnyal vkinek, csürhe, nőstény, seggfej, seggnyalás* és a *seggnyaló*. A „túlzó és pejoratív” kettős minősítésre főntebb, a „túlzó” minősítés tárgyalásakor hoztunk példákat (*félmeztelen, holt-részeg, hullarabló*).

Azt, hogy a „pejoratív” és a pozitív érzelmekre utaló minősítések nem zárják ki egymást, az ilyen jellegű vagylagos minősítések is mutatják. Ezekre az jellemző, hogy a kontextustól függően pejoratívak vagy kedveskedők, túlzók, tréfások. A szótár szerint „kedveskedő vagy pejoratív” a *fecske-locska*; „gyakran túlzó vagy pejoratív” az *ujjnyi vastag(on)*; „pejoratív vagy tréfás”, ill. „tréfás vagy pejoratív” a *baksis, flaszterkoptató, kispórol, macskakaparrás, sáskahad, sáskajárás, sétafikál, szoknyavadász*.

Végül megemlíjtjük a „pejoratív” minősítéshez vagylagosan kapcsolódó kombinációkat: „pejoratív vagy gúnyos”, ill. „gúnyos vagy pejoratív” a szótár szerint az *asszonybeszéd, fabrikál, gyermekded, káder, visszatakarodik*, „durva vagy pejoratív” a *trampli*.

2. A „gúnyos” (*gúny*) stílusminősítés

A *gúny* rövidítés feloldása mind a hétkötetes értelmező szótárban, mind az értelmező kézisztárban *gúnyos(an)*; Kovalovszky Miklós (1966: 143) a hétkötetes értelmező szótár vonatkozásában „gúnyos, csúfolódó, csúfondáros, ironikus hangulatú” szavakról beszél.

A *gúny* szó jelentése az értelmező kézisztár szerint ‘rosszálló ítéletnek az ítélet tárgyát nevetségessé tevő kifejezése’. Az *irónia* ugyanezen szótár szerint ‘(dicséretbe) rejtett, szellemes, finom gúny’. A *csúfol* ige jelentése ‘úgy bosszant vkit, hogy lekicsinyli vagy (vmely fogyatékosága miatt) gúnyolja’; a *csúfolódik* ‘bosszantó, gúnyos megjegyzéseket tesz’. A *leki-*

csinyel jelentése 'a valóságosnál kisebb jelentőségűnek tart vkit, vmit'. A *bosszúság* 'kellemtelenség, sérelem stb. okozta ingerültség, haragos keserűség'.

E szavak jelentésének idézésére azért van szükség, mert a „gúnyos” minősítésnek nem találunk egyértelmű meghatározását sem az értelmező szótárakban, sem Kovalovszky tanulmányában.

Az előző bekezdésben említett szavak jelentése alapján feltételezhetjük, hogy a „gúnyos” minősítést olyan szóképzési elemek, ill. szójelentések kapják, melyek **rosszallóak** (vagyis pejoratív stílusértékűek), és **a rosszallás olyan módon van kifejezve**, hogy az a bírált személyre vagy a bírált dologért felelős személyre nézve **bántó**, mivel **erős elutasítást, szeretetlenséget, tisztelethiányt** sugall, ill. **lekicsinylést, lenézést, megvetést** fejez ki. Az ilyen szavak használata az érintett személyben **ingerültséget, haragot, keserűséget** válthat ki. A rosszallás némelykor **rejtettebb** módon is kifejeződhet, **ironia** formájában.

A fentiekből következik, hogy a „gúnyos” stílusminősítésű **szavak törvényszerűen pejoratív stílusértékűek** is, olyannyira, hogy ezt a tényt az értelmező kéziszótár többnyire nem is tartja szükségesnek külön jelölni (alig néhány szó van jelölve a „gúnyos” mellett a „pejoratív” minősítéssel is). Úgy is tekinthetjük tehát, hogy a **gúnyos** stílusértékű szavak a **pejoratív stílusértékűeknek egy sajátos alcsoportját** jelölik.

÷ „Gúnyos” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sorszám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	ablak: nem teszi (ki az) ablakba/ablakába 'ezzel ugyan nem fog dicsekedni!'	gúny
2.	agyalágyult 'gyengeelméjű, hülye, hibbant'	gúny
3.	agyvíz: felforr az agyvíze 'méregbe gurul, indulatos lesz'	durva gúny
4.	ah <bámulat, öröm, bánat, óhaj stb. kifejezésére> ah, milyen jó itt!; ah, bárcsak itt lehetnél!	irod v. gúny
5.	alkotmányosdi 'az alkotmányosság látszatának keltése'	sajtó gúny
6.	átkos 'a pártállam politikai rendszere, korszaka'	sajtó gúny
7.	ártatlan: a kis ártatlan! 'aki nem annyira hibátlan, mint ahogyan mutatja'	gúny
8.	barakk: a legvidámabb barakk '<az 1960-as évek derekától> Magyarország mint a szocialista tábornak külföldön legkedvezőbben megítélt tagja'	sajtó tréf v. gúny
9.	befellegzik vkinek '(érdemtelenül) kedvező helyzete váratlanul véget ér'	gúny v. tréf
10.	béka-egér harc 'lelkesen vívott, de jelentéktelen harc'	gúny
11.	békaperspektíva 'beszűkült, kicsinyes szempont', pl. békaperspektívából nézi az életet'	gúny
12.	beleesik vkibe 'beleszeret vkibe'	biz v. gúny
13.	bigott 'vakbuzgó'	pejor gúny
14.	bőgőmasina 'nagyon síró gyermek'	tréf v. gúny
15.	bölcseleksedik 'fontoskodva, tudálékosan magyaráz vagy vitázik'	vál gúny

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
16.	bumfordi 'esetlen, félszeg és (már-már) bamba'	gúny
17.	burzsuj 'burzsoá'	gúny
18.	búvalbélelt 'tartósan nyomott hangulatú, bánkódó'	tréf v. gúny
19.	cicamosdás 'gyors, felületos mosdás'	tréf v. gúny
20.	csekély 'nagyon is soknak számító', pl. csekély 50 000 Ft-ba kerül	gúny
21.	csemete 'vkinek az ivadéka', pl. úri csemeték	gúny
22.	csepűrágó 'rossz színész, ripacs'	gúny
23.	csigalassúság 'kínosan nagyfokú lassúság'; csigalépés: csigalépésben 'kínos lassúsággal <halad>'; csigatempó 'nagyon lassú tempó'	gúny
24.	csinos: csinos (kis) vmi 'csúfos vagy kellemetlen', pl. csinos kis pletyka	gúny
25.	csőszködik 'aggályosan (és illetéktelenül) őrködik vagy felügyel vkire, vmire', pl. ne csőszködj folyton!	pejor gúny
26.	csuha 'reverenda'; csuhás 'katolikus pap vagy szerzetes'	gúny
27.	dagadt 'kövér', pl. dagadt képű	biz gúny
28.	dáma 'divatozó, dologtalan nő', pl. puccos dáma	gúny
29.	delnő 'előkelő hölgy, dáma'	rég irod, ma gúny
30.	deszka 'vézna, lapos mellű nő'; deszkamellű 'lapos mellű <nő>'	biz gúny
31.	egyén 'nem ismert (jelentéktelen) ember', pl. ki ez az egyén?	pejor v. gúny
32.	egyletesdi 'formaságokban kimerülő egyesületi élet, tevékenység'	gúny
33.	ékeskedik 'éktelenkedik'	gúny
34.	elhájasodik 'nagyon elhízik'	pejor gúny
35.	elsavanyodik 'elkedvetlenedik'	gúny
36.	elzeng 'vmiről (nagyobb) nyilvánosság előtt vagy nagy (, de jogosulatlan) magabiztossággal beszél, számol be', pl. elzengte a nagy ötletét?	tréf v. gúny
37.	elszelel 'sietősen továbbáll, elillan'	gúny
38.	enyveskezű 'lopásra hajlamos'	biz gúny
39.	faiskola: faiskolába járt, faiskolát végzett 'tanulatlan maradt'	gúny
40.	fejőstehén 'az, akit, amit vki érdemtelen előny, haszon szerzésére gátlástalanul kihasznál', pl. én vagyok a fejőstehene	gúny
41.	fog: otthagyja a fogát 'küzdelemben elesik, odavész'	gúny
42.	fogdmeg 'vmely rendőri szervezet tagja (pl. pandúr, rendőr, nyomozó)', pl. elkapták a fogdmegek	rég gúny
43.	fösvénység 'nagyon fösvény ember'	nép gúny
44.	fűbe harap '(erőszakos halállal) meghal'	gúny
45.	gebe 'nagyon sovány ló'	gúny
46.	gyönyörű 'csúnya, rossz', pl. gyönyörű viselkedés!; gyönyörűség 'felháborítóan viselkedő személy', pl. no te gyönyörűség!	gúny
47.	gyötör <gépet, szerszámot> hozzáértés nélkül használ, kíméletlenül nyúz, rongál'	gúny
48.	habtest 'nagyon fehér, érzékeny bőrű emberi test'	irod v. tréf v. gúny
49.	hájfejű 'nagy, kerek fejű (ember)', 'kövér, tunya, ostoba (ember)'; hájtömeg 'nagyon elhízott ember' hájpacni 'kövér, terebélyes (fiatal) személy'; zsírpacni 'kövér ember, különösen gyermek	gúny biz gúny
50.	halandszázik 'fecsegve mellébeszél'	biz gúny
51.	haspárti 'akinek mindene az evés-ivás'	tréf v. gúny
52.	hetyeg 'komoly szándék nélkül enyeleg vkivel'; 'puszta időtöltésül fecseg, locsog'	biz v. gúny

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
53.	híres 'rossz hírű, hírhedt', pl. híres egy alak	gúny
54.	hírharang 'hírhordó, pletykás személy, különösen nő'	gúny
55.	hölgyemény 'hölgy, nő'	tréf v. gúny
56.	hős 'gyáva ember', pl. no te hős!	gúny
57.	idill 'érzelmes szerelmi jelenet vagy kapcsolat'	tréf v. gúny
58.	illat 'bűz'	gúny
59.	inába száll a bátorsága 'megijed'; 'ijedtében megfutamodik'	gúny
60.	irha: szedi/elhordja/(el)viszi az irháját 'menekülésszerűen elfut'	biz gúny
61.	járgány 'jármű, különösen (személy)gépkocsi'	tréf v. gúny
62.	jeremiád 'vég nélküli panaszkodás'	vál gúny
63.	jó 'éppenséggel nem a megfelelő személy', pl. jótól kérdi!; jófiú 'a felsőbbség intézkedéseit mindig helyeslő, tünetően készséges szemé- ly'; jól 'nagyon is rosszul', pl. ez is jól kezdődik!	gúny
64.	kabaré 'nevetségesen furcsa vagy kisszerű jelenet, helyzet, eljárás', pl. micsoda kabaré!; ez már (kész) kabaré!	gúny
65.	kakofónia 'hangzavar, macskazene'	vál gúny
66.	kapar 'csúnyán, alig olvashatóan ír'	gúny
67.	káposztalé 'savanyú, rossz bor'	tréf v. gúny
68.	kétkelkes 'ügyetlen, mindent elrontó'	gúny
69.	kiskomám <fiatal (, ismeretlen) fiú vállveregető megszólításaként>	gúny
70.	komcsi 'kommunista'	gúny
71.	konyhamalac 'ételmaradékot (falánk módra) elfogyasztó családtag vagy (konyhai) alkalmazott'	tréf v. gúny
72.	köldöknéző 'tétlenül szemlélődő (személy)	vál gúny
73.	köszön 'nem óhajtja, nem kér belőle', pl. köszönöm az ilyen segítsé- get!; köszönhető 'ami vki (vmi) hibájából történt, jött létre, pl. neki köszönhető az újabb vereség is	gúny
74.	köszönet: nincs benne köszönet, nem sok köszönet van benne 'nem sok jó/haszon származik belőle'	gúny
75.	kultúrsznob '(vélt) műveltségét fitogtató sznob'	sajtó gúny
76.	lábvíz 'langyos, élvezhetetlen leves, tea stb.'	biz gúny
77.	lepedő 'terjedelmes papírlap, különösen úrlap'	biz gúny
78.	leszerepel 'szereplése, működése felsüléssel jár'	biz gúny
79.	lóg: lóg az orra 'rosszkedvű'	biz gúny
80.	málé 'gyenge akaratú, tehetetlen, ill. ilyen emberre jellemző; mafla', pl. málé gyerek, ábrázat	gúny
81.	mámi 'öregasszony, néni' 'anya, mama'	biz gúny ritk rég
82.	meakulpázik 'vádolja magát, hangosan szánja-bánja bűnét, hibáját'	gúny
83.	megcsinál 'elvégez': ezt jól megcsinálta(d)! 'nagyon rosszul végezte(d), intézte(d) el'	gúny
84.	mezei 'egyszerű, átlagos, köznapi', pl. csak (afféle) mezei programozó vagyok	biz v. gúny
85.	mitugrasz 'jelentéktelen, de függén sürgő-forgó, gyakran kotnyeles személy'	gúny
86.	mordály '(régimódi) pisztoly'; '(tölcsérszerűen kiszélesedő csövű) pus- ka'	rég v. gúny
87.	multság 'lármas, kellemetlen eset', pl. nem kér az ilyen multságból	gúny

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
88.	mulya 'bambán mafla', pl. mulyán tűr	biz gúny
89.	náció 'nép, nemzet'	rég v. gúny
90.	nagylelkűsködik 'nagylelkűnek igyekszik látszani'	gúny
91.	neki: úgy kell neki! 'megérdemli azt a kellemetlenséget, amely érte'	gúny
92.	nigger 'néger'	durva gúny
93.	nyálasszájú 'éretlen, tapasztalatlan'	gúny
94.	nyámnyila 'gyámoltalan, tehetetlen, pipogya'	nép gúny
95.	okos: okos, mint a tavalyi/tordai kos 'ostoba'	gúny
96.	olcsó 'értéktelen, alacsonyrendű', pl. olcsó kifogás	gúny
97.	oroszlán: döglött/haldokló/fogatlan oroszlán 'hatalmát veszített személy, közösség'	gúny, átv is
98.	őnagysága 'uralkodó, gőgös nő', pl. végre megjött őnagysága is	gúny
99.	őskövület 'túlhaladott nézeteihez görcsösen ragaszkodó (idős) személy'	tréf v. gúny
100.	összecsókolózik, összecsókolózik '<két szemben haladó autó> összekoccan vagy összeütközik', pl. na, ezek szépen összecsókolóztak!	tréf gúny
101.	összetör: majd összetöri magát 'nagyon igyekszik'	biz gúny
102.	özönvíz előtti 'ósvi, ásvi'	gúny
103.	patkány: szárazföldi patkány 'nem tengerész'	Hajó gúny
104.	pedigré 'előkelő származás, rangos családfa'	pejor v. gúny
105.	pénz: megéri a pénzét 'nem mindennapi (gaz)ember'	tréf v. gúny
106.	pereputty 'család(tag), rokon(ság), háznép', pl. pereputtyostul; 'vkinek szűkebb köre, a hozzá hasonlók'	biz gúny
107.	pihen a babérjain 'tétlenkedve élvez a sikert'	gúny
108.	pojáca 'öltözködése, viselkedése miatt nevetséges személy'	gúny
109.	retyerutya 'rokon, hozzátartozó, családtag', pl. minden retyerutyája eljött	biz gúny
110.	roncstelep 'lepusztult, korszerűtlen géppark, üzem stb.'	biz gúny
111.	sárfészek 'kövezetlen, elmaradott, sivár falu, kisváros'	gúny
112.	sárkány 'mérgező, gonosz személy, különösen nő'	gúny
113.	selejt 'gyenge, hibás termék, alkotás'	pejor gúny
114.	semmi: nesze semmi, fogd meg jól 'látszólagos segítség vagy értéktelen ajándék'	gúny
115.	sintér 'ügyetlen, kontár orvos, különösen sebész'	gúny
116.	siralmas 'hitvány, silány', pl. siralmas eredmény	gúny
117.	skatulya 'sima felületű, tagolatlan, dísztelen épület'	gúny
118.	sörény 'hosszú, dús hajzat'	gúny
119.	spanyolviasz: feltalálja a spanyolviaszt 'közismert dolgot újra fölfedez'; nem találja/találná fel a spanyolviaszt 'nem ötletes, nem okos ember'	gúny
120.	szalajt: honnan szalajtották 'honnan került elő ez az elviselhetetlen alak?'	biz gúny
121.	szamárlétra 'a szolgálati idővel automatikusan emelkedő hivatali rangfokozatok egymásutánja', pl. feljebb jut a szamárlétrán	gúny
122.	szépen 'nemkívánatos módon', pl. szépen elintézték bennünket!; szépen vagyunk 'kellemetlen, nehéz helyzetbe kerültünk'	gúny
123.	szerecsent mosdat 'hiábavalóan mentetegetni próbálja vkinek a hibáit, mulasztását'; szerecsenmosdatás 'hiábavaló kísérlet vkinek, esetleg vminek a mentetegetésére'	sajtó gúny

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
124.	szerencsétlen 'gyámoltalan, ügyefogyott'; szerencsétlenkedik 'nagyon ügyetlenül vagy bántóan ostoba módon viselkedik'	gúny
125.	szófosás 'szófecsérlés'	durva gúny
126.	tacskó 'éretlen, felelőtlen fiatal személy'	gúny
127.	tinglitangli 'alacsony színvonalú műsoros, zenés szórakozóhely', 'alacsony színvonalú műsor, előadás'	biz gúny
128.	titán: ifjú titán 'tehetségét túlbecsülő, a hagyományt nem tisztelő ifjú'	gúny
129.	tollnok 'írással, írásbeli munkával foglalkozó személy'	gúny
130.	töpörtyű 'feltűnően kis termetű gyermek', pl. te kis töpörtyű	gúny v. tréf
131.	tutyimutyi 'tehetetlen, gyámoltalan <személy>'	biz gúny
132.	tyúkper 'jelentéktelen ügy(ek)ben folytatott per' tyúkprókátor 'csak apró-cseprő perekkel foglalkozó ügyvéd'	gúny irod gúny
133.	úgymond 'állítólagos', pl. az úgymond mintagyerek	gúny
134.	uracs 'ficsúr, piperkőc'	elav gúny
135.	üdvösség: nem elég az üdvösséghez 'nem elég'	biz gúny
136.	ügyeletes zseni 'vmely időszakban a legfőbb szaktekintélynek tartott személy'	biz gúny
137.	vaj van a fején 'hibás, bűnös'	gúny
138.	vén <kifejezésekben, különösen becsmérő szók fokozó jelzőjeként>, pl. vén gazember; vén szamá; vénkisasszony, vénlány 'férjhez nem ment, idősebb nő'	gúny
139.	verkli 'gyakran ismételt, lélektelen szöveg'; 'lélektelen munka, folyamat'	biz gúny
140.	verselmény 'kezdetleges, rossz vers'; versezet 'rossz vers'	gúny
141.	zengedez 'áradozó magasztalással szól vkiről, vmiről'	ritk gúny
142.	zöldség 'ostoba beszéd, sületlenség', pl. zöldségeket beszél	gúny
143.	zsebre tesz/vág vkit 'vmiben messze felülmúlja'	gúny

÷ „Kissé gúnyos” (teljes lista)

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
1.	alattvaló 'állampolgár'	sajtó, kissé gúny
2.	derogál vkinek vmi 'méltóságán alulinak tartja, és ezért nincs ínyére', pl. derogál neki a munka	biz, kissé gúny
3.	fényűzés 'a gyakorlatias igényeket vagy lehetőségeket meghaladó dolog', pl. szerinte a gondolkodás fölösleges fényűzés	vál, kissé gúny
4.	jámbor 'szelídsége, jóhiszeműsége stb. miatt élehetetlen, gyámoltalan', pl. kár, hogy ennyire jámbor legény	kissé gúny
5.	kese 'fakó, szőke <hajú>'	kissé gúny
6.	közrendű 'semmilyen tisztséget, rangot, címet nem viselő (személy)', pl. a közrendűek/a közrendű állampolgárok véleménye	biz, kissé gúny
7.	madárfejű 'hosszú nyakú, kis fejű, keskeny arcú, hegyes orrú <személy>'	kissé gúny
8.	pohos 'pocakos'	kissé gúny
9.	szépen: 'nem zavartatva magát', pl. adtam neki kölcsön, ő meg szépen ellumpolta'	kissé gúny

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
10.	udvartartás 'vkinek az őt körülvevő hívei, alárendeltjei', pl. a professzor udvartartása	kissé gúny

A „kissé gúnyos” minősítésű szavak esetében a szótárírók megítélése szerint a **gúnyosság, csúfondárosság, irónia kisebb mértékű.**

÷ „Rendszerint gúnyos” (teljes lista)

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	-ság/-ség (főnévhez kapcsolódva) 'személynek megtisztelő – ma rendszerint gúnyos – megnevezésére', pl. asszonyság, uraság	–
2.	szemérmes 'túlzottan vagy színleg) szemérmes'	rég, ma rendsz. gúny
3.	szétugraszt 'csoporthoz) szétkerget, szétszórnó kényszerít'	rendsz. gúny

A „rendszerint gúnyos” minősítésű szavaknak a szótárírók megítélése előfordul **nem gúnyos** használatuk is, ez azonban **ritka**. A -ság/-ség képző esetében nem találunk stílusminősítést, a szó rendszerint gúnyos használatára történő utalás az értelmezésbe van beépítve.

÷ „Gyakran gúnyos”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	aranyköpés 'szellemes(kedő) mondás'	biz, gyak. gúny
2.	buzog 'buzgólkodik, szorgoskodik'	gyak. gúny
3.	bű: se bűt, se bát nem mondott 'semmit sem szólt'	biz, gyak. gúny
4.	céhbeli 'hivatásos, szakmabeli, beavatott vagy ilyennek elismert (személy)', pl. céhbeli kritikus	vál, gyak. gúny
5.	cseresznyézik: vkivel egy tálból cseresznyézik 'baráti jó viszonyban van, együttműködik vkivel'	gyak. gúny
6.	elmeszülemény '(gyatra) szellemi alkotás'	biz, gyak. gúny
7.	földtűró 'a földet keserves munkával megdolgozó <személy>'	gyak. gúny
8.	mimóza 'mimózaalakú személy, különösen nő'	vál, gyak. gúny
9.	mos 'mentegyet, tisztázni igyekszik vkit', pl. hófehérre mossa a bűnöst	gyak. gúny
10.	nagyreményű 'aki nagy reményekre jogosít'	vál, gyak. gúny
11.	olvadozik '<érzelemtől> nagyon ellágyul'	gyak. gúny
12.	öleb 'kedvtelésből tartott kis testű kutya'	vál, gyak. gúny
13.	rajtaveszt '(erkölcsileg kifogásolható vagy kockázatosan merész) vállalkozása rosszul végződik'	gyak. gúny
14.	sírák 'siralom, panasz'	rég irod., ma gyak. gúny
15.	státuszszimbólum 'az egyén társadalmi rangjának, helyzetének (vmely tárgyban, tulajdonban testet öltő) jelképe'	Tud. sajtó, gyak. gúny
16.	úgymond '<Idéző mondatként> így szól(t)', pl. ő, úgymond, szívesen segít	irod., gyak. gúny
17.	ukáz 'szigorú parancs'	pejor., gyak. gúny
18.	univerzális zseni 'mindenben kiváló vagy sokirányú tehetség'	gyak. gúny

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
19.	üdvös 'hasznos, célravezető', pl. üdvös tanács	vál, gyak. gúny
20.	vágyalom 'megvalósíthatatlan elképzelés'	gyak. gúny

A „gyakran gúnyos” minősítés úgy értelmezhető, hogy az érintett szó, ill. jelentés a szerzők véleménye szerint **jellemző módon rosszaló, gúnyos kontextusban** használatos, de előfordul ilyen szempontból semleges használata is.

÷ „Néha gúnyos”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	aha, ahá <hirtelen észrevevés, felismerés kifejezésére> aha, itt a hiba!	biz, néha gúny
2.	bezzeg '<ellentétes értelmű mondatok szembeállításának nyomósítására>', pl. akkor nem akarta, most bezzeg sajnálja!	néha gúny
3.	férfihűség 'a férfiak szerelmi hűsége'	néha gúny
4.	filozofál 'bölcsekedik, okoskodik'	néha gúny
5.	magas 'nagy hatalmú, sokak fölé rendelt', pl. a magas minisztérium; magas állás; az uralkodó társadalmi osztály(ok)hoz tartozó, előkelő, pl. magasabb körök	hiv v. sajtó, néha gúny néha gúny
6.	mintaférj 'eszményi férj'	biz, néha gúny
7.	moralista 'szigorú erkölcsiség hirdetője, különösen író'	vál, néha gúny
8.	összeillik '<két vagy. több személy> természete, jelleme igen hasonló vagy jól kiegészíti egymást'	néha gúny
9.	párocska 'szerelmespár'	néha gúny
10.	persze <folyamatos beszédben annak nyomatékos kifejezésére, hogy a beszélő vmely állítást vagy tagadást magától értetődőnek tart>, pl. persze, erről megfeledezte!!; 'természetesen, magától értetődően', pl. ő volt persze a leghangosabb!	néha gúny

A „néha gúnyos” minősítésű szavak, szójelentések a szótárírók szerint **rendszerint gúnyos él nélkül** használatosak, ritkább esetben azonban gúnyos kontextusban is előfordulnak.

÷ „Gúnyos is”

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	bárány 'szelíd, jámbor ember'	gúny is
2.	cserebogár: miből lesz a cserebogár? 'ki hitte volna, hogy ezzé fejlődik (vki)?!'	gúny is
3.	hölgy 'ismeretlen (elegáns, érett stb.) nő', pl. ki ez a hölgy?; de türelmetlen a hölgy!	vál, gúny is
4.	mintagyerek 'illelmes, jól nevelt, más gyerek(ek) elé példaként állított gyerek'	biz, gúny is
5.	olvad 'erős érzelm hatására ellágyul', pl. olvad a gyönyörűségtől	vál, gúny is
6.	orákulum 'csalhatatlannak tekintett személy, írásmű'	vál, gúny is
7.	pöcs 'ember, férfi'	trágár, gúny is

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
8.	rákezd: 'elkezd a szokásos mondókáját (folytatni)'	gúny is
9.	szépséges 'gyönyörűsége'	nép v. vál, gúny is
10.	tökéletes 'vmely tulajdonságot a lehető legnagyobb mértékben meg- testesítő', pl. tökéletes csend, tökéletes hülye	gúny is

A „gúnyos is” minősítés feltehetőleg abban különbözik a „néha gúnyos” minősítéstől, hogy a „gúnyos is” minősítés nyitva hagyja azt a kérdést, milyen a gúnyos és a nem gúnyos használat aránya, azaz **nem derül ki** belőle, hogy a gúnyos vagy éppen a nem gúnyos használat **meny-nyire gyakori**.

A kettő megkülönböztetése nem lehet mindig könnyű. Nem biztos, hogy van empirikus alapja annak például, hogy a *mintaférj* a „bizalmas, néha gúnyos” minősítést kapja, a *mintagyerekek* viszont a „bizalmas, gúnyos is” minősítést. Hasonlóan nehezen megmagyarázható eltérés van a gúnyos használat gyakorisága tekintetében a „választékos és gúnyos is” minősítésű *olvad* és a „gyakran gúnyos” minősítésű *olvadozik* közt (választékosság tekintetében a különbség reális).

1.

A „gúnyos” minősítésről – megnevezése alapján – azt gondolhatnánk, hogy azt főként olyan másodlagos szójelentések kapják, melyek az elsődleges jelentésükhöz képest ellentétes valóságot jelölnek. Példáink közt csakugyan vannak ilyenek is, de számuk **meglepően alacsony**. Ilyenek a következők: *ártatlan, csekély, csinos, ékeskedik, fényűzés, férjhiúság, gyönyörű, habtest, híres, hős, illat, jó, köszön, multság, nagyreményű, okos, mint a tavalyi/tordai kos, őnagysága, szépen*, s bizonyos kontextusokban az *aranyköpés, hölgy, mintaférj, mintagyerek, szemérmes, szépséges, tökéletes* is. Ez a megállapítás természetesen csak a példatárban feltüntetett denotatív jelentésre vonatkozik.

Előfordul, hogy a „gúnyos” minősítésű jelentés **nem éppen ellentétes** az alapjelentéssel, hanem olyan metafora, amely **egy másfajta dologgal való azonosítás révén fejez ki rosszszallást, becsmérést**. Ilyen az *alattvaló, bárány, bölcselkedik, buzog, céhbeli, cicamosdás, csepűrágó, csuha, dagadt, elsavanyodik, enyveskező, fejőstehén, filozofál, földtúró, idill, jámbor, járgány, jeremiád, kabaré, kakofónia, kapar, káposztalé, kese, kiskomám, közrendű, málé, mezei, mimóza, moralista, mos, (mulya), olcsó, olvad, olvadozik, pedigré, pojáca, selejt, sintér, skatulya, sörény, szétugraszt, szófosás, tacskó, (tollnok), töpörtyű, tyúkper, udvartartás, vén, verkli, zengedez, zöltség*. Itt említhetünk meg néhány **metonimikus** jellegű átvitelt: *pöcs, siralmas, szerencsétlen*.

A példák közt elég nagy számban találhatóak szólások; ezek **mibenlétükből adódóan** (per *definitionem*) **metaforikus jellegűek**: *nem teszi (ki az) ablakba; felforr az agyvizet; a legvidámabb barakk; se bűt, se bāt nem mondott; vkivel egy tából cseresznyézik; faiskolába járt/faiskolát végzett; otthagya a fogát; fűbe harap; inába száll a bátorsága; szedi/elhordja/(el)viszi az irháját; nincs benne köszönet; lóg az orra; miből lesz a cserebogár?; úgy kell neki; megéri a pénzét; pihen a babérjain; nesze semmi, fogd meg jól; feltalálta a spanyolviaszt; nem találja/találna fel a spanyolviaszt; honnan szalajtották; szárazföldi patkány; szerencsés mosdat; nem elég az üdvösséghez; vaj van a fején; zebre tesz/vág*.

Az előző két bekezdésben felsorolt metaforikus szavak és kifejezések nyilván azért nem a „pejoratív” minősítést kapták, mert ezek azon kívül, hogy rosszallást fejeznek ki, **általában is erősebb érzelmi töltésűek**, mint a „pejoratív” minősítésűek. Ezenkívül használatuk többnyire erős elhatárolódást, sőt rosszindulatot sugall: a beszélő nemcsak elítéli az érintett személyt, cselekedetét, tulajdonságot stb., hanem egyes esetekben ki is csúfolja. Más esetekben a metafora lekicsinylést, lenézést fejez ki; az idézetek közül ilyen az *alkotmányosdi*, *alattvaló*, *cicamosdás*, *csepűrágó*, *egyletesdi*, *földtúró*, *kiskomám*, *köldöknéző*, *tyúkper* szó és a *faiskolába járt/faiskolát végzett*, *feltalálta a spanyolviaszt*, *szárazföldi patkány* állandósult szókapcsolat.

Csúfolódó jellegűek azok a szavak, ill. szójelentések is, melyek stílusértékük, hangulatuk, konnotációjuk által érnek el sajátos stílushatást: *ah*, *csemete*, *dáma*, *delnő*, *magas*, *mordály*, *orákulum*, *sirám*, *szemérmetes*, *úgymond*, *ukáz*, *üdvös*. Különösen érdekesek ezek közül azok, amelyek egyébként **elavultak**, csak a szótár által „gúnyosnak” tekintett jelentésben jellemzőek a mai használatra (*delnő*, *mordály*, *sirám*, *szemérmetes*).

A beszélő negatív viszonyulását, rosszindulatát a túlzást kifejező jelentések is jelezhetik. Talán a túlzás jelentésmozganata miatt kapták a „gúnyos”, nem pedig a „pejoratív” minősítést a következők: *átkos*, *a legvidámabb barakk*, *bőgőmasina*, *csigalassúság*, *deszka*, *elzeng*, *elszelel*, *gyötör*, *hájfejű*, *hájtömeg*, *hájpacni*, *zsírpacni*, *halandzsázik*, *kétbalkezes*, *konyhamalac*, *lábvíz*, *lepedő*, *nyálasszájú*, *döglött oroslán*, *őskövület*, *majd összetöri magát*, *özönvíz előtti*, *roncstelep*, *sárfészek*, *sárkány*. A túlzás iróniával párosul a következőkben: *ifjú titán*, *univerzális zseni*, *ügyeletes zseni*.

Vannak a példák közt olyanok is, melyekben **nem érzünk** olyan „**többletindulatot**”, mely indokoltá vagy legalább megmagyarázhatóvá tenné a „gúnyos” minősítést. Egyszerűen pejoratívnek érződik (általában vagy bizonyos kontextusban) pl. a *derogál vkinek vmi*, *gebe*, *hetyeg*, *komcsi*, *kultúrsznob*, *leszerepel*, *meakulpázik*, *nagylelkűsködik*, *nigger*, *öleb*, *összeillik*, *párocaska*, *pohos*, *rajtaveszt*, *rákezdi*, *státusszimbólum*, *szépséges*, *úgymond*, *vágyálom*.

Nem tűnik indokoltnak a „gúnyos” minősítés (de még a „pejoratív” sem) az olyan határozószók, mondatszók esetében sem, mint amilyen a *bezzeg* vagy a *persze*, mivel ezek csak gúnyos vagy pejoratív kontextusban válnak részévé egy gúnyosnak vagy pejoratívnek észlelt közlésnek. Csak az *úgymond* szóról mondható el, hogy ma valószínűleg mindig gúnyos kontextusban fordul elő, legalábbis az idősebb nemzedék számára a főntebb jelzett ‘állítólagos’ jelentésben.

Ugyancsak **indokolatlannak** tűnik a példaként hozott, *csiga*- előtagú szavak „gúnyos” minősítése (*csigalassúság*, *csigalépés*, *csigatempó*); ezeket inkább „túlzó” vagy „pejoratív” vagy „túlzó és pejoratív” minősítéssel lehetett volna ellátni. A *náció* szó sem tűnik a legtöbb kontextusban sem gúnyos, sem pejoratív stílusértékűnek, bár kétségtelen, hogy stilisztikailag jelölt a *nemzethez* képest.

Figyelmen kívül hagyva az utóbbi eseteket, melyekben **téves minősítésről** beszélhetünk, az idézett példáink mind pejoratív stílusértékűek, ezért valóban indokolt a „pejoratív” minősítés elmaradása, mivel a szó gúnyos stílusértéke implikálja annak rosszalló mivoltát.

Éppen ezért **inkább azokat az eseteket tekinthetjük lexikográfiai hibának vagy legalábbis következetlenségnek, melyekben mind a két minősítés megjelenik.**

Ilyen a példák közt a „pejoratív és gúnyos” *bigott, csőszködik, elhájasodik* és a *selejt*. Ugyancsak kevésbé indokoltnak tűnik a „pejoratív vagy gúnyos” minősítés, mellyel az *egyén* és a *pedigré* van ellátva.

A „pejoratív, gyakran gúnyos” minősítésnek viszont, melyet az *ukáz* szó kap, lehet némi létjogosultsága: elképzelhető, hogy az *ukáz* bizonyos kontextusokban pusztán pejoratív, erősebb érzelmi töltés nélkül, más kontextusokban pedig „maróbb”, csúfolódóbb jellegű.

A „gúnyos” minősítésű szavak sajátos stílushatásához, (erős) érzelmi töltéséhez nemcsak az előbbiekben jelzett metaforikus jellegük, vagyis adherens expresszivitásuk járulhat hozzá, hanem a hangalakjukból, ill. alaki felépítésükből adódó inherens expresszivitásuk is.

Hangutánzó-hangulatfestő eredetű az *ahá, bú, bá, (el)zeng, gebe, hetyeg, nyámnyila, pohos, retyerutya, tutyimutyi* és a *zengedez*. Ezekhez hasonló jellegű a *pereputty* és a *tinglitangli* is (ez utóbbi az átadó német nyelvben hangutánzó-hangulatfestő eredetű).

Szokatlan képzésmódú szavak is akadnak a példák között: *bumfordi, fogdmeg, fősvénység, hölgyemény, mitugrász, uracs, verselmény*, de ide vehetjük az *alkotmányosdi* és az *egyletesdi* szót is. Némely összetett szó esetében pedig az összetételi tagok szokatlan jelentés-tani kapcsolatot létesítenek két fogalom között: *aranyköpés, búvalbélelt, elmeszülemény, haspárti, hírharang, számárlétra, szófosás, tyúkper*.

2.

2.1. A „gúnyos” is többször alkot kettős vagy többes összetett minősítést.

A stílusválogatási dimenzión a legtöbb példánk a „bizalmas és gúnyos” kombinációra van: *dagadt, deszka, enyveskezű, hájpacni, halandzsázik, szedi az irháját, lábvíz, lepedő, leszerepel, lóg az orra, mámi, mulya, majd összetöri magát, pereputty, retyerutya, roncstelep, honnan szalajtották, tinglitangli, tutyimutyi, nem elég az üdvösséghez, ügyeletes zseni, verkli*.

A felsoroltakkal rokon minősítésű szavak a „bizalmas és kissé gúnyos” *derogál vkinek vmi, közrendű*; a „bizalmas és gyakran gúnyos” *aranyköpés, se bűt, se bát nem mondott, elmeszülemény*; a „bizalmas és néha gúnyos” *aha, ahá, mintaférj*; a „bizalmas és gúnyos is” *mintagyerek*.

Hasonló jellegű a „népies és gúnyos” minősítés: ilyen minősítésű a példák közül a *fősvénység* és a *nyámnyila*. Ezek is bizalmas stílusértékűek, a többiektől abban különböznek, hogy használatuk inkább a népies környezethez kötődik.

A „gúnyos” és a „bizalmas” kombinálódásának gyakoriságát itt is – a „pejoratív” minősítésűekhez hasonlóan – az magyarázza, hogy az emberek leginkább az **informális beszédhelyzetekben** szokták **szókimondóan, nagyobb érzelmi telítettséggel** közölni a véleményüket, a **negatív érzelmek** kifejezésétől sem tartózkodva.

Példatárunkban jóval kisebb azoknak a minősítéseknek a száma, melyekben a „gúnyos” a „választékossal” kombinálódik. Ilyenek a következők: „választékos és gúnyos” *bölcse-*

kedik, jeremiád, kakofónia, köldöknéző; „választékos és kissé gúnyos” fényűzés; „választékos és gyakran gúnyos” céhbeli, mimóza, nagyreményű, öleb, üdvös; „választékos és néha gúnyos” moralista; „választékos és gúnyos is” hölgy, olvad, orákulum. Itt említhetjük meg a „népies vagy választékos és gúnyos is” minősítésű szépséges és az „irodalmi és gúnyos” tyúkprókátor szót.

Bár a szótár „irodalmi, gyakran gúnyos” minősítéssel látja el az *úgymond* szót, ennek valójában nyelvideológiai okai vannak: a nyelvművelők nyelvi konzervativizmusuk miatt csak vonakodva fogadják el az *úgymond* jelentésváltozását. A helyes minősítés „elavult vagy gúnyos” volna, mivel a semleges használat (pusztán idéző szerep) ma már egyáltalán nem él, gúnyosként viszont közömbös stílusértékű.

A „választékos” és a „gúnyos” különféle kombinációitól nem különbözik lényegesen a „sajtónyelvi és gúnyos” *alkotmányosdi, átkos, a legvidámabb barakk, kultúrsznob, szerezcent mosdat*, a „sajtónyelvi és kissé gúnyos” *alattvaló*, valamint a „hivatalos vagy sajtónyelvi és néha gúnyos” *magas* ‘nagy hatalmú, sokak fölé rendelt’.

A **formális** stílustól **idegen az érzelmileg telített nyelvi formák** használata, így érthető, hogy a „hivatalos” és a „gúnyos” kombinálódására csak vagylagos példánk van (az előbb idézett *magas*). Itt említhetjük meg a „tudományos és sajtónyelvi, gyakran gúnyos” *státuszszimbólum* szót, melyet azonban vagylagosként kellett volna jelölni, „tudományos vagy sajtónyelvi, gyakran gúnyos” formában, mivel a *státuszszimbólum* a tudományos nyelvben aligha gúnyos stílusértékű.

Fogalomköri minősítéssel van ellátva a *szárazföldi patkány* is („hajózással kapcsolatos és gúnyos”), ez azonban nem szaknyelvi jellegű, s nem is a formális stílusú szövegekben használják, így ez valójában a „bizalmas” minősítésűek közé tartozik.

Az időbeliség dimenziójának minősítései utalhatnak egy múltbeli állapotra: az „elavult és gúnyos” *uracs* azt jelzi, hogy a szó ma már nem használatos, annak idején pedig gúnyos stílusértékű volt. Ugyanezt jelenti a „régies és gúnyos” *fogdmeg* (a „régies” minősítést többnyire az elavult szavak megjelölésére használják az értelmező szótárak).

Előfordulnak olyan összetett minősítések, amelyek egyszerre utalnak a régi és a mai használatra. Ezeket az alfejezet bevezető részében már említettük: „régies, ma rendszerint gúnyos” a *szemérmertes*; „régies és irodalmi, ma gúnyos” a *delnő*; „régies és irodalmi, ma gyakran gúnyos” a *sirám*.

Az érzelmi dimenzió minősítései közül fontebb már említettük a redundáns jellegű „pejoratív és gúnyos” minősítést, melyet elvileg bármelyik „gúnyos” minősítésű szó megkaphatna, de a szótárban csak néhány ilyen található. Ezek közül a példatár a következőket tartalmazza: *bigott, csőszködik, elhájjasodik, selejt*. Ide tartozik még a „pejoratív és gyakran gúnyos” *ukáz*.

További összetett minősítések az érzelmi dimenzióon belül: „gúnyos és átvitt is” *dögöltt/haldokló/fogatlan oroszlán*; „durva és gúnyos” *felforr az agyvíze, nigger, szófósás*; „trágár és gúnyos is” *pöcs*.

2.2. A vagylagos minősítések közül a példatárban a következők vannak képviselve: „bizalmas vagy gúnyos” *beleesik vkibe, hetyeg, mezej*; „irodalmi vagy gúnyos” *ah*; „régies vagy gúnyos” *mordály, náció*; „pejoratív vagy gúnyos” *egyén, pedigré*.

Sok példa van a „tréfás vagy gúnyos” minősítésre: *a legvidámabb barakk, bőgőmasina, búvalbélelt, cicamosdás, elzeng, haspárti, hölgyemény, idill, járgány, káposztalé, konyhamalac, őskövület, összeecsókoló(d)zik, megéri a pénzét*.

Itt említhető még meg az „irodalmi vagy tréfás vagy gúnyos” *habtest*, valamint a „gúnyos vagy tréfás” *vkinek befellegzik, töpörtyű*.

3. A „durva” (durva) és a „kissé durva” (kissé durva) stílusminősítés

A legáltalánosabb megközelítésben a „durva” az **erős** – és ugyanakkor egyértelműen **negatív** – **indulati töltésű**, gyakran a **hagyományos társadalmi normákat, a jó ízlést sértő** szavaknak a sajátos stílusértéke, ill. az ennek megfelelő stílusminősítés.

A „durva” minősítés jellemzése az értelmező kéziszótár rövidítésjegyzékében a következő: „sértően, megalázóan, gyakran kakofemisztikusan nyers”. A *durva* szó idevágó jelentése az értelmező kéziszótár szerint ‘másokat sértő, erőszakos, kíméletlen, goromba’, ill. ‘a jó ízlést, az erkölcsi érzéket sértő, illetlen’. A *kakofemizmus* az értelmező kéziszótár szerint ‘közömbös hangulatú szó helyett tudatosan használt durva, pejoratív szó, kifejezés’.

Ezek alapján a „durva” minősítésre **csaknem minden igaz, amit az előző fejezetben a „gúnyos” minősítésről elmondtunk**. A legfőbb különbség abban áll, ami a rövidítésjegyzékben nincs is benne, hogy ti. **a durva szavak – szemben a gúnyosakkal – számos esetben jó ízlést sértők**. Ezenkívül a **durva** stílusértékű szavak stílusértékére **nem jellemző az irónia**, igaz, amint fentebb láttuk, az irónia a „gúnyos” minősítésű szavaknak is csak egy kisebb részében játszik szerepet.

Fontos tulajdonsága a meghatározások alapján a „durva” minősítésű szavaknak, hogy jelentős részük **pejoratív** stílusértékű is; ugyanezt láttuk fentebb a „gúnyos” minősítésű szavaknál is.

Az alábbiakban – mint máskor is – konkrét példákat idézünk a szótárból, melyek segítségével pontosabban tudjuk majd jellemezni a „durva” és a „kissé durva” stílusértékű szavak jellegadó sajátosságait.

÷ „Durva” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	agy: az agyamra mész 'idegesítesz'	durva
2.	alányal 'vkit annak jelenlétében hízelgésből dicsér'	durva pejor
3.	állat 'elvadult, kíméletlen ember', pl. te állat!	durva pejor
4.	álltság 'nagy ostobaság'	durva
5.	baci 'tüdőbeteg ember'	durva
6.	bagzik 'szeretkezik'	durva pejor
7.	balfasz 'balfácán'	durva
8.	befog: befogja a száját (vkinek 'elhallgat(tat)')	átv is, biz v. durva
9.	bepofátlankodik 'hívatlanul, kellemetlen meglepetést keltve beállít vhova'	biz durva
10.	böfög 'bárdolatlanul morog', 'így mond vmit'	durva
11.	cafrika 'szajha'; cafra 'szajha'	nép durva
12.	cseszeget 'zaklat, piszkál vagy korhol vkit'; 'babrál, piszkál vmit'	durva
13.	csipáz 'néz', pl. ide csipázz!	argó durva
14.	disznó: nem őriztünk együtt disznót 'hogyan mer(sz) velem bizalmaskodni?!'	nép durva
15.	dög <indulatos vagy tréfás megnevezésként> élő állat, különösen kutya, pl. pompás dögök; <szidalmazó megnevezésként> ellenszenves, gyűlölt személy, pl. részeges dög dög <pusztán a férfiak szempontjából tekintve> nő'	durva argó durva
16.	dzsuva 'köpet'; 'piszok, mocskos, szenny'; dzsuvás 'mocskos, koszos', pl. dzsuvás a kezed, a ruhád	durva
17.	elhord: hordd el magad 'takarodj'	durva
18.	elkurvul '<nő> prostituált lesz'; 'anyagiakért, konformizmusból stb. elveit megcsúfolva becstelenné válik' 'vki mihaszna, felelőtlen életmódot folytat'	durva durva túlzó
19.	elpatkol 'meghal'	durva
20.	elrothad 'testileg-lelkileg tönkremenve nyomorultul elpusztul vhol'	durva
21.	esik: a fene/a nyavalya essen bele <szidalmazó káromkodásként>	durva
22.	fasza 'nagyszerű, kitűnő, remek'; faszi 'férfi, pasas'	durva
23.	faszari 'fösvény, fukar'	nép durva
24.	fatökű 'érzéketlenül rideg, kedélytelen <férfi>'	durva tréf
25.	felcsinál 'teherbe ejt'	durva
26.	feldobja a talpát 'meghal'	durva
27.	felfordul 'ember meghal'	durva
28.	felforr az agyvize 'méregbe gurul, indulatos'	durva gúny
29.	felzabál 'mohón, falánkul megeszik vmit', pl. a kutya mindent felzabált	durva
30.	fene: <elhomályosult jelentéssel kifejezésekben> eszi a fene (vkiért) 'bolondul utána'; <szitkozódásban> fene a pofádat!; <bosszúság kifejezésére> a fene egye meg!; <beletörődés kifejezésére> hagyd a fenébe; egye fene/egy fene! 'mindegy'; <tagadás, visszautasítás kifejezésére> a fészkes fenét!; <kérdés nyomósítására> hol a fenében voltál?; <csodálkozás kifejezésére> no fene! 'ezt se hittem volna!'; mint a fene: <nyomósító hasonlításaként> 'nagyon, irgalmatlanul', pl. úgy ég, mint a fene	durva v. biz

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
31.	fing 'a végbélben (hang kíséretében) távozó bélgáz'; fingik 'szellent'	durva
32.	fos 'híg széklet'; fosik '(híg székletet) ürít fossa a szót 'megállás nélkül fecseg'	durva durva pejor
33.	frász: <kifejezésekben> (majd) kitöri a frász 'nagyon megijed', töri a frász vkiért, vmiért/vki, vmi után 'betegesen vágyik rá'; majd frászt kapott 'nagyon megrémült'; frászban van 'izgul, retteg'	nép durva v. biz
34.	ganéj 'galázatos, alávaló ember', pl. te ganéj!	durva
35.	gatyázik 'piszmozg, késlekedik', pl. gatyázik vmivel; 'mellébeszél'	durva
36.	geci 'ondó'	durva
37.	gennyes 'visszataszító, undorító', pl. gennyes alak, ügy	durva
38.	görény 'alja, hitvány személy', pl. micsoda görény	durva
39.	gyogyó 'gyógypedagógiai iskola, intézmény', pl. beadták a gyógyóba; gyogyós 'testileg vagy szellemileg fogyatékos (személy, különösen gyermek)'	durva
40.	hányadék 'undorító dolog vagy különösen utált személy'	durva
41.	hasas 'már láthatóan terhes <nő>'	durva
42.	herél '<férfit, fiút> ivartalanít'; herélt 'akit ivartalanítottak'	durva
43.	hernyó 'hitvány, undorító személy, különösen férfi'	biz durva
44.	húgyagyú 'hibbant, agyalágyult'	durva gúny
45.	hugyos 'vizelettől nedves'; 'ruhájába vagy ágyába vizelő <személy>'; hugyozik 'vizel'	nép v. durva
46.	húzz (már) innen 'menj, húzz el innen'	durva
47.	hülye 'buta, ostoba', pl. ne légy ilyen hülye!; vmi miatt nekünk nem tetsző, bosszantóan vagy dühítően kellemetlen, pl. micsoda hülye idő; hülyeség 'annak állapota, tulajdonsága, aki hülye', pl. hülyesége határ- talan; 'ostoba dolog', pl. hülyeségeket mond, művel; hülyül 'egyre hülyébbé válik', 'bolondozik', 'ostobaságot művel'	durva biz
48.	idetolja a pofáját/képét 'ideszementelenkedik'	durva
49.	kalap: egy kalap szart (sem) ér 'teljesen értéktelen'	durva
50.	kan: nagy kan 'erős nemi ösztönű férfi'; kanca 'bővérű, erős nemi ösz- tönű nő'	durva biz
51.	kibelez '<főleg fenyegetésként> megöl', pl. menten kibelezlek!	durva v. tréf
52.	kikapar vkit 'méhkaparást végez neki'	durva
53.	kín: az anyja kínja/kínját <szitkozódásként>	nép durva
54.	kinyiffan 'meghal, elpusztul'	durva
55.	kiröhög 'kinevet'	durva
56.	kirúg 'kidob, eltávolít vkit vhonnan'; úgy kirúgja, hogy a lába sem éri a földet 'kíméletlenül kiűzi, eltávolítja'	durva
57.	koszfészek 'piszkos, mosdatlan személy'	biz pejor durva
58.	köp vkire, vmire 'undorral, megvetéssel tekint rá'; 'nem törődik vele', pl. köpök rá!	durva
59.	kripli 'nyomorék'	durva
60.	kúr 'közösül'	durva
61.	kurafi 'szoknyavadász', 'hitvány, alávaló férfi'	rég durva
62.	kurva 'prostituált, kéjnök'; <szitkozódásban> 'felháborodást, bosszúsá- got okozó', pl. kurva hideg van! 'feslett vagy laza erkölcsű nő'	durva durva túlzó
63.	kuss '<ember elhallgattatására, esetleg elkergetésére>; kuss vkinek:	durva

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
	<véleménynyilvánítás megtiltásának vagy lehetetlenségének kifejezésére>, pl. a gyerekek kuss volt; kussol '<ember> félelmében vagy szégyenében meglapul, hallgat'	
64.	láb: fél lábbal a sírban van 'nagyon idős'	durva
65.	lekopik: kopj le (rólam)! 'menj a fenébe'	durva
66.	leugat 'erőszakos hangoskodásával szóhoz sem enged jutni vki(ke)t'	durva
67.	marhul 'marhaskodik'; megmarhul 'elveszi a józan eszét'	biz durva
68.	meghág '<férfi nőt> magáévá tesz'	durva
69.	mocskos 'aljas, jellemtelen', pl. mocskos fráter; mocskol 'gyaláz'; mocskolódik 'gyalázkodik'	durva
70.	moslék 'pocsék, undorító', pl. moslék alak!	biz durva
71.	nigger 'néger'	durva gúny
72.	nyavalya: (majd ki)töri a nyavalya 'egészen odavan (pl. az ijedségtől), 'vkiért, vmiért nagyon vágyik rá'	biz durva
73.	okád/okádik 'hány, rókázik'; okádék 'hányadék'; 'undorító ember, dolog', pl. okádék alak	durva
74.	paraszt 'faragatlan modorú személy'	durva
75.	pata 'emberi láb'	durva
76.	patkány 'aljas, alattomos személy', pl. micsoda patkány!	durva
77.	pofa 'arc'	durva v. tréf v. Bonc
78.	pöcsöl 'ügyetlenkedik, bizonytalankodik'	durva
79.	puca 'hímvesző'; nincs vér a pucájában 'gyámoltalan, férfiatlan'; van vér a pucájában 'bátor, belevaló <férfi>'	durva
80.	ribanc 'feslett erkölcsű nő; 'prostituált'	durva
81.	ringyó 'szajha'	durva
82.	rohad <személy> reménytelen állapotban pusztulva sínylődik, szenved'; 'régóta, tétlenül vár(akozik) vhol', pl. órák óta itt rohadok; 'kényyszerből, kelletlenül tartózkodik, tevékenykedik vhol', pl. egész héten a műhelyben rohadtunk	durva
83.	rühes 'utálatos, ronda', pl. rühes alak	durva
84.	segg 'far, ülep'; seggre esik '<ütéstől, botlástól> leül, lehuppan'; 'póru jár'; 'végbélnyílás'; 'seggfej'; seggrészeg 'nagyon részeg, holtrészeg'	durva
85.	seggfej 'buta ember'; seggnyalás 'gerinctelen, talpnyaló hízelkedés'	durva pejor
86.	strici 'prostituált kitarított szeretője, ill. futtatója'; 'garázda fiatalember, csirkefogó, huligán'; 'pimasz, szemtelen fiatal férfi'	durva
87.	süket 'nagyothalló'	durva v. túlzó
88.	szar 'ürülék, széklet'; 'hitvány, megvetendő dolog vagy személy'; <kifejezésekben> 'kínos helyzet', pl. szarban van, szarban hagy vkit; <szitokszóként vmely indulat kifejezésére, kérdés vagy tagadás nyomósítására> 'fene', pl. hova a szarba tűnt?; szart sem ér; szarik '(ürülék) bocsát ki'; <szitkozódásban, megvetés, elutasítás kifejezésére> szarok az egész dologra!; szarok megtenni!; szarakodik 'pizmog, vacakol'; szarházi 'hitvány, jellemtelen (személy)'; szarkeverés 'bajkeverés, áskálódás, intrika'	durva
89.	szatyor: öreg/vén szatyor 'ellenszenves vénasszony'	durva gúny
90.	szemét 'hitvány, aljas személy'; pl. mit akar az a szemét?; szemétláda 'hitványaljas alak'	durva
91.	szirszar 'hitvány és fölösleges (dolog), vacak(ság)'	biz durva

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
92.	takony 'az orr váladéka'; taknyos 'váladékos <orr>'	durva
93.	takonypóc 'taknyos kölyök'	nép durva
94.	tart: tartsd a szádat 'hallgass'	biz durva
95.	tehén 'testes (esetlen) nő'	durva
96.	tojik '(székletet) ürít'	durva
97.	tosz/toszik 'közösül'	argó durva
98.	tőgy 'nagy női mell'; tőgyes 'nagy mellű <nő>'	durva
99.	tök 'a herezacskó a herével együtt'; (csak) a tökét vakarja 'tétlenkedik'	durva átv is
100.	trágyadomb 'rendetlenül egymásra dobált, rendszerint piszkos tárgyak halmaza'	durva
101.	trampli 'tenyeres-talpas, esetlen nő'	durva v. pejor
102.	tróger 'faragatlan, nyers, aljas ember'	durva
103.	trotli 'gyámoltalan és bárgyú (férfi)'	durva
104.	túró(t)! <ellentmondás kifejezésére> 'dehogysis'	durva
105.	tyúk 'nő', pl. jó kis tyúk	durva
106.	tyúkász 'szoknyabolond férfi'; tyúkászik 'férfi szerelmi kalandok után futkos'	durva tréf
107.	ugat '<ember> rosszindulatúan vagy fölöslegesen beszél', pl. ne ugass!	durva
108.	ütődött 'fogyatékos elméjű', pl. ütődött gyerek	biz durva
109.	vaddisznó 'mogorva, nyers ember'	durva
110.	valag '(ember) fara, fenéke	durva
111.	vedel 'mohón iszik', pl. ne vedelj!	durva
112.	visszapofázik 'visszabeszél, visszafelesel'	durva

÷ „Kissé durva”

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
1.	dögös 'kihívóan csinos <nő, lány>'	kissé durva
2.	duda '(nagy) női mell'	tréf v. kissé durva
3.	far 'embernek, különösen nőnek a fenéke'; pl. riszálja a farát	nép, kissé durva
4.	hasfájás 'panasz(kodás)', pl. na mi a hasfájásod?	kissé durva
5.	keménytökű 'nézeteit, érdekeit stb. bátran, szókimondóan képviselő <férfi>' szívós, kitartó <férfi>'	kissé durva kissé durva, ritk
6.	kivénül 'kiöregedik'	kissé durva
7.	közröhej 'általános (gúnyos) röhögés'; 'köznevetség'	kissé durva, biz
8.	lecserél 'szakít vkivel', pl. lecserélte a barátnőjét	kissé durva
9.	lefektet '<férfi> eléri, hogy a kiszemelt nő szeretkezzen vele'	kissé durva
10.	lekopik 'otthagyt és nem zavar tovább vkit'; lekoptat 'eléri, hogy vkivel megszakadjon a (szerelmi) kapcsolata'	biz, kissé durva
11.	libazöld 'a liba ürülékéhez hasonló sárgászöld szín(ű)'	kissé durva
12.	ló <megszólításként is> 'ostobán viselkedő személy'	kissé durva
13.	lódulj 'takarodj'	kissé durva
14.	meg van buggyanva 'nem viselkedik normálisan; elment az esze'	kissé durva
15.	marhamód/marhamódon/marhára 'nagyon, nagy mértékben', pl. marhamód szereti a hasát	kissé durva

Sor- szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelen- tésének minősítése
16.	megbuggyan: meg van buggyanva 'nem viselkedik normálisan, elment az esze'	kissé durva
17.	meghúzat: meg van húzatva 'elment az esze'	kissé durva
18.	megkettyint '<férfi nőt> magáévá tesz'	kissé durva
19.	nyálazó 'ujjnedvesítő'	kissé durva
20.	pipihús 'kívánatos (fiatal) nő'	kissé durva
21.	szájmenés 'sok (üres) beszéd, locsogás, fecsegés'; szájmenése van '(mindig) sokat beszél'	
22.	tejcsarnok 'nagy női mell'	biz, kissé durva
23.	tökkelütött 'buta'	kissé durva
24.	tűnés '<azonnali távozásra felhívó szó>, pl. na elég volt, tűnés!	kissé durva
25.	tűz 'sietősen (el)megy', pl. tűzzünk innen!	kissé durva

A „kissé durva” minősítésű szavak, ill. jelentések esetében a fentebb részletezett **durva jelleg kisebb mértékben** érvényesül. A szónak, ill. jelentésnek ez a sajátsága többnyire **nem a denotatív jelentéséből vagy a motivációjából** következik, hanem abból, **amilyen környezetben az adott szó, ill. jelentés használatos** (kik használják, milyen helyzetekben, mennyire feltételez a használat tudatos bántó szándékot stb.).

1.

1.1. A példák áttekintése azt mutatja, hogy a „durva” vagy a „kissé durva” minősítésű szavak nagy részét az emberek általában **bántó szándékkal** használják. Legfeljebb nagyon közeli, nagyon intim kapcsolatban képzelhető el ezeknek mintegy viccelődésképpen való, pejoratív, ill. bántó él nélküli használata, de valószínűleg ezek ilyen helyzetben is **stilisztikailag erősen jelöltek** maradnak.

A „durva” minősítésű szavak, ill. szójelentések példái között vannak olyanok is, melyeket érdemes lenne tüzetesebben megvizsgálni, nem inkább a „kissé durva” minősítés volna-e megfelelő. Különösen a következőknél merül fel ez a gyanú: *agyamra mész, cseszeget, nem őriztünk együtt disznót, dög 'állat', elpatkol, felforr az agyvize, hasas, herél, kinyiffan, kiröhög, marhul, strici, takony, túró(t), ütődött, vedel.*

Az áttekintésből az is kiderül, hogy a „durva” és a „kissé durva” minősítésű szavak, ill. jelentések **többsége valóban pejoratív stílusértékű**, de azért elég nagy számban találunk olyanokat is, melyek nem vagy nem feltétlenül rosszallóak, sőt olykor épp hogy a beszélők **pozitív viszonyulását** fejezik ki. Ilyen pl. a *dögös, fasza, faszi, keménytökű, libazöld, marhamód, marhára, marhul 'marhaskodik', nyálazó, pipihús.*

Nem feltétlenül fejeznek ki rosszallást a *közösül* és a *meghal* „durva” vagy „kissé durva” minősítésű szinonimái, továbbá a nemi szervek és más testrészek „durva” és „kissé durva” minősítésű megnevezései.

Az **ellenpéldák nem csekély száma** miatt az elvszerű megoldás az volna, hogy a „durva” minősítés mellett **minden releváns esetben fel lenne tüntetve a „pejoratív”** is. Vagy pedig az egyszerűség kedvéért a **„nem hivatalos”** minősítés mintájára létrehozható volna a **„nem**

pejoratív” minősítés, s ezzel ellátható volna az a néhány „durva” minősítésű szó, amely nem pejoratív stílusértékű.

1.2. A példákat abból a szempontból is érdemes áttekinteni, mi a durva stílusérték forrása.

Először is érdemes megállapítani, hogy csak **nagyon kevés** olyan példát találunk, melynél a stílusérték **pusztán magából a használatból** adódna, s ehhez a szó jelentése és/vagy motivációja semmilyen módon ne járulna hozzá.

A legtöbb „durva” vagy „kissé durva” stílusminősítésű szónál a stílushatás a szó denotatív jelentéséből adódik, abból, hogy a szó többnyire olyan dologra, cselekvésre, állapotra vonatkozik, melyhez a kellemetlenség, a kínosság, a szégyen, a zavar érzete vagy más, ezekhez hasonló negatív érzés társul. A fő fogalomkörök a következők:

- negatívnak tekintett külső és belső emberi tulajdonságok, állapotok, szerepek: *állat, balfasz, cafrika, faszari, fatökű, ganéj, gennyes, görény, hányadék, hernyó, hugyos, hülye, hülyeség* ‘annak állapota, tulajdonsága, aki hülye’, *koszfészek, kurva, lekoptat, ló, mocskos, moslék, nigger, okádék, paraszt, patkány, nincs vér a pucájában, ribanc, ringyó, rühes, segg, seggfej, strici, szar* ‘megvetendő személy’, *vén szatyor, szemét, szemétláda, takonypóc, tehén, csak a tökét vakarja, tökkelütött, trampli, tróger, trotli, ugat, vaddisznó;*
- bosszantó, bántó, normaszegő vagy egyenesen deviáns társas viselkedés, ill. annak következménye: *az agyamra mész, alányal, bepofátlankodik, böfög, csesz eget, nem őriztünk együtt disznót, elkurvul, felforr az agyvize, felzabál, gatyázik, hasfájás, hülyül, idetolja a pofáját, kibeleg, kikapar, kiröhög, kirúg, lecserél, leugat, marhul* ‘elveszíti a józan eszt’, *meg van buggyanva, meg van húzatva, pöcsöl, seggrészeg, szájmenés, vedel, visszapofázik;*
- kellemetlenként, kínosként, megalázóként, fájóként stb. megélt helyzetek, állapotok, történések: *befogja a száját, eszi a fene vkiért, egye fene, majd kitöri a frász, töri a frász vkiért, vmiért, majd frászt kapott, frászban van, hülye* ‘vmi miatt nekünk nem tetsző, bosszantóan vagy dühítően kellemetlen’, *lekopik, majd kitöri a nyavalya, rohad, seggre esik, szarban van, tűz;*
- a test vegetatív működése: *fing, fos, okádik, szar* ‘ürülék’, *szarik* ‘ürüléket bocsát ki’, *takony;*
- szexualitás: *bagzik, dög* ‘nő’, *dögös, felcsinál, herél, kúr, kurafi, lefektet, meghág, megketyint, pipihús, tejcsarnok, tyúk, tyúkász;*
- a test vegetatív működéséhez és a szexualitáshoz kapcsolódó testrészek, állapotok, nedvek, tulajdonságok: *duda, far, geci, hasas, nagy kan, kanca, segg, tőgy, tök, valag;*
- halál: *elpatkol, elrohad, feldobja a talpát, felfordul, kinyiffan;*
- lelki és testi betegségek, fogyatékoságok és más testi állapotok: *baci, gyógyó, húgyagyú, kivénül, kripli, fél lábbal a sírban van, meg van buggyanva, meg van húzatva, süket, ütődött;*
- egyéb, negatívnak, visszataszítónak, undorítóknak tekintett dolgok: *állatság, dzsuva, hányadék, hugyos, hülyeség, közröhej, szar* ‘megvetendő dolog’, *(egy kalap) szart sem ér, szirszar, trágyadomb;*

- rendreutasítás, fenyegetés, elutasítás, megvetés kifejezése: *a fészkes fenét!, hordd el magad, hagyd a fenébe, a fene/nyavalya essen bele, húzz (már) innen, kuss, kopj le rólam, köp vkire, vmire, lódulj, szarik rá/szarik vmit megtenni 'szitkozódásban, megvetés, elutasítás kifejezésére', tartsd a szádat, túró/túrót!, tűnés!;*
- bosszúság kifejezése, szitkozódás: *fene a pofádat!, a fene egye meg, hol a fenében voltál?, az anyja kínja/kínját, kurva (szitkozódásban), hova a szarba tűnt?*

Főntebb már idéztünk példákat az olyan „durva” minősítésű szavakra, ill. szójelentésekre, melyekhez nem járul negatív értékítélet. Mostani áttekintésünkben is vannak példák arra, hogy **a durva stílusérték nem feltétlenül jár negatív értékítélettel**, ill. a „durva” stílusminősítésű szó **nem feltétlenül vonatkozik olyan denotátumra, amely kellemetlen érzéseket kelt** az emberben (l. pl. a test vegetatív működésével, a szexualitással, a halállal kapcsolatos némi szavakat, ill. szójelentéseket).

Ezekben az esetekben a durva stílusérték tehát nem a denotátumhoz való negatív viszonyulásból vagy a denotátum által asszociált kellemetlen érzésből fakad, hanem a szó **motivációjából**.

1.3. Ami a „durva” minősítésű szavak motivációjának és denotatív jelentésének a stílus hatásban játszott szerepét illeti, három esetet különböztethetünk meg:

- stílushatást, a szó durva stílusértékét a szó denotatív jelentésének és motivációjának egymást erősítő hatása eredményezi;
- a szó stílusértéke annak motivációjából fakad, a jelentése ebben nem játszik szerepet;
- a szó stílusértéke annak denotatív jelentéséből fakad, a motiváció nem játszik szerepet;
- a durva stílusértéknek nincs köze sem a denotatív jelentéséhez, sem a motivációjához, hanem konnotatív jellegű, a durva stílusérték a használat során „tapadt rá”, azáltal, hogy indulatos, ítélkező, szidalmazó, gyalázkodó kontextusban szokott rendszeresen előfordulni.

Meg kell még jegyezni, hogy olykor az is előfordul, hogy a szó korábban motivált volt, de az idők folyamán a motivációja elhomályosult, pl. *elpatkol, fene, frász, geci, hülye, ringyó*. Az ilyeneket a mai átlagos beszélő szempontjából motiválatlannak tekintjük.

1.3.1. A legtöbb példánk arra az esetre van, amikor a szó denotatív jelentése és motivációja egyaránt hozzájárul annak durva stílusértékéhez. Az ilyen jelentések metaforikus jellegűek, s durva jellegük leggyakrabban a következőkből adódik:

- egy állat, ill. annak valamely testrésze vagy állat által végzett tevékenység vivődik át az emberre vagy annak testrészére, pl. *állat, bagzik, dög 'ember', far, feldobja a talpát, felfordul, görény, herél, hernyó, kan, kanca, kibelez, leugat, ló, marhul, meghág, pata, patkány, pipihús, pofa, rühes, tehén, tojik, tőgy, tyúk, ugat, vaddisznó;*
- valamely (nem éppen kellemes asszociációkat ébresztő) emberi, testi (valós vagy elképzelt) tevékenység, állapot, ill. testrész vetítődik rá egy másfajta emberi, (többnyire) lelki-szellemi tevékenységre, pl. *alányal, bőfög, csipáz, felforr az agyvize, fossa a szót, hasfájás, kirúg, köp vmire, fél lábbal a sírban van, nyálazó, okádék, paraszt, pöcsöl, nincs vér a pucájában, segg, seggfej, süket, szájmenés, tyúkász;*

• egy, többnyire kellemetlen képzetet ébresztő vagy akár kifejezetten undorító élettelen dolog, állapot, történés stb. vetítődik rá az emberre vagy annak tulajdonságára, ill. tevékenységére, pl. *ganéj, gennyes, hányadék, húgyagyú, koszfészek, lekopik, megguggyan, mocskos, moslák, szar, vén szatyor, szemét, szirszar, trágyadomb*.

E három fő csoporton kívül több más is megkülönböztethető, s e három is szétbontható volna specifikusabb jelentéskörökre.

1.3.2. Jóval kevesebb példánk van arra az esetre, amikor a szó durva stílusértéke csupán annak motivációjából fakad. Ilyen a *keménytökű, libazöld, marhamód, marhára, nyálazó, van vér a pucájában*. E szavak rendszerint pozitív vagy semleges kontextusban használhatók, a stílushatás forrása, hogy a motivációjuk utal állatra vagy olyan emberi dologra, amely a kellemetlenség érzetét kelti.

A *csipáz, pata* és a *pofa* szavakat azért nem ide soroltuk, hanem az 1.3.1. pont alá, mert igaz ugyan, hogy ezek nem jelölnék negatívan értékelt dolgot, viszont a tényleges használatban rendszerint a beszélő negatív viszonyulását fejezik ki, főleg a két testrésznév, a *pata* és a *pofa* esetében.

1.3.3. A következő csoportot – amint föntebb jeleztük – azok a szavak, ill. jelentések alkotják, melyek durva stílusértéke jelentéstani szempontból denotatív jelentésükből fakad, nem pedig a motivációjukból. Ezek többnyire a mai beszélők számára **jelentésstanilag motiválatlanok**, vagy pedig a **motivációjuk önmagában nem ébreszt negatív képzeteket**. Jelentésstanilag motiválatlan a mai átlagos beszélők számára például a *dzsuva, far, fene, frász, geci, hülye, kinyiffan, kripli, kurva* ‘prostituált’, *kúr, kuss, ringyó, segg, takony, trampli, trotli, túró(t), valag, vedel*. Jelentésstanilag motiválnak tekinthető, de a motiváció nem kifejezetten negatív például a *felcsinál, felzabál, húzz (már) innen* esetében.

Aligha véletlen, hogy az idézett példák többsége **hangalakilag motiválnak** tekinthető: (idegen eredetükből fakadóan) szokatlan hangalakúak (pl. *dzsuva, kripli, nigger, nyavalya, ribanc, trampli, trotli*), vagy pedig hangutánzó-hangulatfestő jellegűek (pl. *cafka, fing, gyógyó, kinyiffan, megkettyint, ringyó*). Nyilvánvaló, hogy e szavaknak a hangalakja szerepet játszik – ha nem is konkrétan a durva stílusérték létrejöttében, de legalább – a szó **érzelmi telítettségében**.

Ezzel a jelenséggel találkoztunk föntebb más, az érzelmi dimenzióhoz tartozó minősítések tárgyalásakor is.

2.

Mivel a durva beszéd az **informális** stílusra jellemző (ha netán az első durva szó elhangzásáig formális is lett volna a beszédstílus, maga a durva szó – főleg ha több követi – könnyen informálissá teszi), érthető, hogy nem találtunk példát a „választékos és durva” vagy „durva és választékos” kettős minősítésre, továbbá az „irodalmi és durva”, ill. „durva és irodalmi”, valamint „sajtónyelvi és durva”, ill. „durva és sajtónyelvi” minősítésekre sem. Ha volna a szótárban „formális” stílusminősítés, ugyancsak hiányozna a „formális és durva” kombináció (egy érdekes kivételről alább lesz szó).

Az viszont **meglepő**, hogy példánk közt a „bizalmas és (kissé) durva”, ill. „durva és bizalmas” minősítés is **eléggé ritka**; ezek a szavak, ill. jelentések képviselik: *bepofátlankodik, hernyó, hülye, kan, kanca, közhöz, lekopik, marhul, moslák, szirszar, tartsd a szádat, tejcarnok, ütődött*. Ezenkívül van még egy példánk a „bizalmas és pejoratív és durva” minősítésre, a *koszfészek*.

Mivel a „bizalmas” stílusminősítés nélküli „durva” stílusminősítésű szavak ugyanúgy nem illenek a választékos vagy a formális stílusú szövegekbe, mint azok, amelyek a „bizalmas” minősítést is tartalmazzák, leginkább **lexikográfiai hibára** gyanakodhatunk. Elvileg tehát **minden „durva” minősítésű szót el kellene látni a „bizalmas” minősítéssel is**, ám nyilvánvalóan célszerűbb megoldás volna úgy tekinteni, hogy a „bizalmas” jelölés redundáns, mivel a „durva” jelölés implikálja, magába foglalja. Így tekintve viszont **a „durva” mellől mindenütt törölni kellene a „bizalmast”**.

Még meglepőbb az „argó és durva” minősítés ritka mivolta: mindössze a *csipáz*, a *dög* ‘nő’ és a *tosz(ik)* képviseli. Mivel a szlengre nagyon is jellemző a durva stílusértékű szavak használata, leginkább arra tudunk gondolni, hogy a szótárba a szerkesztők **konzervativizmus**a és bizonyos mértékű **prúdsága** miatt **kevés szlengszó** került bele.

A dialektális dimenzió minősítései közül több példát találunk – ahogy várható is volt – a „népies és durva” kombinációra: ilyen a *cafka, nem őriztünk együtt disznót, faszari, frász, az anyja kínja/kínját, takonypóc*.

Az időbeli dimenzió van egy „régies és durva” példánk, a *kurafi* (a szó valójában elavult, nem régies). Az „elavult és durva”, ill. „durva és elavult”, a „kivesző és durva”, ill. „durva és kivesző” kombinációkra nem találtunk példákat.

Az érzelmi dimenzió általános minősítései közül van egy példánk a „durva és átvitt is” minősítésre (*csak a tökét vakarja*), valamint két példa a „durva és túlzó” minősítésre *elkurvul* ‘mihaszna, felelőtlen életmódot folytat’, *kurva* ‘feslett erkölcsű nő’. A „túlzóval” való kombinálás logikus, mivel **felhevült érzelmi állapotban az emberek hajlamosak túlzásokba esni**, s ennek egyik megnyilvánulása lehet a túlzó stílusértékű szavak, ill. jelentések használata.

Természetesen „kedveskedő és durva”, ill. „durva és kedveskedő” kombinációra nincs példánk, hiszen ezek a minősítések kizárják egymást. Van viszont néhány példánk a „durva és tréfás” kombinációra: *fatökű, tyúkász, tyúkászik*. Ennek is megvan a létjogosultsága, hiszen **a durva lelkület és a tréfálozás nem zárják ki egymást**.

Mivel a „durva” minősítésű szavak, ill. jelentések legtöbbször **pejoratív** stílusértékű, meglepő, hogy a „durva és pejoratív” minősítés milyen ritkán fordul elő; a következő szavak, ill. jelentések képviselik: *alányal, állat, bagzik, fossa a szót, seggfej*. Ide vehetjük még a „bizalmas és pejoratív és durva” *koszfészek* szót is.

Amint fentebb jeleztük, **nem minden durva stílusértékű szó egyszersmind pejoratív is**. Akad épp hogy nagyon is pozitív értékítéletet tartalmazó szó, leginkább a *fasza*. Ezért egynéhány

szó önkényesnek látszó kiemelése és a „pejoratív” minősítéssel való ellátása semmiképpen sem jó megoldás.

Amint föntebb megállapítottuk, vagy minden olyan „durva” minősítésű szót, ill. szójelentést, amely pejoratív is, el kellene látni a „pejoratív” minősítéssel, vagy be kellene vezetni a „nem pejoratív” minősítést. Ez esetben a „durva” minősítést úgy tekintenénk, hogy minden esetben magába foglalja a „pejoratív” minősítést, kivéve, amikor a „durva” mellé a „nem pejoratív” járul.

A „durva és gúnyos” összetett minősítés is meglepően ritkán fordul elő, mindössze három példa van rá: a *felforr az agyvize, húgyagyú, öreg/vén szatyor*. Ahhoz, hogy ennek feltárhassuk az okait, a „gúnyos” és a „durva” minősítés mélyebb jelentéstani elemzésére volna szükség.

„Durva és trágár”, ill. „trágár és durva” minősítést nem találtunk a szótárban, nyilvánvalóan azért, mert a **„trágár” implikálja a „durvát”**. Vagyis – amint alább látni fogjuk – minden trágár stílusértékű szó durva (de persze korántsem minden durva stílusértékű szó trágár). Ezért a trágár szavak durva mivoltát nem szükséges külön jelölni.

2.2. A vagylagos minősítésekre kevés példa van anyagunkban, ezek a következők: „átvitt is és bizalmas vagy durva” *befogja a száját*; „durva vagy bizalmas” *fene, frász*; „népies vagy durva” *hugyos*; „durva vagy túlzó” *süket*; „durva vagy tréfás”, ill. „tréfás vagy kissé durva” *kibelez, duda*; „durva vagy tréfás vagy bonctani” *pofa*; „durva vagy pejoratív” *trampli*.

A példák közül a „durva vagy pejoratív” *trampli* azt jelzi, hogy a szótárírók is tudatában vannak annak, hogy **nem minden durva stílusértékű szó pejoratív**. Konkrétan a *trampliról* feltételezik, hogy bizonyos kontextusokban durva, de a beszélő nem használja elítélően, míg más kontextusokban pejoratív.

A *pofa* érdekessége, hogy **bonctani szakszóként a formális stílusú szövegekbe is beleillik**, ezért voltaképpen **kivételt** képez az alól a fentebb említett törvényszerűség alól, hogy a „durva” és a „formális” kizárják egymást.

4. A „trágár” (*trágár*) stílusminősítés

A „trágár” vagy „obszcén” stílusminősítés a **„durva” stílusminősítés szélső értékének** vagy **sajátos csoportjának** tekinthető. A „trágár” a **kultúránkban leginkább tabuizált szócsoport-hoz tartozó, szexuális vonatkozású testrészeket és tevékenységeket** jelölő szavak egy részének stílusminősítése, azokénak, melyeknek a kimondása hagyományosan a szeméremsértés verbális megfelelőjének számít.

A trágár szavak tehát olyan **durva stílusértékű** szavak, melyeknek az eredeti denotátuma szexuális vonatkozású; sajátos stílushatása tehát eredetileg a **„verbális szeméremsértésből”** adódott. Az más kérdés, hogy a gyakori használat folytán ez a szeméremsértő mozzanat már nem mindig érződik, ugyanakkor a szó továbbra is durva, sőt trágár marad.

Ez még azokra az esetekre is érvényes, amikor a trágár ige olyan **igekötőt** kap, mellyel együtt már nem jelent szeméremsejtő tevékenységet (pl. *lebasz* vkit, *kibaszik* vkivel).

Ugyanakkor arra is van példánk, hogy egy trágár szó a továbbképzéssel elveszti trágár jellegét: ilyen a főntebb idézett *faszi* 'férfi' és a *fasza* 'nagyszerű', amelyeket az értelmező szótár „durva”, de nem „trágár” stílusértékűnek jelöl, s talán még ez is egy kicsit túlzás (lehet, hogy elég lenne a „kissé durva” minősítés is).

**÷ „Trágár” stílusminősítésű szavak az értelmező kéziszótárban
(teljes jegyzék)**

Sor-szám	A szó (releváns jelentésének) értelmezése	A szó releváns jelentésének minősítése
1.	baszik 'közösül'; 'nem törődik vele, fütyül rá' (rá se baszik); <nyomatékos tagadás kifejezésére>, pl. (majd) baszok elmenni, megtenni; <káromkodásban vagy szitkozódó felkiáltásban elhomályosult jelentéssel>	trágár
2.	bazmeg <nyersen indulatos, vulgáris beszédben töltelékszóként>, pl. hiába beszélek neked, bazmeg; nem érted, bazmeg?!	trágár
3.	elbasz, elbaszik 'elront, eltol vmit'; <pénzt> felelőtlenül elkölt, elpazarol'	trágár
4.	fasz 'hímvesző'; 'ember, férfi'	trágár gúny is
5.	félrebaszik 'nem házastársával közösül, nem vele él nemi életet'	trágár
6.	kibaszik 'kibánik, kitol vkivel, kellemetlenséget vagy kárt okoz neki'	trágár
7.	kibaszott 'olyan <nő>, aki gátlástalansága és szexuális mohósága miatt sok férfival közösült', 'szitkozódó beszédben' átkozott, istenverte'	trágár
8.	kutya fasza 'silány, hitvány dolog'	trágár
9.	lebasz 'durván leszid, lehord vkit'; 'rendetlenül, indulatosan ledob vagy odadob vmit vhova', pl. lebaszta a ruháit a földre	trágár
10.	lófasz 'mén hímveszője'; ' <indulatos tagadás kifejezésére> lófasz, lófaszt sem ér!; lófasz, lófaszt! 'semmiképpen sem, szó sem lehet róla!'	trágár
11.	megbasz <férfi nőt> magáévá tesz'	trágár
12.	odabasz 'erős ütést mér vhová, vkire'; 'odacsap, odavág vmit vmihez, vkihez'	trágár
13.	picsa 'női szeméremtest'; <kifejezésekben> menj a picsába!; picsán rúg vkit'; 'ellenszenves nő'	trágár
14.	pina 'női szeméremtest'	trágár
15.	pöcs 'hímvesző'; 'ember, férfi'	trágár gúny is
16.	rábasz, rábaszik 'ráüt vmire, vkire'; 'rádob vmire, esetleg vkire vmit'; 'ráfizet vmire, pórul jár vmi miatt'	trágár

1.

Látjuk, hogy trágár stílusértékű szó csak **nagyon kevés** van a magyarban, még kisebb a számuk (mindössze öt), ha csak a **szótöveket** számítjuk (*baszik, fasz, picsa, pina, pöcs*). Mind-egyik **ugyanabból a tárgykörből való**, legalábbis **eredeti, szó szerinti jelentésében**.

E szókészleti elemek **kis száma** és **erős megbélyegzettsége** ellenére nem annyira ritkák, mint esetleg gondolnánk. A hagyományos értékrend és erkölcs lazulásával az ezeket a szavakat kimondók, sőt leírók száma alighanem **növekszik**, sőt valószínűleg azoknak a színtereknek a száma is nő, ahol használatuk elfogadottá válik (szépirodalom, sajtó, közélet).

Meg kell jegyezni, hogy **a trágár szavakkal kifejezett fogalmak megnevezhetőik közömbös vagy választékos stílusértékű szavakkal** is, melyeknek egy része eufemisztikus vagy egyszerűen bizalmas, más része pedig szaknyelvi (fiziológiai, orvosi, szexológiai). Ezenkívül sok, főleg metaforikus jellegű szlengszó vonatkozik erre a területre, azok sem számítanak trágárnak, hanem durvának vagy tréfásnak.

Az öt tőszó mindegyike **motiválatlan**, így a trágár stílusérték forrása egyrészt maga a **denotatív jelentés**, másrészt a **kontextus**, amelyben ezek jellemző módon használatosak. Az ezekből létrehozott **képzett szavak** (*elbasz, félrebaszik, kibaszik, kibaszott, lebasz, megbasz, odabasz, rábasz/ik*), **összetett szavak** (*bazmeg, lófasz*) és **állandósult szókapcsolat** (*kutya fasza*) többségének denotatív jelentése nem kapcsolódik a szexuális területhez (a *félrebaszik* és a *megbasz* kivételével), itt a trágár stílusérték forrása a trágár alapszavakkal való, ma is élő **etimológiai összefüggés**, valamint sok esetben a **használat kontextusa**.

Érdekes azonban, hogy **a nyilvánvaló etimológiai összefüggés nem eredményez szükségszerűen trágár stílusértéket**, amint arról föntebb volt szó: a *fasza* és a *faszi* nem trágár, sőt nemegyszer olyan kontextusban használatos, amelyben nem fordulnak elő más durva szavak, így olykor szinte csak bizalmasnak érződnek.

& SZAKIRODALOM

- Bakos Ferenc 1991. Az idegen szavak egy sajátos csoportja: a xenizmus. *Magyar Nyelv* 85/3, 306–312.
- Balázs Géza 2001. *Magyar nyelvhelyességi lexikon*. Budapest: Corvina.
- Baldauf Jr., Richard B. 1989. Language Planning: Corpus Planning. *Annual Review of Applied Linguistics* 10, 3–12.
- Barát, Erzsébet–Studer, Patric–Nekvapil, Jiří szerk., *Ideological Conceptualizations of Language*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Bartha Csilla–Hámori Ágnes 2010. Stílus a szociolingvisztikában, stílus a diskurzusban. Nyelvi variabilitás és társas jelentések konstruálása a szociolingvisztika „harmadik hullámában”. *Magyar Nyelvőr* 134/3: 298–321.
- Bartsch, Renate 1985. The influence of language standardization on linguistic norms. *Studia Linguistica* 39/1, 23–50.
- Bauer, Laurie–Trudgill, Peter 1998. Introduction. Laurie Bauer–Peter Trudgill szerk., *Language Myths*, xv–xviii. London etc.: Penguin.
- Békési Imre 1993. A nyelvhelyesség néhány pragmatikai kérdése. *Magyar Nyelvőr* 117/4, 417–420.
- Bell, Allan 1984. Language style as audience design. *Language and Society* 13/2, 145–204.
- Benkő Loránd 1960. Irodalmi nyelvünk fejlődésének főbb vonásairól. Benkő Loránd szerk., *Anyanyelvi műveltségünk. A pécsi nyelvművelő konferencia anyaga*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 221–38.
- Benkő Loránd 1988. Irodalmi nyelv – köznyelv. Kiss Jenő–Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése I*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 15–33.
- Benő Attila 2007. Köznyelvi magyar szavak jelentésbővülése az erdélyi magyar nyelvváltozatban. In Maticsák Sándor szerk., *Nyelv, nemzet, identitás*. 1. kötet. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarisztan-tudományi Társaság, 7–13.
- Benő Attila 2009. Köznyelvi lexikai egységek szemantikai sajátosságai a kisebbségi magyar nyelvváltozatokban. Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. Tinta Könyvkiadó. 25–36.
- Benő Attila–Lanstyák István 2019. Megőrzött régiség és kontaktushatás. É. Kiss Katalin–Hegedűs Attila–Pintér Lilla szerk., *Nyelvelmélet és kontaktológia 4*. Budapest: PPKE BTK Elméleti Nyelvészeti Tanszék–Magyar Nyelvészeti Tanszék. 13–26.
- Bíró Ágnes szerk. 1989. *Szaknyelvi divatok*. Budapest: Gondolat.
- Bíró Ágnes–Tolcsvai Nagy Gábor szerk. 1985. *Nyelvi divatok*. Bratislava: Madách Könyvkiadó.
- Blakemore, Diane. 1992. *Understanding Utterances*. Oxford: Blackwell.
- Borbély Anna 2009. Morfológiai változók a standard nyelvi ideológia örvényében: Elemzések a Budapesti Szociolingvisztikai Interjú beszélő nyelvi korpuszban. Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 54–64.

- Boronkai Dóra 2012. A társalgási struktúra mint stílustényező. Interakcionális stilisztikai vizsgálatok a belebonyolódás szakaszában. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: Stíluskutató csoport. 127–159.
- Burget Lajos 2008. *Retró szótár. Korfestő szavak a második világháborútól a rendszerváltásig*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Busch, Brigitta 2012. The Linguistic Repertoire Revisited. *Applied Linguistics* 33/5, 503–523.
- Cooper, Robert L. 1989/1996. *Language Planning and Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nicolas 2007. *Style: Language Variation and Identity*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas 2010. Language, ideology, media and social change. *Swiss Papers in English Language and Literature* 24, 55–79.
- Cseresnyési László 2004. *Nyelvek és stratégiák, avagy a nyelv antropológiája*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Cseresnyési László 2005. Három arabeszk a nyelvészetről. Lanstyák István–Vančóné Kremmer Ildikó szerk., *Nyelvészetről – változatosan. Segédkönyv egyetemisták és a nyelvészet iránt érdeklődők számára*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda. 11–32.
- Dahlstedt, Karl-Hampus 1976. Societal Ideology and Language Cultivation: The Case of Swedish. *International Journal of the Sociology of Language* 10, 17–50.
- Daneš, František 1979. Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. Kuhař, Jaroslav szerk., *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia. 79–91.
- Daneš, František 1986. Values and Attitudes in Language Standardization. Jan Chloupek–Jiří Nekvapil szerk., *Reader in Czech Sociolinguistics*. Praha: Academia. 204–245.
- Deumert, Ana–Vandenbussche, Wim 2003. Research directions in the study of language standardization. Deumert, Ana–Vandenbussche, Wim szerk., *Germanic Standardizations. Past to Present*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 455–469.
- Deumert, Ana–Vandenbussche, Wim 2003. Standard languages. Taxonomies and histories. Deumert, Ana–Vandenbussche, Wim szerk., *Germanic Standardizations. Past to Present*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 1–14.
- Dolník, Juraj 2010a. *Teória spisovného jazyka, so zreteľom na spisovnú slovenčinu*. Bratislava: Veda.
- Dolník, Juraj 2010b. *Jazyk, človek, kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- Domonkosi Ágnes 2007. Az értékelés és a minősítés a nyelvművelésben. Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 38–51.
- Domonkosi Ágnes 2007. Nyelvi babonák és sztereotípiák: a helyes és a helytelen a népi nyelvészeti szemléletben. Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 141–153.
- Domonkosi Ágnes 2010. Értékítélet és szemléletformálás az anyanyelvi nevelésben. Zimányi Árpád szerk., *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya*. Székesfehérvár–Eger: MANYE–Eszterházy Károly Főiskola. 289–295.
http://mnyelv.ektf.hu/manye/manye_xix.pdf (Utolsó látogatás: 2016. július 22.)
- Domonkosi Ágnes 2012. Önstilizáció, stílusstratégia, átértékelődő stílusminták. Egy személyes blog főbb stilisztikai sajátosságai. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: Stíluskutató csoport. 191–221.

- Domonkosi Ágnes 2014. A stílus kérdése a szociolingvisztikában. Zimányi Árpád szerk., *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Sectio Linguistica Hungarica*. Eger: Eszterházy Károly Főiskola. 77–89.
- Domonkosi Ágnes 2022. A társas viszonyok feldolgozása mint a szöveg értelem-összetevője. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A szövegértés kérdései*. Budapest: Gondolat Kiadó. 77–98.
- Domonkosi Ágnes–Ludányi Zsófia 2023. Nyelvhasználói nézőpontok, adatalapúság, nyelvi tanácsadás. Hogyan beszélhetünk ma nyelvművelésről? Tolcsvai Nagy Gábor–Laczkó Krisztina–Tátrai Szilárd szerk., *Nyelv, kultúra és tudomány. Köszöntő kötet a Magyar Nyelvőr alapításának 150. évfordulójára*. Budapest: MTA–ELTE BTK–ELTE Eötvös Kiadó.
- Dorian, Nancy C. 1994. Purism vs. compromise in language revitalization and language revival. *Language in Society* 23/4, 479–494.
- É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris Kiadó.
- ÉKSz. 1972. Juhász József és mtsai szerk., *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- ÉKSz.² 2003. Puzstai Ferenc főszerk. 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. (2., átdolgozott kiadás.) Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Elsaß, Stephan–Maitz, Péter 2012. New Language Norm Authorities in Germany: Ideological Roots and Social Consequences. Busse, Ulrich–Schneider, Ralf–Schröder, Anne szerk., *Codification, Canons, and Curricula: Prescription and Description in Language and Literature*. Bielefeld: Aisthesis. 171–184.
- Elsaß, Stephan–Niehaus, Konstantin 2014. The standardization of a modern pluriareal language. Concepts and corpus designs for German and beyond. *Orð og tunga* 16, 47–67.
- Eőry Vilma 1995. Stílusrétegek, szövegtípusok. Keszler Borbála–Laczkó Krisztina szerk., *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK. 128–133.
- Eőry Vilma 2004. A nyelvművelés helye a nyelvtudományban. Büky László szerk., *Nyelvleírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilisztika*. (A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI.) Szeged: Szegedi Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék–Magyar Nyelvészeti Tanszék. 33–40.
- Eőry Vilma 2007. A nyelvművelés segédeszközei: szótárak, nyelvtanok, nyelvészeti szakirodalom. Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 87–94.
- Eőry Vilma 2014. A tankönyvelemzés módszertani kérdései. Lőrincz Julianna–Simon Szabolcs–Török Tamás szerk., *Tanulmányok a tankönyvkutatás feladatairól, módszereiről*. Bratislava: Terra. 9–16.
- ÉrtSz. I–VII. 1959–1962. Bárczi Géza–Országh László főszerk. 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Fábián Pál–Szathmári István–Terestyéni Ferenc 1958/1981. *A magyar stilisztika vázlata*. (Ötödik kiadás.) Budapest: Tankönyvkiadó.
- Fazakas Emese 2007. Teret hódító igekötőink és a nyelvművelés. *Magiszter* 5/2, 84–90.
- Ferguson, Charles A. 1968/1971. Language Development. *Language Structure and Language Use. Essays by Charles A. Ferguson. Selected and Introduced by Anwar S. Dil*. Stanford, CA: Stanford University Press.

- Ferguson, Charles A. 1977. Sociolinguistic setting of language planning. Rubin, Joan–Jernudd, Björn H.– Das Gupta, Jyotirindra–Fishman, Joshua A.–Ferguson, Charles A. eds., *Language Planning Processes*. The Hague–Paris–New York: Mouton: 10–29.
- Fishman, Joshua A. 1974. Language Planning and Language Planning Research: The State of Art. Fishman, Joshua A. ed., *Advances in Language Planning*. The Hague–Paris: Mouton. 15–33.
- Fishman, Joshua A. 1974/1998. Nyelvi modernizáció és nyelvi tervezés a nemzeti modernizáció és tervezés más típusaival összehasonlítva. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas Kiadó. 31–50.
- Fishman, Joshua A. 1983. Modeling Rationales in Corpus Planning: Modernity and Tradition in Images of the Good Corpus. Cobarrubias, Juan–Fishman, Joshua A. eds., *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton Publishers. 107–118.
- Fodor István 2005. A nyelvújítás, a purizmus és fajtái. *Magyar Nyelv* 101/1, 46–51.
- Fónagy Iván 1970. Archaizálás. Király István szerk., *Világirodalmi lexikon I*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 431–433.
- Fülei-Szántó Endre szerk. 1986. *Norma–átlag–eltérés*. Pécsi Akadémiai Bizottság.
- Gal, Susan 2006. Contradictions of standard language in Europe: Implications for the study of practices and publics. *Social Anthropology* 14, 163–181.
- Gal, Susan 2006. Linguistic Anthropology. Brown, Keith főszerk., *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 7. Oxford: Elsevier Publishers. (2. kiadás.) 171–185.
- Garvin, Paul 1993/1998. A nyelvi sztenderdizáció. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés*. Budapest: Universitas Kiadó. 87–99.
- Gáspári László 1978. *Irodalmi nyelvünk és előzményei*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Giles, Howard–Coupland, Nikolas–Coupland, Justine 1991. Accommodation theory: Communication, context, and consequence. In Giles, Howard–Coupland Justine – Coupland, Nikolas eds., *Contexts of accommodation: Developments in applied sociolinguistics*. Cambridge, etc.: Cambridge University Press. 1–68.
- Gombocz Zoltán 1926/1997. Jelentéstan. Gombocz Zoltán 1997, *Jelentéstan és nyelvtörténet. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 129–194.
- Grétsy László 1964. *Szaknyelvi kalauz*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Grétsy László szerk. 1978. *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. Budapest: Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet.
- Grice, Paul H. 1975. Logic and Conversation. Cole, Peter and Morgan, Jerry L. eds., *Syntax and Semantics 3. Speech Acts*. New York: Academic Press. 41–58.
<http://lefft.xyz/psycholingAU16/readings/grice1975-logic-and-conversation.pdf>
(Utolsó letöltés: 2018. augusztus 24.)
- Grice, Paul H. 1997. A társalgás logikája. Pléh Csaba–Síklaki István–Terestyéni Tamás szerk., *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest: Osiris Kiadó. 213–227.
- Haarman, Harald 1990/1998. Nyelvi tervezés egy általános nyelvelmélet fényében: módszertani keret. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas Kiadó. 67–86.
- Hadrovics László 1992. *Magyar történeti jelentéstan*. Rendszeres gyakorlati szókincsvizsgálat. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Hámori Ágnes 2012. „Tudunk mi normális hangnemben is társalogni”. Stílus, személyesség és egyezkedés az internetes fórumokon folyó társalgásban. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy

- Gábor szerk., *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: Stíluskutató csoport. 223–261.
- Haugen, Einar 1966/1998. Nyelvészet és nyelvi tervezés. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas Kiadó. 11–29.
- Haugen, Einar 1983/1998. A korpusztervezés kivitelezése: elmélet és gyakorlat. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas Kiadó. 143–160.
- Haugen, Einar 1987. Language Planning. Ammon, Ulrich–Dittmar, Norbert–Mattheier, Klaus J. eds., *Sociolinguistics*. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Havránek, Bohuslav 1932. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. Havránek, Bohuslav–Weingart, Miloš szerk., *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich a. s. 32–84.
- Havránek, Bohuslav 1932/1983. The functional differentiation of the standard language. Wachek, Josef szerk., *Praguiana. Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linguistic School*. Praha: Academia Publishing House of the Czechoslovak Academy of Sciences. 143–164.
- Havránek, Bohuslav 1936/1981. A norma problémája a mai nyelvtudományban és nyelv művelésben. Antal László szerk., *Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény I (A prágai iskola)*. Budapest: Tankönyvkiadó. 206–211.
- Havránek, Bohuslav 1942/1963. K funkčnímu rozvrstvení spisovného jazyka. *Studie o spisovném jazyce*. Praha: Nakladatelství ČSAV. 60–68.
- Havránek, Bohuslav–Mathesius, Vilém 1932/1981. A nyelv művelés általános alapelvei. Antal László szerk., *Modern nyelvelméleti szöveggyűjtemény I (A prágai iskola)*. Budapest: Tankönyvkiadó. 68–77.
- Havránek, Bohuslav–Weingart, Miloš szerk. 1932. *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich a. s.
- Heltai Pál 2004–2005. A fordító és a nyelvi normák I–III. *Magyar Nyelvőr* 128/4: 407–434; 129/1: 30–58; 129/2: 165–172.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2004. Hagyomány, nyelv és nyelv művelés. Büky László szerk., *Nyelvleírás és nyelv művelés, nyelvhasználat, stilisztika*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék. (A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI.) 41–52.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2006. Archaizálás és retorizáltság. (Az archaizmusok tipológiája és retorikai funkciói.) Szathmári István szerk., *A stilisztikai alakzatok rendszerezése*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 49–60.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2008. Archaizmus. Szathmári István főszerk., *Alakzatlexikon. A retorikai és stilisztikai alakzatok kézikönyve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 127–132.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2011. Nyelvi mítoszok a tanácsadói gyakorlatban. Hires-László Kornélia–Karmacs Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 165–173.
- Hernádi Sándor 1963. *Helyesen, szépen magyarul. Kis nyelv művelő az általános iskolák számára*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Hernádi Sándor 1979. *Stílusiskola*. (2. kiadás.) Budapest: Tankönyvkiadó.
- Horváth Péter Iván 2015. *(Ny)elvi kérdések. 100 könnyed ismeretterjesztő cikk*. Budapest: Inter KHT–Tinta Könyvkiadó.

- Horváth Péter Iván 2018. A fogalmazás apró műhelytitkai a hiteles fordításban. *Magyar Jogi Nyelv* 2/1, 19–24.
- Horváth Péter Iván 2021. Mitől közérthető és tömör egy jogi szöveg? *Jog, állam, politika* 13/1, 103–113.
- Horváth Péter Iván 2021. Közérthetőség a szakfordításban. *Magyar Jogi Nyelv* 5/1, 36–38.
- Horváth Péter Iván 2022. A fordító és a tolmács anyanyelvi műveltsége. Misad Katalin szerk., *Megalkuvások a fordításban*. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. 120–131.
- Jakab, Štefan 1992. *A mai magyar nyelv I. Lexikológia és alaktan*. Bratislava: FF UK.
- Janicki, Karol 1989. Rebuttal of Essential Sociolinguistics. *York Papers in Linguistics* 13, 167–178. Internetes változat: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED320406.pdf> (Utolsó letöltés: 2015. április 27.)
- Jedlička, Alois 1968. Studium současných spisovných jazyků slovanských a problematika variantnosti normy. *Slovo a slovesnost* 39: 113–25.
- Jedlička, Alois 1974. *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Universita Karlova.
- Jernudd, Björn H. 1993. Language planning from a management perspective: An interpretation of findings. Jahr, Ernst Håkon ed., *Language conflict and language planning*. Berlin: Mouton de Gruyter. 133–142.
- K Jernudd, Björn H. 1983. Evaluation of Language Planning – What Has the Last Decade Accomplished? Juan–Fishman, Joshua A. eds., *Progress in Language Planning. International Perspectives*. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton Publishers. 345–378.
- Kalcsó Gyula 2007. *A névszóinflexió nyelvi változói a magyar nyelvű nyomtatott írásbeliség első fél századában*. (Doktori disszertáció.) Budapest: ELTE. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/kalcs0/diss.pdf>
- Kalcsó Gyula 2010. *Koinésodás a korai magyar nyelvű nyomtatott írásbeliségben*. Kézirat.
- Kálmán László 2004. A nyelv művelés mint áltudomány. Büky László szerk., *Nyelvleírás és nyelv művelés, nyelvhasználat, stilisztika*. (A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI.). Szeged: SZTE BTK. 63–68.
- Kálmán László–Nádasdy Ádám 1999. *Hárompercesek a nyelvről*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kálmán László–Nádasdy Ádám 2007. *Hajnali hárompercesek a nyelvről*. Internet.
- Kálmán László–Trón Viktor 2005. *Bevezetés a nyelvtudományba*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kemény Gábor–Szántó Jenő szerk. 1992. *Mondd és írd!* Budapest: Auktor Kiadó.
- Kerswill, Paul–Williams, Ann 2005. New towns and koineization: linguistic and social correlates. *Linguistics* 43/5, 1023–1048.
- Kiss Jenő 2011. Nyelvromlás? *Magyar Nyelv* 107/1, 9–20.
- Kolláth Anna 2005. *Magyarul a Muravidéken*. Maribor: Zora 39.
- Kolláth Anna–Lanstyák István 2007. Nyelvi probléma. Benő Attila–Fazakas Emese–Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvek és nyelvváltozatok I*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége. 471–493.
- Kolozsvári Grandpierre Emil 1976. *Négy-öt magyar összehajol...* Budapest: Magvető Kiadó.
- Kolozsvári Grandpierre Emil 1979. *Herder árnyékában*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Kontra Miklós 1999. *Közérdekű nyelvészet*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós 2003. Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza. *Magyar Nyelvjárások* 41, 355–358.
- Kontra Miklós 2006. A magyar lingvicizmus és ami körülveszi. Sipőcz Katalin–Szeverényi Sándor szerk., *Elmélkedések nyelvekről, népekről és a profán medvéről*. Szeged: SZTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszék. 83–106.

- Kontra Miklós 2006. Apropó „De azért egy értelmiséginek tudnia kell, hogy min ironizál”: Az egynyelvű szemlélet utóbbi negyedszázada. *Kritika* 35/5, 14–16.
- Kontra Miklós 2006. Magyar nyelvtudomány, társadalmi felelősség, politika. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 6/1–2, 177–185.
- Kontra Miklós 2006. Sustainable Linguicism. Hinskens, Frans szerk., *Language Variation – European Perspectives*, 97–126. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kontra Miklós 2010. *Hasznos nyelvészet*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Kontra Miklós 2012. A magyarul beszélők néhány égető szociolingvisztikai problémája. Koutny Ilona–Dávid Mária–Németh Szabolcs–Kornatowski, Paweł szerk., *Magyar-lengyel kapcsolatok: kontrasztív nyelvészeti, irodalmi és kulturális kutatás I*. Poznań: ProDruk. 17–27.
- Kontra Miklós–Cseresnyési László 2011. A magyar nyelv halála (a parlamentben, 2001-ben és 2011-ben). Hires-László Kornélia–Karmacszi Zoltán–Márku Anita szerk., *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. Budapest–Beregszász: Tinta Könyvkiadó–II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete. 73–83.
- Kontra Miklós–Saly Noémi szerk. 1998. *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?*. Budapest: Osiris.
- Kontra, Miklós 2011a. Language contact issues in Central Europe. *Język, Komunikacja, Informacja* 6, 45–61.
- Kovalovszky Miklós 1966. Nyelvi elemek stiláris értéke a szótárakban. Országh László szerk., *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó. 123–147.
- Kovalovszky Miklós 1977. *Nyelvfejlődés, nyelvhelyesség*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kuna Ágnes 2012. Stílusmintázatok a 16–17. századi orvosi receptekben. Történeti stilisztikai elemzés kognitív nyelvészeti keretben. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A stílus szociokulturális tényezői*. Budapest: Stíluskutató csoport. 303–345.
- Laihonen, Petteri 2009. A magyar nyelvi standardhoz kapcsolódó nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. Lanstyák István–Menyhárt József–Szabó Mihály Gizella szerk., *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda. 47–77.
- Laihonen, Petteri 2009. *Language Ideologies in the Romanian Banat*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Laihonen, Petteri 2009. Nyelvi ideológiák a romániai Bánságban. Borbély Anna–Vančonec Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 321–329.
- Lanstyák István 2003. A *Magyar értelmező kéziszótár* a nyelvhelyesség fogságában. *Magyar Nyelvőr* 127/4, 370–388.
- Lanstyák István 2006. A nyelvi változatosság mint szótártani probléma (Adalékok a határtalanítás módszertanához). *Nyelvből nyelvbe. Tanulmányok a szókölcsonzészéről, kódváltásról és fordításról*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 57–104. (Hivatkozások 245–257.)
- Lanstyák István 2006. Határtalanítás (a Magyar értelmező kéziszótár 2. kiadása után, 3. kiadása előtt). In Mártonfi Attila–Papp Kornélia–Slíz Mariann (szerk.): *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest, Argumentum, 179–186.
- Lanstyák István 2007. A nyelvhelyesség mint nyelvi probléma. *Kisebbségkutatás* 16/2, 199–213.

- Lanstyák István 2009. *A platni botránya. Egy új stílusminősítési rendszer felé. Fórum Társadalomtudományi Szemle* 11/2, 25–40.
- Lanstyák István 2009. Nyelvi probléma és iskola. Kolláth Anna szerk., *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*. Maribor, etc.: Zora. 226–252.
- Lanstyák István 2009. *Nyelvművelés, nyelvtervezés, nyelvmenedzselés*. Pozsony: Stimul. http://ht.nytud.hu/download/Lanstyak_Istvan_Besznye.pdf (Utolsó letöltés: 2016. július 25.)
- Lanstyák István 2019. Nyelvhelyesség és nyelvi helyénvalóság a funkciógés szerkezetek használatának megítélésében. Misad Katalin szerk., *Nyelv, identitás, oktatás*. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. 103–116.
- Lanstyák István 2020. A funkciógés szerkezetek megítélése a nyelvhelyesség és a nyelvi helyénvalóság szempontjából. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 22/1, 53–78.
- Lanstyák István 2020. A nyelvi eszközök kontextuális meghatározottságával kapcsolatos nyelvi ideológiák (nyelvi autonomizmus és nyelvi szituacionizmus). Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia X*. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. 7–28.
- Lanstyák István 2021. Az elegantizmus mint nyelvhelyességi ideológia. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia* 11. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. 7–35.
- Lanstyák István 2022. A nyelvi aformalizmus és a formális stílus. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 24/4. (Megjelenés alatt.)
- Lanstyák István 2022. Funkciógés szerkezet és nyelvi ideológia (A nyelvi aformalizmus és más nyelvi ideológiák szerepe a funkciógés szerkezetek helyességének és helyénvalóságának megítélésében) Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia* 12. Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. (Megjelenés alatt.)
- Lengyel Lajos 1966. „Átvitt” vagy „képes” jelentés? Országgh László szerk., *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó. 161–182.
- Lippi-Green, Rosina 1994. Accent, standard language ideology, and discriminatory pretext in the courts. *Language in Society* 23/2, 163–198.
- Lippi-Green, Rosina 2004. Language ideology and language prejudice. Finegan, Edward–Rickford, John R. szerk., *Language in the USA: Themes for the twenty-first century*. Cambridge: Cambridge University Press. 289–304.
- Lőrincze Lajos 1980. *Emberközpontú nyelvművelés*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Lőrincze Lajos szerk. 1953. *Nyelvművelésünk főbb kérdései. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Ludányi Zsófia 2019. *Szabályok, normák, nyelvszokás. Tanulmányok a köznyelvi és szaknyelvi helyesírás és nyelvalakítás köréből*. Eger: Líceum Kiadó.
- Luykx, Aurolyn 2003. Whose Language Is It Anyway? Historical Fetishism and the Construction of Expertise in Bolivian Language Planning. *Current Issues in Comparative Education* 5/2: 92–102.
- Margócsy István 2006. „Istennőm, végzetem, mindenem, magyar nyelv!” A magyar nyelv kultikus megközelítései. *Beszélő* 11/10, 95–109; 11/11, 90–98. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/istennom-vegzetem-mindenem-magyar-nyelv> <http://beszelo.c3.hu/cikkek/istennom-vegzetem-mindenem-magyar-nyelv-0> (Utolsó letöltés: 2015. január 29.)
- Martinkó András 1966. A stílus és az irodalmi nyelv néhány kérdése a köznyelvi értelmező szótárban. Országgh László szerk., *Szótártani tanulmányok*. Budapest: Tankönyvkiadó. 149–159.

- Mathesius, Vilém 1932. O požadavku stability ve spisovném jazyce. Havránek, Bohuslav–Weingart, Miloš szerk., *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich a. s. 14–31.
- Milroy, James 2001. Language ideologies and the consequences of standardization. *Journal of Sociolinguistics* 5/4, 530–555.
- Milroy, James 2007. The ideology of the standard language. Llamas, Carmen–Mullany, Louise–Stockwell, Peter szerk., *The Routledge Companion To Sociolinguistics*. London–New York: Routledge. 133–139.
- Milroy, James–Milroy, Lesley 2012. *Authority in Language. Investigating Standard English*. London–New York: Routledge. (4th edition.)
- Milroy, Lesley 2001. Britain and the United States: Two Nations Divided by the Same Language (and Different Language Ideologies). *Journal of Linguistic Anthropology* 10/1, 56–89.
- Minya Károly 2011. *Változó szókincsünk. A neologizmusok több szempontú vizsgálata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Misad Katalin 2019. *Nyelvhasználat kétnyelvű környezetben*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Gramma Nyelvi Iroda.
- Misad Katalin–Simon Szabolcs 2009. Nyelvi ideológiák és nyelvhelyességi babonák egy szlovákiai magyar nyelv-tankönyvben. Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 221–227.
- Mistrík, Jozef 1984. *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Molnár Katalin 2002. Stílusrétegek és műfajok a rendvédelmi kommunikációban. *Belügyi Szemle* 50/11–12: 238–247. Internetes változat: <http://www.nyelvilektoralas.hu/publikacio/stilusretegek-es-mufajok-a-rendvedelmi-kommunikacioban.pdf>
- Molnár Mária 2014. A nyelvi norma a magyar nyelvtudományban. *Hungarológiai Évkönyv* 15, 41–54.
- Múcsková, Gabriela 2014. Takmer zabudnutá diskusia o jazyku a jazykovede. Múcsková, Gabriela–Vrábľová, Júlia szerk., „*Pri zelenom stole: NAŠA REČ.*” *Návraty k takmer zabudnutej diskusii*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- Mühlhäusler, Peter 1993. German koinés: artificial and natural. *International Journal of the Sociology of Language* 99, 81–90.
- Myhill, John 2004. A parameterized view of the concept of „correctness”. *Multilingua* 23, 389–416.
- Nádasdy Ádám 2003. *Ízlések és szabályok*. Budapest: Magvető.
- Nádasdy Ádám 2004. A betegség-metaphora. Büky László szerk., *Nyelvleírás és nyelvművelés, nyelvhasználat, stilisztika*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Általános Nyelvészeti Tanszék, Magyar Nyelvészeti Tanszék. (A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei VI.) 117–122.
- Nádasdy Ádám 2008. *Prédikál és szónokol. Újabb írások, beszélgetések a nyelvről 2003–2007*. Budapest: Magvető.
- Nádasdy Ádám 2010. Búcsú a nyelvhelyességtől. *Élet és Irodalom* 54/32, 2010. augusztus 13. http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/Bucusu-a-nyelvhelyessegtol.html (Utolsó letöltés: 2023. március 29.)

- Nagy J. Béla 1953. Nyelvhelyességi babonák. Lőrincze Lajos szerk., *Nyelvművelésünk főbb kérdései. Tanulmánygyűjtemény*, 241–265. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Nekvapil, Jiří 2007. Kultivace (standardního) jazyka. *Slovo a slovesnost* 68/4, 287–301.
- Nekvapil, Jiří 2010. Language Cultivation in Developed Contexts. Spolsky, Bernard–Hult, Francis M. szerk., *The Handbook of Educational Linguistics*. Oxford: Wiley–Blackwell. 251–265.
- Nekvapil, Jiří–Sherman, Tamah 2013. Language ideologies and linguistic practices: The case of multinational companies in Central Europe. Baráth, Erzsébet–Studer, Patrick–Nekvapil, Jiří szerk., *Ideological Conceptualizations of Language*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang.
- Nemesi Attila László 2012. Retorika és pragmatika: az implikatúra fogalmának klasszikus gyökerei. *Magyar Nyelvőr* 136/3, 249–272.
- Neustupný, Jiří V.–Nekvapil, Jiří 2003. Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning* 4, 181–366.
- NyKk. I–II. 1980–1985. Kovalovszky Miklós–Grétsy László főszerk., *Nyelvművelő kézikönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- NymKsz.² 2005. Grétsy László–Kemény Gábor szerk., *Nyelvművelő kézisztár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. (2., javított és bővített kiadás.)
- Ódry Ágnes 2009. „Mindenképpen az anyanyelve a legfontosabb...”: Kisebbségi magyar pedagógusok és az anyanyelvvvel kapcsolatos ideológiák. Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 433–437.
- Ondrejovič, Slavomír 2015. Medzi purizmom a globalizmom. Wachtarczyková, Jana–Satiniská, Lucia–Ondrejovič, Slavomír szerk., *Jazyk v politických, ideologických a interkulturálnych vzťahoch*. Bratislava: Veda. 25–32.
- Pablé, Adrian–Haas, Marc 2010. Essentialism, codification and the sociolinguistics of identity. Junod, Karen–Maillat, Didier eds., *Performing the Self. Swiss papers in English language and literature* 24, 33–46. Tübingen: Narr.
- Pennycook, Alastair 2011. Critical and alternative directions in applied linguistics. *Australian Review of Applied Linguistics* 33/16, 1–16. (Utolsó letöltés: 2013. szeptember 21.) <http://www.nla.gov.au/openpublish/index.php/aral/article/view/2049/2463>
- Pennycook, Alastair 2004. Critical Applied Linguistics. Davies, Alan–Elder, Catherine szerk., *The Handbook of Applied Linguistics*. Malden, USA etc.: Blackwell Publishing Ltd. 784–807.
- Péntek János 2007. Transzszilvanizmusok, romanizmusok és a határtalanítás programja. Matcsák Sándor és mtsai (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás*. 1. kötet. Debrecen–Budapest, Nemzetközi Magyarstudományi Társaság. 115–124.
- Péntek János–Benő Attila 2003. *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban*. Kolozsvár, Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége.
- Pete István, 1988. A magyar nyelv állami változatai (Kárpátukrán változat). Kiss Jenő–Szűts László szerk., *A magyar nyelv rétegződése*. I–II., 779–789. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Péter Mihály 1976. Az irodalmi nyelv és a stilsztika kérdései a Prágai Nyelvész kör tanításában. *Nyelvtudományi Közlemények* 78/1, 409–416.
- Pethő József 2018. A stílus szociokulturális rétegzettsége hírportálok kommentjeiben. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 13/2: 98–116.

- Pintér Tibor 2013. Nyelvtechnológiai javak a magyar nyelvhasználatért. Fedinec Csilla–Ilyés Zoltán–Simon Attila–Vizi Balázs szerk., *A közép-európaiság dicsérete és kritikája*. Pozsony: Kalligram Kiadó. 577–591.
- M. Pintér Tibor 2017. Adatbányászat a kétnyelvűség mögött. Benő Attila–Gúti Erika–Juhász Dezső–Szoták Szilvia–Terbe Erika–Trócsányi András szerk., *Tudományköziség és magyarságtudomány a nyelvi dimenziók tükrében*. Budapest: Termini Egyesület. 158–167.
- M. Pintér Tibor 2017. Számszerűsített kétnyelvűség. Adatbányászati technikák haszna a nyelvészetben. Misad Katalin szerk., *Kétnyelvűség térben és időben*. 125–157.
- Rabec István 2009. Nyelvi problémák a szlovákiai, romániai és szerbiai kisebbségi magyar oktatásban. Borbély Anna–Vančoné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák*. 15. élőnyelvi konferencia. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gamma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 428–432.
- Rácz Endre szerk. 1968. *A mai magyar nyelv*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Romaine, Suzanne 2007. Linguistic diversity and language standardization. Hellinger, Marlis–Pauwels, Anne szerk., *Handbook of Language and Communication: Diversity and Change*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter. 685–713.
- Rutten, Gijsbert–Vosters, Rik–Vandenbussche, Wim 2014. The interplay of language norms and usage patterns. Rutten, Gijsbert szerk., *Norms and Usage in Language History, 1600–1900*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. 1–17.
<http://homepages.vub.ac.be/~rvosters/2014%20NandU%20intro.pdf> (Utolsó letöltés: 2015. április 8.)
- Sándor Klára 1995. Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. *Regio* 5/4, 121–148.
- Sándor Klára 2001. „A nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája”: az emberek nyelvhasználatára. *Replika* 45–46, 241–259.
- Sándor Klára 2001. A nyelv „gyenge pontjai”. Károly László–Kincses Nagy Éva szerk., *Néptörténet – nyelvtörténet*. Szeged: Altajisztikai Tanszék. 119–135.
- Sándor Klára 2001. Nyelvművelés és ideológia. Sándor Klára szerk., *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás. Tanulmányok a társasnyelvészet tanításához*. 153–216.
- Sándor Klára 2002. Nyelvművelés nálunk és más nemzeteknél. *Társadalomkutatás* 20, 121–149.
- Sebestyén Árpád 1994. *Értsünk Szót! Útvesztők és útjelzők mindennapi nyelvhasználatunkban*. Debrecen: KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Sebők Szilárd 2010. Az igekötő-használat változásainak néhány jellegzetes esetéről, avagy „ledöbbszentő igekötős formák bevállalása”. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 12/4, 111–128.
- Sebők Szilárd 2010. *Funkcióbővülés az igekötő-használatban*. Pozsony: Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. (Bakkalaureátusi dolgozat.)
- Sebők Szilárd 2012. A metaforák és a nyelvi ideológiák kapcsolata egyes metanyelvi diskurzusokban. Misad Katalin–Csehy Zoltán szerk., *Nova Posoniensia* II. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület–Kalligram Kiadó. 30–49.
- Sebők Szilárd 2012. *Nyelvi ideológiai mechanizmusok vizsgálata. Szakdolgozat*. Pozsony: FF UK.
- Sebők Szilárd 2017. *Meta és nyelv. Kísérletek a nyelvreírás nyelvének leírására*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave.

- Sender, Natalia 2014. Measuring language attitudes. The case of Trasianka in Belarus. *Linguistik online* 64/2, 43–55. http://www.linguistik-online.de/64_14/sender.pdf (Utolsó letöltés: 2015. április 3.)
- Sherman, Tamah 2007. Language Management on the Front Lines. Muraoka, Hidehiro szerk., *Interdisciplinary Studies of Language Management in Contact Situations*. Chiba University. 67–77.
- Siegel, Jeff 1985. Koines and koineization. *Language in Society* 14, 357–378.
- Siegel, Jeff 1993. Dialect contact and koineization. Review article. *International Journal of the Sociology of Language* 99, 105–121.
- Siegel, Jeff 1993. Introduction: controversies in the study of koines and koineization. *International Journal of the Sociology of Language* 99, 5–8.
- Silverstein, Michael 1996. Monoglot “Standard” in America: Standardization and Metaphors of Linguistic Hegemony. Brenneis, Donald–Macaulay, Ronald K. S. szerk., *The Matrix of Language: Contemporary Linguistic Anthropology*. Boulder–Colorado: Westview Press. 284–306.
- Simon Gábor 2012. Az archaizáló nyelvhasználat nyelvi potenciáljáról funkcionális-kognitív kiindulópontból. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 97–123.
- Simon Szabolcs 1996. Nyelvváltozatok a szlovákiai magyar tannyelvű középiskolák számára írt magyarnyelv-könyvekben. Cserniczkó István–Váradi Tamás szerk., *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya. 17–27.
- Simon Szabolcs 2007. Purizmus az anyanyelvi nevelésben. Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 219–229.
- Sinkovics Balázs 2006. Állítsátok meg a suksükölést! – Egy nyelvhelyességi ítélet kialakulása. Benő Attila–Szilágyi N. Sándor szerk., *Nyelvi közösségek – nyelvi jogok*. Kolozsvár: Anyanyelvápolók szövetsége. 298–311.
- Sinkovics Balázs 2009. A nyelvváltozatok és a nyelvművelés. Borbély Anna–Vančioné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 101–110.
- Sinkovics Balázs 2011. *Nyelvi változók, nyelvi változások és normatív szabályozás*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem. (Doktori értekezés.)
- Spretnak, Charlene 2014. In the Absence of a Mother Tongue. *Women’s Voices. A Journal of Archetype and Culture*. Spring Journal: New Orleans, Louisiana. 85–96.
- Starý, Zdeněk 1990. In nomine functionis et standardisationis. *International Journal of the Sociology of Language* 86, 127–142.
- Starý, Zdeněk 1995. *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Univerzita Karlova.
- Szabó Gabriella 2009. *Nyelvhelyesség és iskola*. Bratislava: FF UK. (Szakdolgozat.)
- Szabó Tamás Péter 2008. Diakronia a nyelvhelyességi szabályok közvetítésében. Büky László–Forgács Tamás–Sinkovics Balázs szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.

- Szabó Tamás Péter 2012. „*Kirakunk táblákat, hogy csúnyán beszélni tilos*”. *A javítás mint gyakorlat és mint téma diákok és tanáraik metanyelvében*. Dunaszerdahely: Gramma. <http://mek.oszk.hu/10900/10947/10947.pdf>
- Szabó Mihály Gizella 2007. A nyelvi menedzselés lehetséges szerepe a magyar nyelvalkításban. Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó szerk., *Műhelytanulmányok a nyelv műveléséről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 52–67.
- Szabó Mihály Gizella 2007. Az internet felhasználása a nyelvtervezésben és a nyelv művelésben. Domonkosi Ágnes–Lanstyák István–Posgay Ildikó szerk., *Műhelytanulmányok a nyelv műveléséről*. Dunaszerdahely–Budapest: Gramma Nyelvi Iroda–Tinta Könyvkiadó. 75–86.
- Szabó Mihály Gizella–Lanstyák István szerk. 2011. *Nyelv*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Szalai Andrea 2010. Nyelvi ideológiák és a társadalmi határok kijelölése egy erdélyi gábor roma közösségben. Feischmidt Margit szerk., *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest: Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet. 418–429.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon. Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemléltetve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Szathmári István szerk. 1961. *A magyar stilisztika útja*. Gondolat Kiadó.
- Szepes Gyula 1986. *Nyelvi babonák*. Budapest: Gondolat. <http://mek.oszk.hu/01600/01688/01688.htm> (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 4.)
- Szikszainé Nagy Irma 2007. *Magyar stilisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Szilágyi Ferenc 1978. *A magyar szó költészete. Kis magyar stilisztika*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szilágyi N. Sándor 1996. *Hogyan teremtsünk világot? Rávezetés a nyelvi világ vizsgálatára*. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.
- Szilágyi N. Sándor 2001. A többség nyelvi jogai. Andor József–Szűcs Tibor–Terts István szerk., *Színes eszmék nem alszanak... Szépe György 70. Születésnapjára, 1209–1218*. Pécs: Lingua Franca Csoport.
- Szilágyi N. Sándor 2004. *Elmélet és módszer a nyelvészetben, különös tekintettel a fonológiára*. Kolozsvár: Erdélyi Múzeumegyesület.
- Szőgyényi Livia 2009. *Nyelv művelés és iskola*. Bratislava: FF UK. (Szakdolgozat.)
- Tátrai Szilárd 2012. Viszonyulás és viszonyítás Megjegyzések a stíluszociokulturális tényezők vizsgálatához. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A stíluszociokulturális tényezők*. Budapest: Stíluskutató csoport. 51–71.
- Tauli, Valter 1974/1998. A nyelvi tervezés elmélete. Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *Nyelvi tervezés. Tanulmánygyűjtemény*. Budapest: Universitas Kiadó. 51–66.
- Theses 1929/1983. Prague Linguistic Circle: Theses presented to the First Congress of Slavists held in Prague in 1929. Wachek, Josef szerk., *Praguiana. Some Basic and Less Known Aspects of the Prague Linguistic School*. Praha: Academia Publishing House. 77–120.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1991. A jó és a rossz. A minősítések rendszere a Nyelv művelő kézikönyvben. *Magyar Nyelv* 87/4, 414–421.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1995. A sztenderd helyzete és a nyelvi tervezés lehetőségei Magyarországon. *Irodalmi Szemle* 38/1: 64–71.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1996. *A magyar nyelv stilisztikája*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Tolcsvai Nagy Gábor 1997. A stílus történetisége. Péntek János szerk., *Szöveg és stílus. Szabó Zoltán köszöntése*. Kolozsvár: Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke. 414–418.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004. *Nyelv, érték, közösség*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. 22. Stilisztika. Kiefer Ferenc főszerk., *Magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 628–652.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2009. Ideologikus nyelvészeti sztereotípiák a magyar nyelvről. Borbély Anna–Vančóné Kremmer Ildikó–Hattyár Helga szerk., *Nyelvideológiák, attitűdök és sztereotípiák. 15. élőnyelvi konferencia*. Budapest–Dunaszerdahely–Nyitra: MTA Nyelvtudományi Intézet–Gramma Nyelvi Iroda–Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kar. 75–85.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2012. A stílus szociokulturális tényezőinek kognitív nyelvészeti megvalósítása. Tátrai Szilárd–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., *A stílus szociokulturális tényezői. Kognitív stilisztikai tanulmányok*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem. 19–49.
- Tolnai Vilmos 1929. *A nyelvújítás. A nyelvújítás elmélete és története*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Tompa József 1972. *A művészi archaizálás és a régi magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tompa József szerk. 1961. *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Tótfalusi István é. n. [1999]. *Kis magyar nyelvklinika*. Budapest: Anno Kiadó.
- Trudgill, Peter 1986. *Dialects in Contact*. Oxford–New York: Basil Blackwell Ltd.
- Trudgill, Peter 1992/1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged: JGYTF Kiadó.
- Trudgill, Peter 1999. Standard English: what it isn't. Bex, Tony–Watts, Richard J. szerk. *Standard English: the widening debate*. London: Routledge. 117–128.
- Trudgill, Peter 2003. *A Glossary of Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Tuten, Donald N. 2007. Koineization. Llamas, Carmen–Mullany, Louise–Stockwell, Peter szerk., *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. London–New York: Routledge.
- Van der Merwe, Christo H. J. 2012. The Bible in Afrikaans: A direct translation – A new type of church Bible. *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies* 68/1, 8.
- Van der Wal, Marijke 2003. Standardization and Linguistic Norms in the Vernacular Languages. Goyens, Michèle–Verbeke, Werner szerk., *The Dawn of the Written Vernacular in Western Europe*. Leuven: Leuven University Press. 165–177.
- Vančo Ildikó–Kozmács István szerk. 2014. *A kisebbségi magyar nyelvtanítás kihívásai a 21. század elején*. Nyitra: Konstantin Filozófus Egyetem.
- Vonen, Arnfinn Muruvik 2012. Diversity and democracy: written varieties of Norwegian. Vatvedt Fjeld, Ruth–Torjusen, Julie Matilde szerk., *Proceedings of the 15th EURALEX International Congress*. Oslo: University of Oslo. 19–30.
- Vrábľová, Júlia 2015. Slovenská jazyková ideológia v laickom diskurze. Wachtarczyková, Jana–Satinská, Lucia–Ondrejovič, Slavomír szerk., *Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch*. Bratislava: Veda. 118–130.
- W. Bíró Ágnes–Grétsy László–Kemény Gábor 1978. *Hivatalos nyelvünk kézikönyve*. (Második, átdolgozott kiadás). Szerk. Grétsy László. Budapest: Pénzügyminisztérium, Államigazgatási Szervezési Intézet.

- Wertheim, Suzanne 2003. Language ideologies and the „purification” of post-Soviet Tatar. *Ab Imperio* 1, 347–369.
- Wexler, Paul 1971. Diglossia, language standardization and purism. Parameters for a typology of literary languages. *Lingua* 27: 330–54.
- Wodak, Ruth–Kryżanowski, Michal–Forchtner, Bernard 2012. The interplay of language ideologies and contextual cues in multilingual interactions: Language choice and code-switching in European Union institutions. *Language in Society* 41, 157–186.
- Wolck, Wolfgang 1991. The standardization of Quechua: Some problems and suggestions. Gleich, Utta von–Wolff, Ekkehard szerk., *Standardization of national languages. Symposium on language standardization*, 2–3 February 1991. 43–54.
- Wolfram, Walt 2008. Language diversity and the public Interest. Kendall King–Natalie Schilling-Estes– Jia Jackie Lou–Barbara Soukup szerk., *Sustaining Linguistic Diversity: Endangered and Minority Language and Language Varieties*. Washington, DC: Georgetown University Press. 187–202.
- Woolard, Kathryn A. 1992. Language ideology: issues and approaches. *Pragmatics* 2/3, 235–249.
- Woolard, Kathryn A.–Schieffelin, Bambi B. 1994. Language Ideology. *Annual Review of Anthropology* 23, 55–82.
- Wright, Sue 2014. The map, the group and language ideology. *Journal of World Languages* 1/2, 81–98. DOI: 10.1080/21698252.2014.937562. (Utolsó letöltés: 2015. február 27.)
- Zolnai Béla 1940/1999. A műkedvelő purista lelki alkata. II. Mikor fölösleges az idegen szó? Fábián Pál–Tátrai Szilárd szerk., *Nyelvművelés*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Zsemlyei János 1996. A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.

& A SZERZŐSÉG KÖTETEI

2022

- Nyelvi váltakozások az igék körében. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-974359-0-5. 208 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/2023_LI_01_Igek_v3.pdf
- Nyelvi váltakozások az igenevek körében. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-974359-1-2. 97 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/2023_LI_02_Igenevek_v03.pdf
- Nyelvi váltakozások az igekötős igék körében. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-974359-2-9. 180 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/2022_LI_03_Igekotos_igek_v5.pdf
- Nyelvi váltakozások a névszók körében. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-974359-3-6. 252 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/2023_LI_04_Nevszok_v02.pdf
- Nyelvi váltakozások a névutók körében. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-974359-4-3. 246 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/2023_LI_05_Nevutok_v02.pdf

2023

- Váltakozások a magyar nyelvben nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági szempontból.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-974359-9-8. 94 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/2023_LI_Valtozasok_a_magyar nyelvben nyelvhelyességi es nyelvi.pdf
- A magyar nyelvi váltakozások dialektális háttere.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-69002-05-0. 88 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/Nyeal_Dialvalt_1.pdf
- A magyar nyelvi váltakozások kronolektális háttere.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-69002-06-7. 86 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/Nyeal_Kronvalt.pdf
- A magyar nyelvi váltakozások stílusbeli háttere.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-69002-08-1. 122 p.
https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/kmjl/Nyeal_Stilvalt.pdf
- A magyar nyelvi váltakozások érzelmi háttere.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-69002-07-4. 115 p.
- Magyar nyelvi váltakozások vizsgálata a Magyar nemzeti szövegtár segítségével.* Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-69002-09-8. 126 p.

A személytelenség kifejezésének eszközei. Nyelvhelyességi és nyelvi helyénvalósági kérdések.
Pozsony: Szenci Molnár Albert Egyesület. ISBN 978-80-69002-00-5. 148 p.

ISBN 978-80-69002-07-4